

84/6 Кир/6

А-369

ТУУАРДЫН

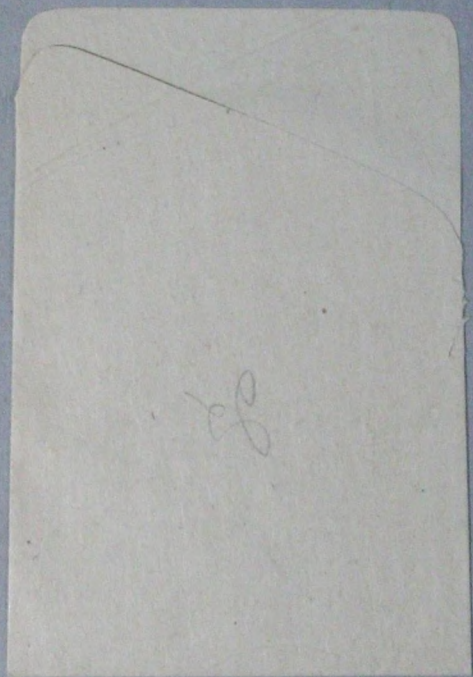
ЧЫНГЫЗ

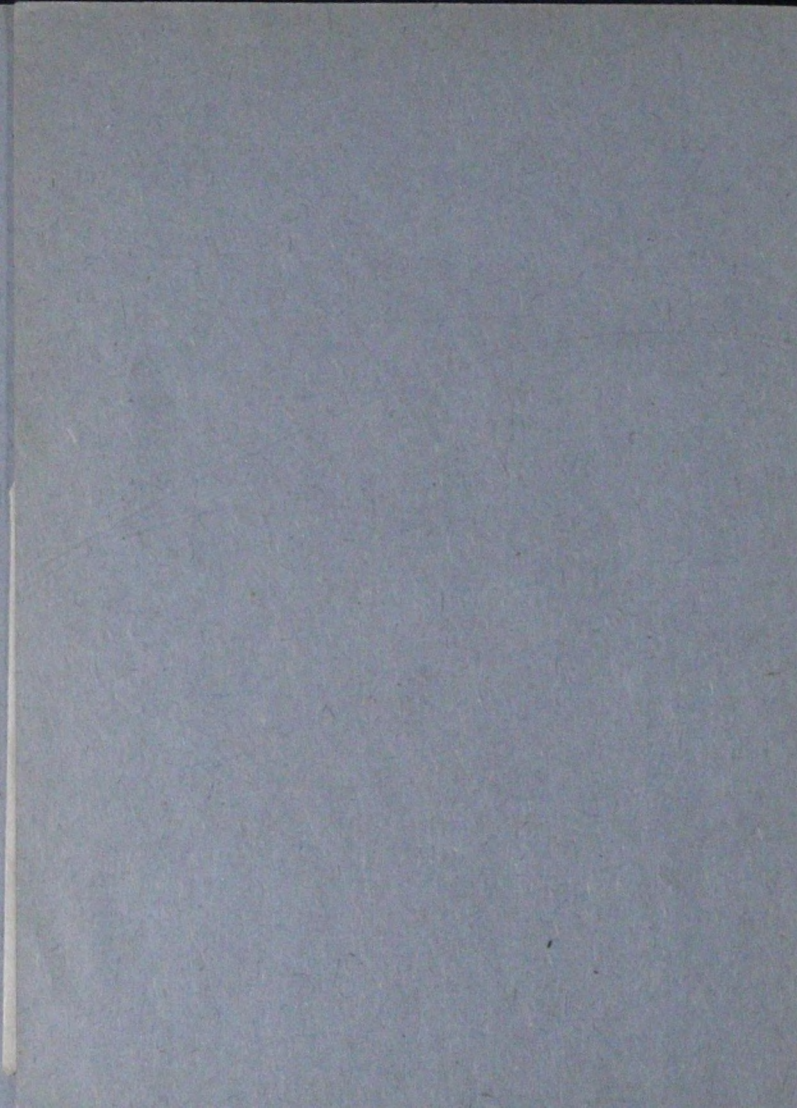

АЙТМАТОВ

ЛА

ЧӨЛДӨРДИН
ПОВЕСТЬТЕРИ

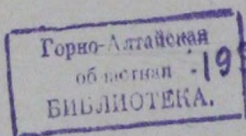

с (күрс)
А-369.

**ЧЫНГЫЗ
АЙТМАТОВ**

**ТУУЛАРДЫН
ЛА
ЧӨЛДӨРДИН
ПОВЕСТЬТЕРИ**

Алтай тилге Б. Укачин
көчүргөн

АЛТАЙДЫН БИЧИКТЕР
Ч Ы Г А Р А Р
ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫН
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ
БӨЛҮГИ • 1964

84(5Кир)/6-4
А 369

ИЗДАТЕЛЬСТВО ДОН

Күндүлү кычыраачылар!

Бу слердин колыгарда тудунып алган эмезе столыгардын үстүндө жаткан книганы кычырып көрсөтөр, алдыгарга көп улустын тирү кебери журалып, олордын кылык-жангын билип аларыгар. Бу бичикте изү сүүштиг кыйыны ла ырызы, кижинин ижи ле жүрүми керегинде айдылат.

Ол сүрекей жилбүлү бичилген кайкамчылу, терең шүүлтөлү повестьтердин авторы—Ленинский сыйдын лауреады, кыргыз писатель Чынгыз Айтматов. 1961 жылда бу ок писательдин «Жамийла» деп жарлу повези баштай тилге көчүрилеле, «Кожонгын күүзи» деп адалып чыккан. «Жамийла» автордын ады-жолун бастыра Союзка, кийининде өскө дө ороондорго жарлу эткен баштапкы повесть болуп жат. Ол телекейдин көп тилдерине көчүрилген. Оны француз писатель-коммунист Луи Арагон бойынын тилине көчүрип, «Кижинин жүрүминин ле сүүжинин чындыгы керегинде повесть»—деп, бийик баалап айткан.

«Акыр, бу писательдин книгазынын салымы керегинде бичип турарда, ол бойы кандый жол өткөн, не кжи болотон?» — деп, слер санана берген болороордон маат жок.

Ч. Айтматов 1928 жылда чыккан. Ол алты классты божодоло, журт Советтин качызы, учетчик болуп иштеген. Онон 1947 жылда зооветтехникумга үренип барган. Оны божодып алала, бойынын республиказындагы журтхозяйственный институтка кирип, бу институтты 1953 жылда божоткон.

Литературный ижин Ч. Айтматов институтта үренип турар тушта баштаган. Јит писательдин «Газегчик Дзюдо» деп баштапкы куучыны 1952 жылда кепке

5-АЧ-ТЛЧП

базылып чыккан. Ол өйдөн бери Айтматовтын көп куучындары ла повестьтери республиканын газеттеринде ле журналдарында чыгып турар болгон.

Je жнит писательдин ады-жолы бастыра телекейге өрбөги айдылган «Жамийла» деп повесть чыккан кийининде жарлалган.

Бистин өйдө Чынгыз Айтматов — эн ле тоомжулу ла кычыраачылар сүүген прозаиктердин бирүзи. Онын произведениелери ненин учун кычыраачыларды илбиркедип, ологго жарап жат? Ненин учун дезе, писатель албатызынын жүрүмин терен билип, бойынын произведениелеринде оны чокум тилле чындык көргүзүп жат.

Слер мынын алдында Данияр ла Жамийланын аруу ла акту жүрегинен сүүшкенин билип алган болзогор, эмди жнит ле жалтанбас Иластын ла онын бастыра күүнинен карузыган Асел көөркийинин салымын билип аларыгар.

Писатель Ч. Айтматовты улустын эткен ижинен, жаткан жүрүм-жадынынан өскө, олордын кылык-жангы, ич-буурынын тебүзи, кажы ла жакшы керектери сокуркадат. Бу ок бичикте салылган «Төөнүн көзи» деген повестьте школды жангы ла божоткон жаш Кемелдин жүрүмге чыгып жаткан жеңил эмес жолун, акчек, бийик көдүрингилү санаазын сүрекей чокум жураганыла коштой. бистин ичкери барар жолыска буудак болуп турган Абакирдий кара санаалу ла ачап улусты писатель ак-жарыкка, албатынын, слердин алдыгарга чыгара тартып, иле көргүзөт.

Чынгыз Айтматовко 1963 жылда «Жамийла», «Баштапкы үредүчи», бу книгага кирген «Кызыл арчуулду терегежим» ле «Төөнүн көзи» деген повестьтери учун Ленинский сыйдын лауреады деген ат-нере адалган.

Бу книганы алтай тилге көчүрөр тушта көчүрөөчи ол повестьтердин кыргыстап та, орустап та чыккан бичиктерин тузаланган.

Күндүлү кычыраачылар, слер бу бичикти кычырала, повестьтердин жараганы-жарабаганы, көчүрөөчинин тили керегинде издательствого эмезе көчүрөөчиге бойоордын шүүлтегерди ийетен болзогор, жакшы болор эди.

КЫЗЫЛ ДРЧУУЛДУ ТЕРЕГЕЖИМ

Прологтын ордына

урналист ижим айынча меге Тянь-Шаньда көп катап болорго келишкен. Бир катап жаскыда, областьтын төс города Нарында болорымда, мени тургуза ла редакцияга келзин деп алдыргандар. Автомашиналар турар жерге эмеш ле жеткелегимде, автобус жүре берген болтыр. База келетен автобусты беш час сакыыр керек болгон. Канайдар да арга жок. Жаңгыс ла кандый бир учураган машинаны тозуп отураары артты. Мен машина сакыырга городтын жаказында шоссе жолго келдим.

Жолдын бурылчыгында кош тартар бир машина турды. Шофер машиназына жаңы ла бензин уруп божойло, бактыг бөгин тыныда толгоп жатты. Машинанын кабиназынын шилизинде «SU» — Советский Союз деген тагманы көрөлө, мен сүүне бердим. Айдарда, бу машина кыдат жеринен кош тартып турганы жарт. Ол эмди ле Рыбачьедеги автобазага барар. Оноң Фрунзеге једип алары чик жок јегил. Жол јаан, анда машиналар көп.

— Слер эмди ле атанараар ба? Мени аргадап ла

Рыбачьеге јетирип койзоор! — деп, мен шофердон сурадым.

Ол мен јаар ийини ажыра кылчас эдип көрөлө, табылу үниле айтты:

— Агай, јок, апарып болбозым.

— Је бир болујаар јетирзегер! Мени тургуза ла Фрунзеге келзин деп алдырган.

Шофер меге катап ла бүрүнкий бүдүмдү көрди.

— Канайдайын, мен кемди де отургузып болбозым. Оөркөбөгөр, агай.

Мен торт ло кайкадым. Кабина журу. Је отургузып алза кайдар?

— Мен журналист. Қоркушту ла мендеп турум, канча да кирелү болзо, төлөп берейин...

— Керек акчада эмес, агай! — деп, шофер менин эрмегимди кату үзүп, көлөсөлөрдиг бирүзине кородогонду тееп ийди. — База бир учурашсас, јалы јогынан апарып саларым. Је эмди... Эмди болуп албазым. Тарынбагар. Удабас ла бистинг өскө машиналарыс келер. Бир бирүзиле түней ле јүре беререеер, мен дезе апарып болбозым...

Ол, байла, јолой кемди-кемди отургузып аларга турган болор деп, мен бойымда санандым.

— Айса мен үстүне отурып алайын?

— Түней ле келишпес... Јагыс ла меге ачынбагар, агай.

Шофер колындагы чазы јаар көрөлө, сүрекей мендей берди.

Мен оның кылыгын чат кайкап, ийиндеримди кызынып ийеле, келген машиналарга бензин берип турган, јажы јаанай берген орус үй кижии јаар көрдим. Ол байа ла бойынча бистен көс албай, көзнөк өткүре

көрүп турган. Эмеген бажын жайкап: «Амырынча ла ого тийбегер» — деп, каран айтканы билдирди. Лок, кижн кайкабас учурал эмес, сан башка.

Шофер кабинага кирип, кўйдүрбеген папиросты оозына алып, машинасын тиркиреде берди. Ол одус жаштан ашкалак, узун сынду, жарындары күркек жиит кижн болгон. Онын кадалгак сабарларлу, жаан колдору ла арыганду бүркелген жыкпыктары менин санаамда артып калды. Машинаны турган жеринен кыймыктадардан озо, ол жаан алаканыла жүзин уужай тудуп сыймады, онон сан башка этире уур тынып ийеле, өкпөрип калган көстөриле ичкери, туулардагы жол жаар көрди.

Машина сала берди.

Келген машиналарга бензин берип турган эмеген бойынын будказынан чыгып, мени токунадып саларга сананды ошкош:

— Алдырбас, удабас слер де сала беререер.

Мен унчукпадым.

— Ол шофер уул санааркап жат... Онын историязы жаан эмей... — деп, эмеген үнденди. — Азыйда ол мында бистин базада жаткан...

Эмегеннин баштаган эрмегин меге учына жетире угарга келишпеди. Жаан удабай ла «Победа» машина келерде, мен атанып ийдим.

Озо барган грузовикке бис тургуза ла једижип болбодыс. Је Долоннын боочызына јууктап жүреле, байагы машинага јаба једерге келишти. Ол сүрекеј түрген барып јаткан болуптыр. Мынайда жүрерге Тянь-Шаньнын тууларыла јоруктап темиккен жаан ченемелдү де шоферлорго јарабас. Машинанын јоругын бурылчыктарда да араайлатпай, аар-калап күүледип,

кайыр кайалардын жүзиле барган каяу жолды кырлап, кенейте төгдөргө чыга конуп, оноң ойто, кайдаар да чөнө берген чилеп, жолды кечире барган жуукаларга түже конуп, кезик ойдин бажында катап ла чыга конуп, учуртып баратты. Жаңыс ла машинаның тартып бараткан кожын жапкан кеденниң учтары калбандал, кузовтын эки кырына согулат.

«Победа» ого жаба једип, учы-учында озолой берди. Мен кайа көрдим: бу неге мынайда манзаарган, мындый коркушту кайдаар мендеген кижиге?.. Јаан удабай (бийик, боочы јерлерде јаантайын мындый болуп јат) мөндүрлү жаңмыр башталды. Урулып турган жаңмырдын ла мөндүрдин ортозында, кабинаның боромтык шили ажыра отурган кижиниң куугара тартылган чырайы ла оның бек кымынган эрдинде папирос элес эдип калды. Машинаның рулин бура тарткан колдоры дезе база анайда ок элес этти. Машинаның үстүнде де, кабинаның ичинде де өскө бир де кижиге јок болгон.

Нарыннан келгенимниң кийининде, јаан удабай ла мени Киргизиянын түштүк јанында Ошский областька командировкага ийгендер. Бисте, журналист улуста, ой јаантайын ас болотонун слер бойоор билереер. Оның учун поезд кыймыктаардан эмеш ле озо мен вокзалга келип, купеге учканча кирип, көзнөк јаар бурылып калган кижини ајарбай да калдым. Поезд јоругын кидим көндүктирип те ийген кийининде, ол кижиге бери көрбөй, кыймыгы јок отурды.

Радио ажыра музыканың күүзи јайылат: таныш комус ойноп турды. Шак бу кыргыз кожонның күүзин уккамда, мениң санаама энирдеги чөллө таң ату жаңыскан барып јаткан кижиге јаантайын эбелип

келетен. Жол ыраак, чөл элбек. Сананарга да жакшы, араайынаг кожондоп то браатса, кем жок. Көксингдеги туйукталган күүнингди кожон бойыла кожо алып барат. Кижиги жагыскан болгондо, качан эбиреде тымык, жагыс ла минип алган адынын туйгактарынын тибирти угулып турганда, бажына кандый санаа кирбес деп айдар! Топшуурдын кылдары, түс суакла аккан суучак чылап, табылу ойноп, араай жымырайт. Удабас сындардан күн ажары ла энгирдин чанкыр жыбары жердин үстүлө табыжы жоктон ойноп барары керегинде, чөлдө өскөн өзүмдер араай серпилип, буурыл ноокыларын төгөри керегинде бу кожондо айдылат. Таг атту жагыскан кижини чөл тындаар... Чөл бойы нени де сананып, кижиле кожо кими ректеп кожондобой кайтсын...

Айса болзо, качан бирде шак мынайда жагыскан таг атту кижиги өткөн... Байла, база ла мынайда, бу чөлдин ыраак жаказында, ашкан күннин тагдагы күйүп, табынча оошкы болуп кубулган болор. А кырлардын сындарында жаткан кар ажып бараткан күннин калганчы чогуу бойына тартып, шак ла мындый кыскалым өңдү бололо, кенейте түргөн өчө берген болор...

Вагоннын көзүктөрүнүн ары жанында садтар, виноградниктер ле бөрүңкий-көк саптарлу жагы ла койылып келген кукурузалар өскөн жалаңдар элес эдип калт. Жуукта жагы ла чапкан люцернаны тартып бараткан бричкада жегүлү эки ат жолды кыйкай желдирип келеле, темир жолло поезд өдөр тужунда тегин жолды кечире бектеп турган агашка буудырып, токтой түшти. Орустап мындый агашты шлагбаум дейтен. Өңи өчүп калган анда-мында ойыктуу майка кий-

ген, штанынын сырканчактарын тизезине јетире түрүп алган уулчак бричкадан туруп, өдүп јаткан поезд јаар күлүмжилү ајыктап, кемге де колдорула јаныйт.

Радиоло берип турган кожоннын күүзи десе кандый да кайкамчылу јымжап, поездтин јоругыла колынып турды. Чөллө јангыскан барып јаткан аттын туйгактарынын табыжынын ордына темир јолдын рельсине тийип согулган көлөсөлөрдин тондолгоны угулат. Байагы мениле кожо барып јаткан кижини колыла бажын баканактап алган, столдын јанында отурды. Чөллө јангыскан барып јаткан таң атту кижинин кунукчылду кожонун сөс јогынаң ол база кожондоп бараткан деп меге билдирди. Ол та эригип бараткан, та кандый да амадуга алдырган, је јангыс ла онын бүдүминен бу кижиде кандый да жарыкчыл, кандый да уур түбек бар болгоны билдирет. Ол бойынын сананган кандый да терең санаазына бастырып, коштой барып јаткан мени чек сеспейт. Мен онын чырайын лаптап көрөргө кичеенип бараттым. Акыр, шак бу кижиге мен кайда јолуккам? Оны кайда көргөм? Керек десе узун сабарларлу күрергим өңдү колдору да меге таныш... Чындап та, бу кижини мен кайда көргөм?..

Кенетийин ончозы менин санаама кирип келди: бу кижини ол бир мени машинасына отургуспаган шофер. Эмди ого нени айдар, мен оны таныйла, токунап, кычырарга книга чыгарып алдым. Качан бир тушташканыс керегинде тегин ле јерге незин айдар? Ол мени, байла, түкү ле качан ундып койгон болбой... Шоферлор бойынын јолында ас улуска учурап турган ба?

Мынайда, кажыбыс ла бойыстың санаабысты са-

нанып, бис бир канча ой бардыс. Тышкары, көзнөк ажыра бүрүгкийленип клеетти. Бу мениле кожо барып жаткан кижиге танкы тартарга сананды. Ол папирос чыгарып, серенке чагып куйдүрөр алдында тын ушкүрүп ийди. Оноң бажын өрө көдүрүп, мен жаар кайкап көрөлө, тургуза ла кызара берди. Танып ийген. Танып ийбей а...

— Эзендер бе, агай! — деп, ол бурулу күлүмзиренип, айтты.

Мен ого колымды бердим:

— Ыраак барып жадаар ба?

— Эйе... ыраак! — ол папиростың ыжын табынча чыгара тынып, унчукпай турала, учында кожуп айтты: — Памир жаар барадырым.

— Памир жаар? Айдарда, жолыс жангыс болуптыр. Мен Ош жаар уулангам... Слер амыраар ой алганаар ба? Айса өскө ишке көчтөөр бө?

— Эйе. Анайда да ондоорго келижер... Танкы тартараар ба?

Бис экилебис танкылап, унчукпай бардыс. Куучында жарга өскө кандый да эрмек жоктой билдирген. Мениң нөкөрүм ойто ло унчукпай барды. Ол бажын салактадып, поездтиң кыймыгы аайынча жайканып отурды. Мен оны көргөн ойдөн бери бу кижиге сүрекей кубулып калган деп билдирди. Арык, жүзи куужайа тартылып калган. Мандайына үч уур чырыш түрүлеле, тал туура жадып алтыр. Жүзинде соок көлөткө десе кабактарының ортозына жедип-жетпей элбендейт. Кенетийин ол кижиге кунукчылду күлүмзиренип, менен сурады:

— Слер меге ол тушта, байла, тын ла ачынган болороор, агай?

— Качан, нениг де учун санаама кирбейт? — Менин көзиме бу кижиге эп жок болбозын деп сананала, араланып сурадым. Же ол меге сүрекей бурулу көстөриле көрөрдө, чыдажып болбой, жартын айдарга келишти. — А-а... ол тушта ба... Алдырбас, кем жок, жолдо не ле болуп турбай. Айла мен оны чек ундып та койгом. Слер оны эмдиге ундыбаган тураар не?

— Өскө өйдө болгон учурал болзо, ундып та саларымнан маат жок. Же ол күн...

— А ол күн не болгон? Авария болды эмеш пе?

— Же не деп айдар... Авария болбогон ло... Керек сыраңгай өскө... — Келишкедий сөстөр бедреп үнде-неле, учында ол каткырып ийди; жок, каткырып ийген эмес, ол бойы албанла бойын каткыртты. — Эмди болгон болзо, мен слерди машинала күүнеер жеткен жерге жетирип салар эдим. Же жаңыс ла эмди мен бойым да өскө транспортло жоруктап баратканымды көрүп тураар ине...

— Алдырбас, ат бойынын изине жаантайын базып жат, айса болзо, качан бир катап туштажарыс...

— Андый да болордон маат жок. Туштажарга келишсе, мен слерди машинага бойым албанла кийдире тартар эдим!..

— Айдарда, айткан сөс — аткан ок!—деп, мен кокурладым.

— Сөзим болзын, агайыс! — деп, ол сүүнчилү үнденди.

— Же андый да болзо, ол тушта слер мени не отургузып албай бардаар?

— Ненин учун? — деп, ол жаңылга кептү сураган бойынча, катап ла бүрүңкийлене берди. Унчукпай, көстөрүн жемире көрүп, папирозынын ыжын ойто ло

чөйилтип баштады. Андый сурак бербес керек болгону мен ондоп, бойымнын жастырганымды түзедер арга таппай, манзаарый бердим. Ол учына жетире тартып койгон папирозынын одын өчүрүп, сөстөрди бойынан албанла сыга басып тургандый, үнденди:

— Келишпеген... Жолой уулымды кабинага отургузып, ойнодорго санангам... Ол тушта уулым мени сакып турган ой...

— Уулымды дейзеер бе? — деп, мен кайкадым.

— Керек... керек мындый... Канайып жартаза жакшы, слер ондоор эдип канайып айдар... — Ол бойынын өкпөөргөнүн базарга, катап ла танкы куйдурди. Онон кенетийин мен жаар кандый да кату ла бүдүм-жилү көрөлө, бойы керегинде куучындап баштады.

Шак мындый айалгада меге шофердыг куучынын угарга келишкен.

Ой бисте көп болгон. Ошко жетире поезд эки конокко шыдар барар. Мен оны мендетпегем, эрмегинин ортозында сурактар берип үспегем: кижги бойы өткөн өйлөрдү эске алынып, ол керегинде сананып ла санааркап, кезикте эрмегин бир канча ойгө үзүп куучындаганда, жакшы болуп жат. Же мен онын куучынына киришпеске, албан-күчле чыдажып, бойымды тудунып отурдым. Ненин учун дезе мынын алдында учурал болуп эмезе бойымнын газетчик ижимнин шылтузында бу шофердын жүрүми керегинде, оныла колбулу өскө дө улустар керегинде уккан болгом. Мен онын куучынына азыйда бойымнын укканыманг кожуп, көп айалганы жартап та берер эдим. Же оны учына жетире угала, калганчыда бойымнын шүүлтемди айдарга санангам. А онон эмеш барып жадала: «Жок, токтозын» — деп санандым. Менин бу санаам

чын болгодый. Эмди бу повестьтин геройларынын бойлары айткан куучынын уксагар ла.

Шофердыг куучыны

... Бу керек ончозы сакубаган јанынан башталган. Ол ойдо мен черүден јангы ла јанып келгем. Черүде моторизированный частъта тургам, а онын алдында он классты божодоло, шоферго үренип алгам. Мен бойым өскүс балдардын туразында чыдаган кижиде. Нөкөрим Жантурин Алибек менен бир јыл озо черүден јанган. Ол Рыбачье деген јерде автобустын шоферы болуп иштеген. Мен черүден бурылып, онын айылына келгем. Бис Алибекке кожо јаантайын ла Тянь-Шаньда ба эмезе Памирде бе иштеерге амадан туратаныс. Мени једип келеримде, онын дезе иш сурап барарымда, ончозы ла јакшы уткыгандар. Общежитиеде јадар јер де бергендер. «ЗИЛ» танмалу чек јангыга јуук машинада иштезин дешкен... Мен бойымнын машинамды, торт ло кижиге бодоп, кичеегем. Јакшынак машина болгон. Сүрекей чеберлеген эдим. Моторы кандый күчтү болгон дейзеер... Је андый да болзо, машинанын көдүргедий бастыра күчине јетире кош аларга келишпеген. Кандый јолло жүрерин слер бойоор до билереер: Тянь-Шань—јоруктап жүрерге телекейде эн кату ла бийик јерлердин бирүзи: куй таштар, канча ажулар ла учар кайалар. Тууларда суудан көп неме јок. Је андый да болзо, сууны јаантайын бойыла кожо алып жүрер керек. Слер бистин машиналардын кузовынын алын јанында белетелген агаш илмекте толтыра суу урулган камера јаантайын

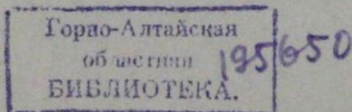
жүрөтенин, айса болзо, көргөн болороор. Ненин учун десе бир ле эмеш јол өтсөн, мотор кызый берер. Ол ок өйдө десе апарып јаткан кош тыг да уур эмес. Мен озо баштап иштеерге келеле, көп кош аларга кандый эп-арга керек деп, база көп лө санангам. Је онон солыыр, кубулар ла неме јок деп билдирген. Кырларды кыймыктадып болбозын...

Иш те, јер бойы да меге јараган. Автобаза бойы десе Изү-Көлдүн¹ сырагай ла јаказында. Качан өскө ороондордон келген туристтер Изү-Көлдү ајыктап, кайкажып турганда, мен ичимде сананатам: «Бат, бисте кандый көл бар! Изү-Көлдий јараш јерди кайдаг да таппазын...»

Баштапкы күндерде мен сок ло јагыс немеге кородойтон болгом. Јас — иштин кидим, түймеендү өйи. Колхозтор сентябрьский Пленумнын кийининде јагы-јагы ла тыг ийде-күч алынып турган туш. Иш тыг, сүрекей болгон, је јагыс ла техника ас болгон ине. Бистин автобазанын машиналарынын кезигин колхозторго ийген. Айдарда, мени база ийгендер. Трассала жүрерге машинамды јагы ла јазап алар болзом, тургуза ла колхозко атан дежер. Бу керек јаан учурлу деп мен ондобоон эмезим, ондогом. Је андый да болзо мен шофер инем. Машинам карам. Сырагай ла мен бойым, төнөзөктөн төнөзөккө согулып, балкашка уймалып турганымдый, машинама килейтен эдим. Јакшынак, јазалду јол десе түш те јеринде көрүнбес.

Бот, бир катап мен колхозко уйлар турар кажаннын үстин јабатан шифер тартып бараткам. Ме-

¹ Изү-Көл — Иссык-Куль.

нин барып јаткан јурт дезе тууларга јуук болгон учун, јолой чөл өткүрө барарга келишти. Эң баштап ончо ло јакшы, јол до топсып кургай берген, көстөгөн јуртка јетире алтамча ла јер арткан дезебис, јастыра болбос. Је кенетийин кандый да јаан эмес јууканы кечип јадала, машинам бадалып калбазын ба... Мындагы јолды јастан ла бери көлөсөлөр јүзүн-башка этире теренжиде ыра јип койгон, онын балкажына төө дө түжүп калардан маат јок. Мен анаар-мынаар чакпыланып, машинамды күүледип, күркүредип, турган јеримнен чат кыймыктанып болбодым. Јер машинаны там ла бойына теренжиде соорып, кыскаштап алган немедий, кыймык та эдерге бербейт. Мынын коронын не деп айдар, айла үстүне, рульды билбес јанынан бурый тын толгоп ийеримде, машинамнын тягазы кыймыктабай барды. Та ээле берген, та ортозына неме кыстала берген... Қанайдар база, машинанын алдына кирбестин аргазы јок. Онын алдына кирип, јазап, терлеп-бурлап, балкашка не де аайы јок уймалып, бу јолды арбап-шилтеп јаттым. Кенетийин кем де келип јатканы угулды. Машинанын алдынан меге ол кижинин јүк ле резин сопокторы көрүнөт. Сопоктор јууктап келеле, менин одожыма тура түшти. Менин короным кайнап чыкты: нени экелген, нени көрөргө келген кизи бу, айса, мында концерт-ойын болуп јаткан ба...

— Өдөр болзон өт, маказыраган кептү турба! — деп, машинанын алдынан кыйгырдым. Көзимнин кырына эскирей берген, өтөккө уймалып калган платьенин эдеги көрүнди. Байла, кандый бир эмеген јуртка јетирип салзын деп, сакып турган болбайсын.

— Бараар, карганак! — деп, мен сураган айасту

үндөндүм. — Меге мында узак казынарга келижер, сакуп болбозоор...

Меге мындый каруу угулды:

— А мен карганак эмезим.

Онын бу эрмеги кандый да уйалганду ла каткылу угулган.

— Айса слер кем? — деп, кайкай бердим.

— Кыс.

— Кыс дейзинг бе? — деп, онын сопокторына кылчас эдип көрөлө, кокурга шылтай кожуп ийдим: — А сен жараш кыс па?

Сопоктор солый-телий кыймыктажып ийеле, туура алтап, базарга ууланды ошкош. Мен машинанын алдынан капшай ла чыга кондым. Көрзөм, чындап та чичкечек, коо сынду, чала бүркүк кабакту, кызыл арчуулду, эр кижининг, байла, адазынын болбой, жаан пиджагын жабынып алган кыс турды. Тырс та этпей, мен дөөн көрүп турат. Мен бу өйдө жерде отурганымды ла бастыра бойым балкашка уймалып калганымды ундып та койтырым.

— Кем жок! Жараш эмтиринг—деп, мен каткырдым. Айла, ол чындап та жараш болгон. — Таң ла дезен, жагыс ла туфля жетпей жат! — деп, жерден өрө көдүрүлүп, кокурладым.

Кыс кенетийин айлана соккон бойынча, кайа да көрбөй, жолды өрө сала берди.

Бу кайтты, ачына берди эмеш пе? Мен эңоксына бердим. Санаа алынып, оны жаба жедерге, тап эдип жүгүрүп жүрөле, ойто бурылып, инструменттерди капшай ла жууйла, кабинага кирдим. Машинаны үкүстедип, ары-бери жайкап турдым. Жагыс ла ого жаба жедер—менде өскө кандый да сагыш жок. Мотор огурыц, ма-

шина калтырап, ары-бери чайкалып та турза, ичке-ри эмеш те кыймыктабады. А кыс там ла там ырап баратты. Машинамнын көлөсөлөрүн божотпой, кем де тудуп алгандый. Онын учун мен сананбай да кыйгырдым:

— Божот! Божот дейдим!

Бастыра ла бар күчимле акселераторды жаба базарымда, машина онтоп-сыктап турала, жыла-жыла, байагы жерден жүк ле арайдаң чыгып келди. Кыска жежилип келеле, машинамды араайладып ийдим. Ол өйдө уяадым та кайдаар уча берген, эмди бойым да кайкайдым: кабинадаң колымды чыгара сунуп: «Отурыгар!» — деп, кысты кычырдым.

Кыс эмеш те токтобой, бойынын жолыла оноң ары барып ла жатты. Батпазан ол. Байагы калапту омогом кенейте жыыйып, изи де артпай калды ошкош. Мен ого катап ла жаба жеделе, эмди буруумды таштагар деп сурадым:

— Алдырбас, же ачынбагар! Мен тегин... Же кокурлап ийдим. Отуруп алыгар, жетирип салайын!

Кыс кыгыс та этпеди.

Айдарда, мен оноң озолойло, машинамла жолды кечире туруп алдым. Кабинадаң туже жүгүрип, онын онг жанына келеле, экинчи жанында эжикти кайра ачып, тутказынан колымды албай, сакып турдым. Кыс жууктап келеле: «Бу мынын менде нези бар?» — дегендий, айаганду көрүп турды. Мен ого нени де айтпагам, сакыгам. Та ол меге килеген, та өскө кандый-кандый шүүлте сананган — жангыс ла бажын жайкайла, унчугыш жоктон кабинага кирип, отурды.

Бистин машина кыймыктанып ийди.

Куучынды неден баштаарын мен сыраңай ла тап-

пай турдым. Кыстарла таныжып, олорло куучында-жары—меге жагы керек эмес. Же бу учуралда ненин де учун болуп албай бардым. Канайып турум деп айдар, нени сураар? Рульды толгоп, кыска билбес жанынан көрүп салып, барып ла жаттым. Толголып калган жеңилчек чачтарынын учтары онын мойнында жаткылайт. Кийип алган пиджагы ийининен жайылып түйүп барадарда, ол оны чаканактарыла кыпсып алтыр. Бойы дезе меге тийип, чаптык эдеринен жалтанып, ырап, там ла толукка кысталып браатты. Көстөрүн кату да көрзө, же олордын жалакай болгоны иле билдирет. Кебери керсү, мандайын чала жууруп ийер күүни бар да болзо, же болуп албайт. Учы-учында ол бойы мен жаар кылчас эдип, араайынан көрүп ийди. Бистинг көстөрис туштажа берди. Күлүмжи. Баштапкы күлүмжи! Бу өйдө менин куучын баштаар күүним келди:

— А слер байа ого, машинанын жанына, не тура түйстигер?

— Слерге болужарга санангам — деп, каруу жандырды.

— Болужарга дейзеер бе? — деп, мен кайкадым.

— Чындап та, меге слердин болужаар жетти. Слер эмес болзоор, мен анда эгирге жетире отурам эдим...

А слер жаантайын бу жолло жүрүп жадаар ба?

— Эйе. Мен фермада иштеп тургам.

— Онызы жакшы! — деп, мен сүүнген бойынча тургуза ла шүүлтемди өскөртип ийдим: — Жакшы жол! —

Же бу ла өйдө качажып, машина сүрекей тын мондолордо, бис экүнинг жарындарыс тийиже берди. Мен айдар сөс таппай бардым. Ол каткырып отурды. Мен база тудунып болбой, тыгыда каткырып ийгем.

— А мениг бери, бу колхоз тӱбн келер кӱӱним жок болгон! — деп, каткы ӱткӱре айттым. — Жолой мындый болушчы учураарын билген болзом, диспетчерле де ачынышпас эдим... Ай, Илас, Илас! — деп бойымды буруладым. — Бу мениг адым болор — деп, кыска **јартадым.**

— А мениг адым Асел.

Бис јуртка јууктаган сайын јол там ла тӱс болуп, јаранып баратты. Салкын кӱзӱктӱргӱ согулып, Аселдин арчуулын тӱжӱре, чачын ӱрпейте согорго ченежет. Бистинг эрмегис ӱзӱлди. Биске анайда да јакшы. Эм сананып кӱрӱр болзо, сениг јанында, сениг јардынга тийип-тийбей, байа ла јангы ол керегинде нени де билбеген кижии барып јаткан тушта сӱрекей јакшы болотон эмтир. А эмди нениг де учун јангыс ла ол керегинде сананар кӱӱнинг келет... Аселдинг ӱзӱкбуурында кандый санаа барын билбезим, је јангыс ла кӱстӱри кӱлӱмзиренип турган. Бис мынайда ла узак-узак, качан да ырашлай баратан болзос... Је бир ле кӱрзӱс, машина јурттынг оромыла бараткан болуптыр. Асел кенетийин чочый берди:

— Ой, токтодоор, мен тӱжетем!

Мен машинаны токтодып ийдим.

— Слердинг айлаар бу тушта ба?

— Јок — деп, ол нениг де учун мангаарып, јӱрексий берди. — Меге борто тӱшсем артык.

— Нениг учун? Мен слерди сырагай ла айлаарга јетирип койойын! — Ого сӱс айдарга бербей, мен ичкери мангаттым.

— Мында ла тӱжейин — деп, Асел јайнай берди. — Быян болзын!

— Слерге быян! — деп, мен кими ректенеле, кокур-

лап эмес, чынга жуук сурадым: «А эртен байагы ла жерге мен катап бадалып калзам, слер болужараар ба?»

Ол каруу берерге жеткелекте, одожындагы айылдын жанында каалга ачыла берди. Онон журттын оромына неге де манзаарып калган эмеген чыга жүгүрүп келди.

— Асел! — деп, эмеген кыйгырды. — Сен кайда болуп туразың, кудай ла баскай сени! Кел, капшай өскө кийим кий, кудалар жеткилеп келген! — деп, алаканыла оозың жаап, шымыранып ийди.

Аселдин жабынып алган пиджагы жерге келип түш-ти. Ол капшай ла оны жердең алала, энезине эрмек жоктоң багынып, ичкери басты. Каалгага жеделе, ол токтой түжүп, кайа көрди. Каалга калт эдиң, тургу-за ла жабылып калды. Айылдын жанындагы чакыда тургулаган терлеп калган аттар көзиме жаңы ла илинди. Бу аттар жарт ла ыраак жердең келген болор. Машинанын кабиназынан бийик көдүрилип, айылды курчай барган дувалдын¹ үсти ажыра карап ийдим. Айылдын жанында очокты эбире үй улустар элбен-дежет. Жаан жес самовардын буузы бурлап турды. Эки кижидезе таскактын алдында кой сойгылайт. Келген кудаларды жаан күндү-күреле уткып турган болуп-тыр. Менин канайдар да аргам жок. Жаңыс ла экелген кошты апарып түжүрери артты.

Эңиргери автобазага ойто бурылдым. Машинамды жунала, гаражка тургузып салдым. Күнүңгизинен чик жок узак иштендим. Эдейин дезен, айла, кандый бир неме табыла ла берер. Бүгүңги болгон учурал ме-

¹ Дувал — балкаштан туткан чеден.

нинг жүрегимди та не түйметкен — бойым да ондоп болбойдым. Бойымды бойым узак арбагам: «Je sere не керек? Jүүлгек эмежинг бе? Сенинг кандый бир жуугын, төрөгөнинг болзо кайдат. Айса ол сүүген көөркийинг бе эмезе сыйынын ба? Теп ле тегин, учурал болуп, ол жолдо тушташкан, айылына жетире апарып салган. Торт ло сүүшкен, күүн-санаазын айдышкан көөркийинг чилеп, ого не кунугадынг, не санааркайдынг? Айса болзо, ол бала сен керегинде сананар да күүни жок. Сен ле ого сүрекей керек болгон турун! Сөстөшкөни олордынг быжу, а сен ого кем де, не де эмезинг! Мендий шоферлор онынг жолында көп туштаган. Ончозыла таныжып болбозын... Айла, ненинени сананып, неге-неге иженетен сенинг кандый жангынг бар? Улустын айылына куда-кубый түшкен, той-жыргалга белетенгилеп жат, а сенинг анда не керегинг бар? Сананбай да, санааркабай да, ончозына түкүрип сал. Сен рулды ла жакшы толгоп жүретен болзонг, болор...!»

Мен бойымды канайып ла токунадайын дезем, Асел санаамнаг чыкпай турганы — ол менинг кыйыным.

Машинанынг жанында эдер неме артпай барды. Меге общежитие жаар барар керек ине. Бистинг общежитие табышту да, сүүнчилү де. Кызыл толук та бар. Же менинг анаар барар күүним жок. Жангыскан, сок жангыскан ла артар күүним бар. Машинанынг кабиназынын коштойындагы канаттардынг бирүзине чалкойто жадып, колдорымды бажымнын алдына салып алдым. Ыраак жокто, база бир машинанынг алдында Жантай казынып турганы көрүнөт. Бистинг базада андый атту шофер бар. Онон ол чыгып келеле:

— Нени сананып жадын, джигит!? — деп табыштанды.

— Акча керегинде! — деп, мен кородогоныма чыдашпай, айттым.

Оны сүүбейтен болгом. «Сокор тутканын ычкынбас» дейтен күлүктин бойы. Ол сүмелү, күйүнчек болгон. Ол, өскө шоферлор чылап, общежитиеде эмес, кандый да бир келиннин айылында жаткан. Айылына жаткан келинди алар болуп сөзүн берген дежет: кандый да болзо, келин бойы турап ине.

Мен тескери баштанып жадып алдым. Жаан ыраак жокто. јунунар јердин јанында, бистин шоферлор јиркирежип турды. Кем де кабинанын үстүне чыгып алала, өрт өчүрер шлангтын учындагы труба аайлу темирден јунунарга келгендердин колына суу уруп турган эмтир. Каткыга автобаза чек ле чачыла бергедий. Суу коркушту тыг адылып, тыг табарарда, кижин јангыс јерде турар да эмес. Кабинанын үстүндеги күлүктин антара тартарга, өскөлөри канайып та умзанза, ол бийелей салып, јууктап келгендердин сыртына, јүзине, керек дезе кепказын суула ушта аттырат. Кенетийин суу саг өрө чоройлоп чыгала, ойто бүктелип, күннин чогына торт ло солоңы болуп тартыла берди. Өрө адылып чыгып турган суу јаар көрзөм, анда Қадича — бистин диспетчер турды. Јок, Қадича качып јүгүрбес эмей. Ол бойын тудунып билетен, ого тегиннен теере јууктап болбозыг. Көрзөң, эмди де онын јалтаныш јогынан, тоомјылу турганын. Меге тыгынып болбос эмейин, кайдан!. Сопогошто-рыла јерге саг башка этире бадай туруп ийеле, ча-

Д ж и г и т — алтай тилле: јнит, эр, күлүк.

чына кадайтан шпилькаларын тиштенип, оноң бирден алып, чачын кыпсып, каткырып турды. Кичинек-кичинек мөңгүн тамчылар онын чачына келип тўже-ле, мызылдажып, ооктоло берет. Эбире уулдар каткырыжып, кабинанын үстүне чыгып алган уулды көкүткилейт:

- Јалтанба, туда берип ий!
- Шрр-к... Јулдалтып ийзен!
- Кадича, чеберлен!

Је кабинанын үстүндеги уул сууны ўрдүртип ийеринен јалтанып, жагыс ла Кадичаны эбире суула эмештег чоройлодот. Батаазын, мен онын ордында болгон болзом, сууны Кадичанын бажына ала будына јетире аттырып ийер эдим. Кадича меге нени де айтпай, жагыс ла каткыла өткүрип салар эди. Ол меге, өскө улустарга көрө, кандый да уккур, эмеш-эмеш чөрчөктөгөн айасту болгонын туку качаннаг бери сезип јүретем. Качан мен оныла ойноп, бажын сыймап салгамда, сүүнип туратан. Ол мениле сөс блаажып, оноң ойто јөпсинип туратаны меге сүрекеј јарайтан. Кезикте мен бурулу да болгомдо, ол јөпсине беретен. Каа-јаа оны киного апарып, ойто ўйдежип койотом. Айла, Кадичанын айылы общежитие јаар баратан јолдын јанында болгон. Диспетчерскийге келгемде, онын отурган кыбына кемзиниш јогынаг ла кире беретем. А өскө шоферлорды ол бойынын кыбына божотпойтон, жагыс ла көзнөк ажыра эрмектежетен.

Је шак эмди менде оныла кейтижер күүн де, арга да јок. Кайдалык, кутустанып ла алгај.

Кадича чачына калганчы шпильканы кадап алды.
— Је, болор, ойын јеткен! — деп, ол јакарды.

— Уктым, нөкөр диспетчер! — деп, кабинаның үстүндө турган уул кокурлап, военный кижчи чилеп, колын чыткыдына сырас жаба тутты. Уулды чур-чуманак каткыбыла ончолоры тўжўре тарткылады.

А Кадича десе бери гараж жаар ууланды. Жантайдың машиназының жанына токтой тўжерде, кемди де көстөриле бедреп турган деп билдирди. Гаражты кечире барган бөлүк ажыра ол мени көрбөй калган. Жантай бойының турган орозынаң көрүнүп келеле, жылбындууш үниле айтты.

— Якшы ба, жаражай!

— А, Жантай...

Жантай десе оның буттары жаар ачаптып көрди. Кадича күүн-күч жок кебер алынып, жарындарын жайкап ийди.

— Же, нени ширтеп туруң! — деп, кату айдала, сопогожының бажыла Жантайдың ээгине билдирер-билдирбес тийдирип ийди.

Өскө уул болгон болзо, ачына берер эди, а Жантай ачынбады. Оны окшоп ийген чилеп, карын сүүнгенине билинбей, оро дөөн ойто көмүле берди.

Бу өйдө Кадича мени көрүп ийди:

— Амыраш якшы өдүп жат па, Илас!

— Сырангай ла жүн төжөктөгизине түңгей!

Ол гаражты кечире бөлүнти болгон сеткага жүзиле жапшынып, меге араай айтты:

— Диспетчерскийге кирип чык.

— Же-е, кирерим.

Кадича ойто сала берген. Мен жаткан жеримнең турала, оның кийининен ары барарга шыйдынып турарымда, Жантай ородон ойто ло көрүнүп келди.

— Якшынак кадыт, чын ба?! — деп, имдей салды.

— Же, сендий ле немеге эмес! — деп, мен кезе соктым.

Оны ачынала, келип согузар болор деп бодогом. Согушты сүүбейтен де болзом, же жангыс Жантайла жакалажар да эдим. Ненинг учун дезе менинг өзөк-буурымда коркушту карануй болгон, онынг коронун кайдаар да эдер арга жок.

Же Жантай бир де ачынбады.

— Алдырбас! — деп, ол кимиректенди. — Кийининде ле көргөй...

Диспетчерскийге келзем, кем де жок. Кайткан? Кайда барган болотон? Кайа көрөримде, Кадича ла менинг төштөрис түртүлиже берди. Ол бажын кайра салып, сыртыла эжикке жөлөнип алган турды. Кирбиктерининг ортозынанг көстөри мөлтүрежет. Онынг изү тыныжы менинг жүзимди арай ла өртөп ийбеди. Мен бойымды тудуп болбой, ого атпас эдип жүреле, же тургуза ла жана болдым. База санг ла башка неме: ол ло өйдө меге Аселди төгүндөп турганымдый билдирген.

— Не керектү кычырдынг? — деп, оны бурулагандый сурадым.

Кадича байагы ла бойы унчукпазынанг мен жаар көрүп турды.

— Же?.. — токунап болбой, катап үндендим.

— Ненинг де учун сен жалакай эмес болуп калтырынг — деп, ол ачымчылу үниле айтты.—Эмезе кандый бир кыска күүнинг жетти эмеш пе?..

Мен айдар сөзим таппай бардым. Ненинг учун ол мени бурулайт не? Айла, оны кайдаг сезип ийген болотон?

Бу өйдө диспетчерскийдинг көзнөгөжи ачыла бер-

ди. Онон Жантайдын бажы карарып көрүндү. Онын жүзүндө сүмелү күлүмжи турды.

— Мегер, нөкөр диспетчер! — деп, кандый да чаа-зынды Кадичага сунуп, шоотконду айдат.

Кадичанын кыртыжы куруп, ого кыыран кылчайды. Онон арга жокто меге арбанды:

— Сенин учун путевканы өскө кижиге келип алатан ба? Айсак алдынан аңылу элчи ийетен бе?

Мени колыла туура ийдип, Кадича капшайла столдун жанына келди.

— Ме! — деп айдала, путевой листти меге сунды.

Путевканы алала, көрзөм, ол ок колхозко барар эдип берилген болуптур. Жүрегим кенейте соой түшти: анда Асел барын билип тура, анаар барары... Айла, ончозынан ла көп анаар баратан кижиге мен болгом бс?..

Мен атыйланып чыктым.

— Катап ла колхоз? Катап ла өтөк лө кирпич тартатан кижиге мен турум не? Барбазым—деп айдала, путевканы столдун үстүнө кайра чачтым. — Балкашка бадалыжым жеткен. Эмди кем баратан эди, ол барзын...

— Кыйгырба! Нарядты сеге бир неделеге берген, керек болзо, база үстүнө кожуп берерис! — деп, Кадича калаптанып чыкты.

Бу эрмекти угала, мен үнимди жабызадып айттым:

— Барбазым!

Кадича, алдындагызы ла чылап, сакыбаган жанынан мениле жөпсине берди.

— Же-же, кем жок. Мен жамылуларла эрмектешип көрөйүн.

Мынайда айдала, путевканы столдон ойто алды.

«Айдарда, барбайтан эмтирим, — деп бойымда санандым. — Катап качан да Аселле тушташпайтан эмтирим». Мениң санаам там карануйлады. «Мыны кайткан неме деер — деп, бастыра ла жүрүмиме бойымды кыйнаарымды жап-жарт билип алдым. Не болзо, ол болзын — барарым!..»

— Канайдар база, бейин бер!—деп, путевканы ушта тарттым.

Көзнөктө турган Жантай каткырынды:

— Анда мениң карганагыма эзен айт!

Мен нени де каруузына айтпадым. Таң эди жи, жүзи-оозын жемире чаап ийген кижиле. Оноң эжикти жырс этире мергедейле, общежитие жаар жүре бердим.

* * *

Эртезинде жолой барып жадала, Аселди аяктап, көстөрүм чек ле талган. Ол кайда не? Онын терегештий коо сыны көрүнгөй не, жок не? Мениң кызыл арчуулду кайран терегежим! Кеен чөлдинг кеен терегежи! Резин сопокту, адазынын жаан чекпении де жабынып алган болзо, кайдалык... Онызында неме жок. Ол кандый болгонын мен көргөн инем!

Асел мениң жүрегимди сыстадып, бастыра өзөкбуурымды тоскурып салды!

Барып жадала, эбире көрзөм, жок, кайда да жок. Журтка једип келдим. Бот мынаар бу онын айылы. Одожына келеле, машинамы токтодып ийдим. Айса болзо, айылында? Је мен оны канайып кычырып алар аргам бар? Кычырып та алзам, ого нени айдарым? Эх! Байла, менде оныла туштажар салым жок туру. Мынайда сананала, экелген кожымды табыштырарга,

ичкери мантаттым. Машинадан кошты түжүрүп турала, бойымда карандыра иженип тургам; айса, ойто кайра барып жадала, жолуга берер болорым ба? Же кайра келип жадала, база да туштабадым. Эп-аргамды таппай турала, ол иштеп турган ферма жаар бурыдым. Олордын фермазы журттан бир канча ыраак болгон. Асел керегинде бир кыстан суразам, «Ол мында жок, ишке чыкпаган» — деди. «Айдарда, жолой меге жолукпас деп, өнөтийин ле ишке чыкпаган эмтир» — деп сананала, күүним коомойтып, автобазага кунукчылду једип келдим.

Эки коноктың бажында ойто ло јорукка атанарга келишти. Мен барып жадырым. Же жолой ого туштаар деген амаду эмди жок. Чындап та айтса, мен ого не керектү, ого үзеери, бир кудалап койгон балага мен не чаптык эдерим? Же андый да болзо, бистинг керегис мынайда ла өдүп каларына мен бүтпей тургам. Журт јерлерде кыстарды эмди де кудалап, күүн-санаазы јетпеген кижиге албанла берип турган учуралдар ас эмес. Ол керегинде газеттерден мен канча ла катап кычыргам. Же оноң кандый туза?.. Согуштын кийининде јудругың түүнбе, кысты журтка берип ийеле, катап бурып болбозың... Сындырып койгон агашты ойто бириктиретен арга жок эмей... Мениң бажымда шак мындый санаалар азып јүргөн.

Ол өйдө терен јас турган. Кырлар эдектей өскөн чечектердинг кызыл јалбыжы јайылып турган. Мен чечектерди јаштан ала сүрекей сүүйтем. Бу чечектерден үзүп-үзүп, Аселге кучагыла апарып берген кижги. Оны барала бедреп, таап алзам...

Кенетийин бойыма бойым да бүтпей бардым. Бир ле көрөйин дезем — Асел! Ол мениң машинама түш-

кен жердин жанында жаткан жаан таштын үстүндө отуры. Асел кемди де сакыгандый болгон. Мен тургузала ого! Отурган тажынаң ол чочыл, туруп чыгала, манзаарганына кејегезин тўжўре тартып, сабарларыла жыр этире тудуп алды. Асел эмди јакшынак платье ле туфля кийип алган болуптыр. Эбуре ыраакыраак, а јаланда јангыскан коп-коо кыс. Онын јанына јууктап келеле, мен машинамды токтодып ийдим. Јўрегим согулып турганына торт ло жејириме једип келгендий билдирет.

— Эзендер бе, Асел!

— Эзендер! — деп, карууны табылу берди.

Кабинага отуарга мен ого болужарга санангам, је ол айлана соголо, јолды јакалай араайын база берди. Айдарда, мен кабинаның эжигин кайра ачала, машинамды араай кыймыктадып, оныла коштой, бараттым. Бис мынайда узак барганыс. Ол јолдын јаказыла, а мен дезе машинада. Куучындашпаганыс. Је не керегинде, не деп куучындажар? Бир канча ойдин бажында ол сурады:

— Слер кече фермага келип јўрдеер бе?

— Эйе... а не болды?

— Тегин ле сурадым. Ферма дўөн келбес керек...

— Мен слерди кўрўргў санангам.

Асел нени де айтпады.

Бу ойдо менин санаама онын айылына куда тўшкен кўн кирди. Не, кандый болгонын угар кўнним келди. Сураар керек — тилим тартылып калгандый, кыймык та јок. Коркыйдым. Онын беретен каруузынаң коркыйдым.

Асел мен јаар кўрди.

— Ол керек чын ба?

Ол бажыла кекиди. Бу ла тушта менин колымдагы руль тыркырап, машина кенейте тондоло берди.

— Той качан? — деп, мен сурадым.

— Удабас — деген каруу угулды.

Мен көс лө жеткен жерге арай ла болзо учурта бербедим. Же скоростьтын ордына сцеплениеге тийип ийгенимди билбей де калдым. Мотор куруга аай-деей жок тиркиреп чыгарда, Асел коркыганына туура секирди. Мен керек десе оны токунадар сөс тө айтпадым. Онызы санаада да жок болгон.

— Айдарда, бис база көрүшпезис пе? — деп, ошон сурадым.

— Билбезим. Жолугышпазас торт.

— А мен, мен... Не деп те айдар болзоор — айдыгар, мен түней ле слерди бедреерим, истежерим!

Бис катап ла унчукпай бардыс. Айса болзо, бис экүнинг бу өйдө сананган санаабыс бир болгон, же ортобыста десе көскө көрүнбес бөлүнти. Ол бөлүнти мени онын жанына базып барарга божотпой жат, а... Аселге менин кабинама отураар арга бербейт ошкош.

— Асел! — дедим. — Менен качпагар же бе? Мен, мен слерге чаптык этпезим, жангыс ла ыраактан көрүп жүрейин. Сөзөөрди беригер!

— Билбезим, же андый болзо...

— Машинага отурзагар, Асел.

— Жок. Барыгар. Журт жууктап келген.

Онын кийининде бис, туштажарын билбеген улустар чылап, жолдо көп катап жолугышкан эдис. Асел база ла жолдын кырыла жойу, а мен машинада үрбедеп баратам. Мынын коронына канайып чыдажарын! Же нени де эдер арган жок.

Оны сөстөп турган кижери керегинде мен сурабагам.

Сураарга эп жок, оныла коштой бойымнын да ол керегинде угар күүним келбеген. Же Аселдин эрмегин уккан кижиле ол оны ас билер деп ондоор. Ол энезине кажы ла жанынан төрөөн кижиле болгодый. Эмди кандый да ыраак туулардагы агашхозто журтап жат. Олордын билелери туку озодон бери төрөөнзижип, бой-бойларынын кыстарын кудалажып келген ошкоч. Уйедег үйеге өдүжип калган төрөөндөр бу керекти эмди де үспеске чырмайганча. Аселди ада-энези кайдөөн-кайдөөн өскө журтка берер деп үч те түжинде сананбагандар. А мен керегинде десе эрмек те болор учуры жок. Олорго мен кем? Кайдан да келген теп ле тегин шофер; төрөөн дө кыбы жок, не де эмес. Айла, нени-нени айдарынан мен бойым да жалгана берер эдим.

Ол күндерде Асел кандый да туйук санаалу, унчукпас болгон. Жаантайын ла нени де сананып туратан. Же мен десе неге де иженбегем. Онын салымынын гайына чыккылап койордо, эмди туштажып та не туза болор. Же андый да болзо, ол керегинде бой-бойыска чыгара айдарынан айап, түнгей ле туштажып туратаныс. Тушташпас аргабыс жокто, канайдар? Бир-бирүбис жогынан жүрүп болбозыс деп, бис экилебис билип турганыс.

Анайда беш күн өткөн. Бир күн мен эртен тура автобазага келип, жорукка барарга машинамды белетеп тургам. Чүрче ле диспетчерскийге кирип ийзин деп кычыргандар.

— Мен сеге сүүмжи белетеп койдым! — деп, Кадича омок унчукты. — Сени Синьцзяннын трассагына көчүрип жат.

Мени не де кура тартып ийгендий болды. Менин

јолым үргүлжиге ле колхозло колбулу болор деп, калганчы өйлөрдө сананып жүрөтөм. Анда кандый да трасса, өскө жол барын ундып та койгом. Айла, Кытай жаар жоруктын күндери де көп. Кем билер, качан ол божоор, качан мен Аселге ойто жолугарым? Кенейте ле, керек дезе ого нени де айтпай, кайылып калатан турум, а?

— Сени сүүнер болор дезем? — деп, Кадича сезинип, айтты.

— А колхозко кем баратан? — деп, мен өкпөөридим. — Анда иш эмди де бар.

Кадича чек ле кайкап:

— Колхозко барбазым деп алдында бойың айткан жогың ба? — деди.

Мен атыйланып чыктым.

— Алдында не де болгон болзо, эмди не...

Жанымда турган отургушка отуруп, нени эдерин билбей бардым.

База ла Жантай жүгүрүп келди. Көрүп турар болзо, менин ордыма оны колхозко ийип јаткан эмтир. Мен карандыра кетеже бердим: Жантай, байла, мойножор болор. Ненин учун дезе, андый жолдорло кош тартканда, јалы ас. Је ол путевканы бир де эрмек јогынаң алганының үстүне кожуп ийди:

— Кадича, сен кайдаар да ийзен, барарым! Эмди журттарда койлор тойынып келген, сеге бирүзин экилип берейин бе?

Бу эрмегинин кийининде, ол мени көрүп ийди:

— Тарынбагар, мен слер экүге чаптык эдип ийдим ошкош.

— Јүр мынан! — деп, бажымды өрө көдүрбей, мен кизирт эттим.

— Же сен эмдиге ле не отурың, Илас? — деп, Кадича жардыма тийип ийди.

— Колхоз төөн меге барар керек, мени анаар ийзең, Кадича! — деп сурадым.

— Сен не, санааң ордында ба айса жок по? Жок, ийип болбозым, нарядты солыыр аргам жок! — деп айдала, бойы тезинигип болбой, мениң жүзимнең көс албай барды. — Анаар мындый коркушту не барыксай бердин?

Мен ого нени де айтпадым. Ун жогынаң чыгала, гараж жаар ууландым. Жантай бойының машиназының канадыла мени арай ла жыга табарбай, сүмелү имдей салып ийеле, жанымнаң өдө конды.

Машинамды шиндеп, мен узак тартылган да болзом, өскө канайдар да арга жок болгон. Оноң кош алатан станцияга атандым. Мында узак сакыырга да келишпес.

Нөкөрлөрүм таңкылаарга кычырарда, мен керек десе кабинадаң да чыкпадым. Көстөрүмди жумуп санангамда, Асел мени жолдың жанында калас ла сакып отурганы көрүнип келет. Бир күн сакыыр, эки, үч күн... Учы-учында ол мен керегимде не деп сананар?

Мениң машинама кош салары жууктады. Озо турган бир машинаны коштоп баштаган. Бир ле минуттың бажында мениң машинам кош көдүрер кранның алдына барып турар. «Ачынба меге, Асел! — деп, бойымда айдындым. — Ачынба, чөлдин эрке терегежи! — Оноң кенетийин мындый санаа жалтырт эдип калды: — Мен ого барала, айдып та салала, ойто келер аргам бар. Жорукка бир эмеш сондойло до атансам, оноң не бузула берзин... Кийининде автобазаның жаанына ончозын жартап берзем, байла, ондоор,

ондобозо — жаан болзо адылгай. Же сүрекей ле болзо, выговор берер. Жок, мен токунап болбозым! Барып келерим!»

Мен машинамды кыймыктадып, тескерледерге сананзам, кийинимде өскө машиналар турды. Бу өйдө озо турган машина кошты алала, жолды меге жайлатты. Эмди мен кош алар учурлу.

— Келип тур! Эй, Илас! — деп, оноң кыйгырышты.

Кранның мойыны мениң машинамның үстүне келди. Божогон, бастыразы божогон! Экспортный кошло өскө кайдаар да барып болбозын. Эмеш байадаң сананатан немени, кайттым деер! Бисти жорукка аткарып турган кижидокументтерин алганча келди. Мен кабинаның кийининдеги көзнөктөң көрзөм, машинаның кузовына араай жайканып, контейнер жабызап клеетти. Ол там ла там жууктайт.

Бу ла өйдө мен кыйгырдым:

— Эй, чеберленигер!

Мениң моторым иштегенче болгон. Оның учун контейнердин алдында турган жеримнен машинам чүрчө ле элес эдип калды. Кийин жанымда кыйгы, сыгырыш, арбаш...

А мен десе машинамла складтардын, бакчалай салган жостордын ла чокчойто уруп койгон ташкөмүрдин жаныла элес эдип калдым. Машинала кожо мен бойым да ары-бери согулып, чарчалып бараттым. Жер бир көрүнүп, бир көрүнбөй, ийиктелет. А бойымды десе торт ло рульга жаба тагып койгондой... Мындый жолго до, жорукка да жанжыга берген инебис...

Удабай ла Жантайды жаба жеттим. Ол кабинадан карап, эки көзин кайкаганду жаандатты: мени танып ийген. Мендеп браатканымды сезип ийген кийининде,

јолды јайлап берер керек ине. Јок, ол андый эмес, јолдон тууралаар да күүни јок. Машинамды јолдон чыгара бурып, так јалагнын бойыла оноң өдө конорго санандым. Жантай јоругын база тыгыдып, мени јолго кийдирбей турды. Мынайда узак јарышканыс: ол дезе јолло, а мен јаланбыла.

Экилебис чек ле рульга јапшынып алала, бойбойыска кылагдажып, арай ла јиишпей, арбаныжып бараттыс.

— Сен кайдаар? Неге мендеп турун? — деп, ол кыйгырат.

Мен ого, каруу берер ордына, јудругымды көргүскем. Кандый да болзо, мениң машинамда кош јок болгон учун оны акалап чыктым. Акалайла, оноң ары кайа да көрбөгөм.

Јолдо Аселге туштабадым. Јок. Торт ло јойу јүгүрген чилеп, јуртка тынастаганча јеттим. Олордын айылынын јанында да, јурттын оромында да — не де јок. Јагыс ла ол бир чакыда ээрлү ат турды. Какайдар, эм нени эдер? Машинаны көрүп ийеле, чыгып келер болор бо деп, сакый бердим. Оноң бойым машина јазап турган кижии болуп, моторло уружып, эки көзимди олордын эжигинен албай турдым. Узак сакырга келишпеди; эжик ачылган јерде, онын энези ле кандый да кара сагалду, бүркүк бүдүмдү карган өбөгөн көрүнди. Обөгөн ватала сырып көктөгөн эки кат халат кийип алтыр: ичиндегизи килин, үстүндегизи дезе вельвет дейтен бөстөн эдилген эмтир. Колында јакшынак камчы тудунып алган. Кып-кызара терлеп калган кеберинен јуукта јагы ла изү чай ичкени билдирет. Олор чакыга јууктагылап келди.

Аселдин энези үзегини эптү ала койып, карган өбөгөнди атка аяктап, болушты.

— Слерге бистинг өөркөөрис жок, куда! — деп, эмеген үнденди. — Же биске жаман база сананбагар. Жаныс кыкыстын учун нени де карамдабазыс. Колыс эм үстүне коктыбаганы учун кудайга баш.

— Э-э, кудагай, өөн-бөкөн жок болор — деп, өбөгөн ээрдин үстүнег кымынып, айдат. — Жииттерди кудай алкап, алкыжы ла жеткей. Же жөөжө керегинде... Жөөжөнни өскө улус эдинер эмес, бойлорыстын балабаркабыска кичеенип турбай. Ого үзеери, бис баштапкы катап төрөөнзижип жаткан улус эмес... Же жакшы болзын, кудагай!.. Айдарда, сонзун, пятницада, эдер деп эрмектежип алдыс па?!

— Эйе, андый болзын. Бежинчи күн—бистинг агару күнис болотон туру. Же жакшы једип барыгар. Андагы төрөөндөргө эзен айдыгар.

«Акыр, олор пятница күн керегинде нени айдыжып турган болотон? — деп, мен бойымда санандым. — А бүгүн кандый күн эди? Среда... Чындап та пятница күн апаргылайт эмеш пе? Эх, качанга јегире биске, јаш улуска, эски јанг чапчажар, качан бу мындый неме јоголор!..»

Карган өбөгөн эрмек божогон кийининде ыраакта көрүнгилеп турган тууларды көстөп, јорголодо берди. Аселдин энези оны көстөриле үйдежип, узак турды. Оног мен јаар бурылып, кыйгас бүдүмдү кылчайды.

— Сен јаантайын бери келер болуп не амтажый берген, уул? — деген үни угулды. — Айса мында сенин машинаг туратан сарай табылган ба?.. Кулагыга угулат па, мында менин айылымнын јанына турба! Јүр дейдим, јүр!

Эрмек мындый кезем болгондо, айдарда, серенип койтыр.

— Машинам сынган! — деп, өчөш үнденеле, там ла казына бердим. Жок, мен Аселди көрбөгөнчө мынанг кайдаар да барбазым деп бойымда санандым. Эмеген база нени де кимиренип арбанала, сала берди.

Мен капоттыг алдынаг чыгып, машинаныг канадына танкылап отурдым. Кенетийин кайдаг да кичинек кызычак жүгүрип келди. Ол машинаны эбиреде секирип, сокойоктоп ойнойт. Бүдүжин көрзөм, эмеш эмеш Аселге түнгей. Сыйыны болор бо?

— Асел сала берген! — деп айдып, бойы сокойоктоп ло турды.

— Кайдаар? — деп, оны тудуп алала, сурадым. — Кайдаар барган?

— А мен кайдаг билетем! Вожот — деп айдала, колымнаг ушта согуп, ырап барар алдында тилин көргүзип, өткөнип ийди.

Машинаныг каподын жаап, кабинага кирдим. Эмди кайда барар, оны кайдаг бедреп табар? Айла ойто до бурылар ойим једе берген. Жолло машинаны араай жортырып, чөлгө чыгып келдим. Суактыг кечүзине једеле, токтой түштим. Же эмди канайдар? Нени де эдер арга жок. Кабинадан чыгып, јаланга јыгыла бердим. Мыныг коронына не чыдаар?! Аселге де јолукканы жок, јол-јорукка да барып болбогон... Нени де тындабай, нени де көрбөй, сананып јаттым. Мындый айалгада канча кирелү јаткам—бойым да билбезим. Же јангыс ла бажымды өрө көдүрип ийзем, машинамнын ол јанында кыс кижининг туфлялу буттары көрүнди. Ол! Тургуза ла танып ийдим. Мен сүүнгениме јүрегим

көксиме бадышпай барды. Тизе бажына көдүрилеле, бир кезек ойгө оноң ары туруп та болбой салдым ошкош. Айла бу керек база ла катап ол бистин баштап ла гушташкан јеристе болгон ине.

— Өдөөр, өдөөр, карганак! — деп, мен туфляларды көрүп, айттым.

— А мен карганак эмезим! — деп, андыжып турганымды Асел сезип, айдат.

— Андый болзо, кем?

— Кыс.

— Кыс па? Кыс болзон, жараш па?

— А онызын сен бойың көр!

Мындый эрмектин кийининде бис бир уула каткырыжып ийдис. Оноң мен тура жүгүрип, Аселге једе секирдим. Ол меге удур база атпас этти. Бис бир канча ойгө удур-дедире көрүжип тура калдыс.

— Эң ле жараш кыс! — деп, мен үндендим. А ол дезе сырагай ла эзинге јайканып турган ээлгир теректий турды. Кыскачак јегдү платьелү, колтугында эки бичик кыстанып алган турбазын ба.—Мени мында деп сен кайдан билген, Асел?

— Мен библиотекадаң чыгала көрзөм, јолдо сениң машинаңның изи јаткан!..

— Чын эмеш пе?! — Меге оның айткан сөстөри «сүүш» деген сөстин бойынаң артык ла эрке угулган. Мениң машинамың изин бедреген болзо, айдарда, ол мен керегинде сананган, айдарда, мен ого кару болгон турум.

— Оноң сен нениң де учун мени мында сакып јаткан деп бодойло, бери жүгүргем!..

Мен оның колдорын алып: «Машинага отур, Асел, эмеш кожо јорторыс» — дедим.

Асел эмеш те кыйышпады. Онын бу кылыгын көрүп, торт ло кайкадым. Мен бойымды бойым да таныбай баргам. Менин санааркаган, шыралаган санааларым чүрчө ле кайыла бергендий боллы. Өскө кем де жок, жангыс ла бис экү, бистинг ырызыс, тегери ле жол... Мен кабинаны ачып, оны отургузала, бойым рульды алдым.

Онон бис барганыс. Теп ле тегин жолло барганыс. Кайдаар, неге ууланганыс — онызын бойыс та билбедис. Байла, онызы биске тын ла керек болбогон. Бу мынайда коштой отуратаны, көстөнг көскө көрүжип, билбес жанынаг чаканактарысла тийижетени—же не аайлу неме, кандый ырыс! Черүдег жанып келеле, эки жылга улай кийип койгон фуражкамды. Асел чебер колдорыла бажыма түзеде кийдирип, жазады.

— Мынайда кийзенг, артык болор! — деп айдала, ол менин ийиниме эрке жапшына берген.

Машина учкан кушла түнгей шунуп барадат. Бу өйдө бастыра телекей тынданып, биске удур учуп келеткендий: кырлар да, жалаңдар да, агаштар да... Бис там ла ичкери учуртадыс. Салкын бистинг жүзиске удур согот. Үстүсте бийик күн, бистинг каткыбыс элбек чөлгө жайылып, шыгырайт. Баргаанын ла чечектинг жыды колыныжып, кандый да кеен серүүнле жытанып келет. Бис бастыра көксисле жеңил ле ырысту тынадыс...

Ол туку анда эски сөөктинг үстүнде отурган шонкор канаттарыла талбып, санг өрө кайып чыгала, онон ойто жабызап, бисле жарыжар дегендий, жолды жакалай учты.

Эки кижининг таң аттары, үркүген бойынча, эки жара калып ийдилер. Онын кийининде, анча-мынча

болбой жүрүп, аттарын камчылагылап, кыйгыбыла бистин кийинистен сүрүшти.

— Э-эй, тур! Токтот!—деп кыйгырып, жерге жапшына бергендий маптап келеткен аттарды катап ла камчылагылайт. Олор не улус болгон — билбезим. Айса болзо, олорды Асел билерден айабас. Удабай олор бистин кийинистен көдүрилген тоозынга көрүнгилебей калды.

База эмеш барып жатсабыс, алдыста бричка көрүнди. Кандый да бойлу ла жиит бисти көргилеп ийеле, бут бажына тургулап, бой-бойларынын ийиндерине колдорун салып, жаңыгылап ийдилер.

— Быйан болзын! — деп, олордын биске жалакай болгонына сүүнип, кабинадан мен кыйгырдым.

Чөл түгенген. Жолго чыгып келеристе, машинанын көлөсөлөринин алдында асфальт көни күүлей берди.

Мынаң ыраак жокто көл бар болор керек. Мен машинаны, жолдоң бура толгон, сүрбеген жерле, жыраалардын ла чөлдин кулузын өлөңдөринин үстүлө сыраңай ла жараттын бойына ууландым. Удабай ла бир бозыр төгнүн үстүне једип, токтой түштис.

Ак-чанкыр толкулар, кол-колынан јединишкилеп алгандый, ыраактагы сары јараттарды көстөп жүгүришкилеп баратты. Күн кырга јууктап бараткан учун ыраактагы суулар кыскалым өндү жалтыражат. Анда, кайда да, суунын ыраак ол јарадындагы кырлардын карлу сандары билдирер-билдирбестен көгөрижет. Олордын аркаларына боромтык булуттар јуулыжат.

— Көрзөн, Асел, ол ту-ку куулар!

Куулар бистин Изү-Көлдө жаңыс ла күскиде ле кышкыда болотон. Јаскыда олор бого каа-јаа ла ке-

летен. Быларды тўндүк жаар кедип бараткан тўштүк-тинг куулары дежетен. Айла оморды ырыстынг куулары дежетен. Онызы та чын, та төгүн...

Энгирдеги көлдинг үстүнде бир үүр ап-апагаш куулар жүрген. Олор кезикте өрө көдүрилип, оноң канаттарын эки башка жайа чачып, саң төмөн шунгулайт. База бир көрүп турзаң, көлдинг үстүне коно тўжүп канаттарыла көбүктү сууны ырада чачылтып турар. Оноң ойто ло саң өрө кайып чыгат. Жерлик куштар база эмеш ойногылап турала, бир тизүү болуп чубажып, канаттарыла бир аай талбыгылап, ыраак кумакту жарлардын алдында тўнеп аларга, учкулай берди.

Бис кабинадан оморды унчугышпай, аяктап отурганыс. Оноң, бастыра ла немени шүүжип, эрмектежил алган улус чылап, мен айттым:

— Ол туку жараттың сыраңай ла бойындагы туралардын бұркүлери көрүнөт пе, бот ол бистинг автобаза. А бу дезе, — деп, мен кабинаның ичин көргүстим: — бу бистинг журтайтан турабыс болор! — Бойым каткырып ийгем. Оны апарар да жер менде жок ине.

Асел мен жаар көрүп ийеле, көксиме жапшынып, кабыра кучактап, ыйлап ла каткырып турды:

— Кайран көөркийим, сүүген көөркийим! Меге кандый да тура керек жок. Жаңыс ла адам ла энем — олор эмди де эмес болзо, тонг калды качан бир мени ондогылаза кайдар. Олор меге бастыра жүрүмине өөркөгилеер, билерим... Же бойың да бодозон, мында мен бурулу ба...

Бүрүңкий тўжүп келди. Булуттар-тенгерини көжөгөлөп, сууның үстүне жабызагылап турганы билдирет. Көл карарып, кыймыктанбайт. Тууларда, сыра-

най ла электросварщиктер иштегилеп турган чылап, оноң от жалтырт эдип, мынаг чагылып, ойто көстөри јумулып калат. Күкүрт-јалкын мышкылып келеткени билдирет. Байагы куулар бери, бого келип, тегиндү үделеп арткан эмес турбай. Јоткон оморды кайа-ташту кырларда шыраладар деп, озолодо белгелегилеп ийгени быжу.

Јалкын јызырай берди. Анча-мынча болбой туруп, табышту јанмыр шуулап келди. Көл шөлүрөп, кайнап ла јайканып, јараттаң јаратка мондолот. Бу быжылгы јастың баштапкы күкүрттү јанмыры. Ол күн бистиг баштапкы туштажыс, баштапкы түнис болгон. Кабиннаның үстүле, машинаның көзнөгинин шилзиле јанмырдың суузы тамырланып ага берди. Оозы карара ачылган көлдин үстүле ак јалкындар экпинделип чалыйт. Бис дезе бой-бойыска јапшыныжып алала, араай шымыражып отурыс. Асел та соокко тонгонына, та коркыганына эмештен тыркырап турды. Мен оны бойымның пиджагымла јаап, там тыгыда кучактап аларымда, бойыма бойым кандый да јаан, күчтү немедий бодолдым. Качанның качан менде мындый јылу, јалакай эрке бар деп билбегем; кемди-кемди мынайда кичееп, корулаганда, сүрекеј јакшы деп, база билбеген эмтирим. Оноң мен Аселге шымырандым: «Мен сени кемге де, качан да јабыс көрдиртпезим, кызыл арчуулду кайран терегежим!..»

Күкүрт, байа кенейте башталган ла чылап, удабай токтой берди. Јангы ла болгон тың табыштаң чочып калгандый, көлдин үстүнде семтек толкулар түрүлгилеп, эмештен јанмыр тымырап турды.

Бис бир канча унчугышпай отурдыс ..

Ол тушта мениң эң баалу деген јөөжөмди — јолго

алып жүрөтөн кичинек радиоприемнигимди — кодо-рып келдим. Оны иштеер эдип тургузала, керектү толкуну тудуп алдым. Эмди де санаамнаң чыкпайт: ол тушта городтын театрынаң «Чолмон» деп балетти берип турган. Ыраак тууларды, канча сындарды ажыра бистин отурган кабинаның ичине сүрекей жалакай ла ийделү, сүүштин күчиндий, музыка урулып келди. Анда концерт болуп јаткан зал күүлеп, колдор чабыжып, улус ойында турушкандардын ады-жолын кыйгыргылайт. Айса болзо, бийечилердин алдына эмди чечектер чачкылап турган. Је мен бодозом, ол театрда отурган улустың бирүзи де, бу чакпынду Изү-Көлдин жарадында турган машинадагы бис экүчилеп, өкпөөрбөгөн дө, кайкабаган да болордон маат јок. Бу балетте бис керегинде, бистин сүүжис керегинде айдылган. Бойының ырызын бедреп барган Чолмон деп атту-чуулу кыстың салымын бис бойыска јуук алындыс. Мениң Чолмоным, мениң Таң Чолмоным јанымда. Түн ортозында ол јардымды јастанала, үргүлеп уйуктай берди. А мен дезе узак-узак токунап болбой отурдым. Изү-Көлдин терен тыныжын тындаалап, көөркийимниң јүзин чебер сыймап, эркелеткен эдим...

Эртен тура бис автобазага јеттис. Мени бурулаган арбыш база тың ла болгон. Је мен кече нениң учун анайда кылынганымның јартына чыккылайла, керектин учуры јаан болордо, арбыш сыныга берди. Онын да кийининде, кош салатан кранның алдынаң мениң көнейте качып мангатканымды эске алынгылап, узак каткырышкылайтан.

Меге кыдат јерине јөл-јорукка аганары келижерде, Аселди бойымла кожо алдым. Јолой оны нөкөрим

Жантурин Алибектин айылына артызып саларга санангам. Ол Нарыннын жанындагы ары-бери кош өдүштиреечи турлу жерде журтаган. Ол жер десе границадаг ыраак жок болгон. Ары-бери өткөмдө мен жаантайын онын айылын жастыра албайтам. Алибектин үйи керсү келин, онын учу мен оны тооп жүретем.

Бис атанып ийдис. Жолой жуугындагы магазиннен Аселге керектү бир кезек кийим-тудум садып алганыс. Ол тушта Аселде сок ло жагыс жукачак платье болгон ине. Өскө бор-боткодон башка кылбыш чечектерлү жаан арчуул база садып алдыс. Карын, оны алганыс жакшы болды. Не десе, биске аксагал Урмат-ага деп байлайтан карган шофер жолой туштаган. Ол машинанды токтот деген темдекти ыраактан ла меге көргүзип ийди. Мен токтодып ийгем. Бис кабинадан чыгып, мусульман жагла эзендештис:

— Ассалоум-алейкум, Урмат-ага!

— Алейкум-ассалам, Илас. Же сенин колында конгон шонкорыннын жедеги бек болзын! — Бистин албатынын жагы аайынча ол меге уткуул айтты. — Кудайдын алкыжы жетсин слерге, эптү-жөптү журтап, бала-барка азырагар!

— Айтканыгарга алкыш! Слер кайдан угуп салганаар, Урмат-ага! — деп, мен кайкадым.

— Э-э, балам, жакшынак солунда токтоор жаг жок эмей. Оостон ооско улалып, кажы жерде жайылып калганын мынан бил...

— Чын эмеш пе! — деп, мен там кайкадым.

Жолго туштайла, куучындажып та турзабыс, Урмат-ага бистин машинага жууктабайт та, Аселге чике көрбөйт тб. Мындый керектин шылтагын, карын, Асел-

дин сезип ийгени јакшы. Байагы бистинг арчуулла ол бажын јаап, кырларыла јүзин јажырып ийерде, Урмат-ага бойында јарадып, күлүмзиренди.

— Бот, эмди келишти! — деп, өбөгөн үнденди. — Тоомјынг учун алкыжым јетсин, кызым. Бүгүннег ары сен бистинг ончобыстын келдис, бастыра автобазадагы аксагалдардын келди. — Ме, Илас, јангы келинди көрөргө тойынга улус јуулза, јөмөлтө болзын! — деп айдала, ол меге акча берди. — Албас арга менде јок болгон. Ненинг учун дезе, албазам, өбөгөн ачына берер.

Онон бистинг јолдорыс эки башка болды. Асел байагы арчуулды бажынаг албай баратты. Чындап ла, јангы келин јөөгөн кыргыз јуртта отурган чылап, јолой таныш шоферлор туштажарда, Асел кабинада барып јадала, кемзинип, арчуулла олардон јүзин јажырат. А экүдег экү болгоныста, каткырыжып турдыс.

Арчуулды јабынып аларда, Асел меге там јараш деп билдирет.

— Көөркийим менин, көстөринди өрө көрүп, мени окшоп койзон! — деп, ого айдадым.

— Јарабас, аксагалдар көрүп ийер! — деп, каруу јандырала, бу ла өйдө бойы каткырып, кемнен де јалтанып тургандый, јаагымнаг араай окшойт.

Автобазанын јолой биске туштаган бастыра ла шоферлоры машиналарын токтодып, биске күндүлү сөстөр айдып, ырыс күүнзегениле коштой, олардын көп сабалары келип јадала, јол айас үскүлеп алган чечектеринен башка сыйлар да белетегилеген болуптыр. Мынайда эдер шүүлтени олардын та кемизи тапкан, мен билбезим. Байла, бисте иштеген орус

уулдардын кылыгы болор. Журт жерлерде олардын тойы болгондо, машиналарды кееркедерин сүүйтендер. Эмди бистинг де машинабыс кызыл, чаңкыр, жажыл ленталарла, торко платтарла, база жүзүн-башка чечектерле кееркедиле берди. Машинанын агылана бергенин, байла, ондор беристенин бажынан улус жастыра көрбөс. А мен десе бойымнын нөкөрлөрүм учун оморкоп турдым. Нөкөрлөр бойлорун түбекке түшкөн өйдө билижетен дежет. А мен бодозом, ырысту тушта олар бойлорун база ондожып жат.

Жолдо биске менин эң жуук нөкөрүм Алибек Жантурин база тушташкан. Ол менен эки жашка жаан болгон. Алибек андый чатпанак, жаан башту кижин. Бойы төп, керсү, тоомжылу күлүк, онын үстүнө десе сүрекей жакшы шофер. Базада ончолорун оны тооп туратан. Профкомнын члени. Бойымда, акыр, бу күлүк нени айтпагай деп санандым.

Алибек унчукпай, бистинг машинаны көрүп, бажын жайкады. Онон Аселдин жанына базып келеле, эзендешип, быйанду күүнүн айтты:

— Кайда, уул, жорук бараткан листингди бер! — деп, ол сурады. Мен оны ондоп болбой турала, канайдар эмеш деп, чаазынды туда бердим. Алибек авторучкасын чыгарып, жорукту керелеген чаазынды кечире: «167 номерлү той-жыргалду жорук» деп бичиди. 167 дегени десе менин жоругымды көргүскөн листинг номери болгон.

— Бу сен канайып турун?!—деп, мен алаатый бердим. — Документ ине, билбей турун ба!

— Историяга кереес ле болгой! — деп, ол каткырды. — Бухгалтерияда эш-неме ондобос улус отурган болор деп пе? А эмди колың бейин бер!—Мени кучак-

тай алып, окшоп койды. Бу өйдө бистин каткыбыс бир уула жиркиреп калды. Онон бойыстын машиналарыс жаар бастыс. Же кенейте Алибек мени токтотты:

— А эмди слер кайда жадатан улус?

Мен ол керегинде сананбаганымды көргүзип, колдорымды эки башка жайа салдым.

— Бистин айылыбыс бу! — деп, онон машинамды көргүскем.

— Кабинада ба? Мында ок бала-баркагарды чыдадатан улус?. Мындый болзын: ол өрө перевалочный базадагы бистин квартирага жадыгар, а мен бистин жамылуларла эрмектежип койойын. Бис десе бойыстын турабыска көчөрис.

— Сенин тураг жетире бүткелек эмес беди? — Алибек бойынын туразын Рыбачье журтта, бистин базанын жанында, тудуп турган. Бош өйлөр болгондо, мен де барып болужып туратан болгом.

— Алдырбас. Анда эдер иш ас арткан. Сен бойын билеринг, квартира кереги эмди күч айалгада. Боочыдагы турадан өскө иженер де неменг жок.

— Же, быян болзын. Биске онон артык не де керек жок. Мен сенин айылыга Аселди бир ле кезек өйгө артырып саларга санангам, сен десе бүткүл квартира жайладып бердинг...

— Же биске ле једип токтогор. Ойто келер бажында мени сакып ал. Ол тушта ончозынын аайына үйлерисле кожо чыгарыс! — деп, ол көзинин кырыла Асел жаар көргүзип, имдеди.

— Андый, эмди үйлерисле кожо шүүжетен турус.

— Јакшы јорук болзын! — деп, Алибек кыйгырды.

Кудай ла де! Бу јорук бистин чындап та тойлу јо-лыс болуптыр ине! Айла, кандый јорук дейзеер!

Ончозы ла јакшы келижип турганына бис сүүнип бараттыс. Је ол тушта сок ло јангыс тушташ менин күүнимди эмеш үреген.

Учурап турган тоозы јок бурылчыктардын бирү-зинде биске удура Жантайдын машиназы чыга конуп келди. Ол јангыскан эмес, кабиназында Кадича отурган. Жантай колыла меге јангып ийерде, мен машинамы кенейте токтоттым. Машиналар бой-бойларына арай ла тийижердин бери јанында тура түштилер. Жантай кабинанын көзнігинен бажын чыгарды:

— Бу сен машинанды, тойго белетеген чилеп, мындый коркушту не кееркеткен?

— Керек андый болгондо! — деп, каруу јандырдым.

— Чын эмеш пе? — Ол чала бүтпей, чөйө тартып айдала, Кадича јаар кайа көрди. — А бис дезе сени бедреп!.. — деп, өлөнгөң озо јалбырак болуп, эрмеги оозынан чыга конбой кайтты.

Кадича кыймык та јок. Торт ло кура тартыла бергендий, канайдар да аргазы чыгып, куугарала, соой түшти.

— Эзен бе, Кадича! — деп, мен оныла јалакай јакшылаштым. Ол үн јогынан јангыс ла бажыла кекиди.

— Айдарда, ол јанында сенин сыргалјын туру не? — деп, Жантай јангы ла өңдоп, сурады.

— Јок, үйим — деп, онын сөзине јөпсинбей каруу береле, Аселдин јардынан кучактай алдым.

— Не дейт! — деп, Жантай көстөрін кайкаганына там јаандадып, сүүнерин де, канайдарын да билбей калды. — Андый болзо, быйаным јетсин, акту күүнимнен быйаным јетсин...

— Айтканына алкыш!

Онон Жантай сүмелү каткырынды:

— База өдүрүм ле эмтирин! Калым јогынан каап алган ба?

— Сен көк лө тенек! — деп, мен оны шилтедим.
— Ары ла кедери јолың алып јүр.

Јердин үстүнде кандый ла улус болуп јат. Мен оны база эмеш санаама јеткенче адыларга санангам. Онон кабинадаң карап көрзөм, Жантай машиназынаң чыгып алган, јаагын сыймап, та нени де кыйгырып, Кадичага јудругын түүнип, кекенет. Кадича десе кайдаар да, јолдоң туура чыгып, јалаң дөөн јүгүрип баратты. Јүгүрип, јүгүрип барала, јерге суна јыгылала, колдорыла бажын кучактай алды. Анда чүрче ортозына озор экүниң ортозында та не болгонын билбесим. Је жаңыс ла мен, бу керекте кандый да бурулу чылап, Кадичага килеп калдым. Ојто бойымның јериме отурып, Аселге нени де айтпадым.

Бир неделениң бажында бис перевалочный базаның туразына көчүп алганыс. Тура јаан эмес, эки кыпту, сенектү болгон. Андый турачактар анда көп. Анда шоферлор бойларының билелериле, база заправкада иштеп турган ишмекчилер јуртагандар. Је јер бойы јакшы: јолго јуук, Нарыннаң да ыраак эмес. Кандый да болзо, областьтың төс јериниң јанында ине. Кино болуп јат, магазин де јанында. Больница да бар. Перевалочный база јолдың талортозында болгоны биске јарап туратан. Бистин јорук јүрер јо­лыс көп лө нургунында Рыбачье ле Синьцянның ортозында болгон. Јолой айылга конуп, амырап га аларга эптү. Оның да учун бис Аселле экү кажы ла күн кожо болуп туратаныс. Кезикте кандый бир керектең улам јолдо эмеш оройтып та калзам, је тун де

ортозында болзо, тўнгей ле айылыма једетем. Асел јаантайын ла сакып, мениң учун амыр уйуктап та болбой, једип келгенчем отуратан. Бу өйдө бис айыл јуртка керектү бор-терди јуунып алган болгоныс. Ја-ныс сөслө айтса, јадын-јүрүмис табынча јаранып келеткен. Аселдинг иштеери керегинде база јөптөжип алганыс. Айла ол бойы эригип, ишке суранган: бойоор до бодозоор, јурт јерде өскөн, јаштан ла ала ишке үренип калган кижине. Је шак бу өйдө, бистинг сакыбаган ырызиска, Асел удабастан эне болотони јарталды.

... Шак ол Асел бала таап алган күн мен јорукка барала, Кыдат јериненг јанып келеткем. Мендеп те, өкпөорип те турганым коркуш. Асел Нарындагы бала табатан турада болгон. Једип келзем — уул! Мени Аселге, бойоор до ондоп турган болбойоор, божотпогон. Машинама билинбей кирип, кырларла учуртып бараткам. Бу керек кышқыда болгон. Эбире јаныс ла кар ла кырлар. Көстөримниң алдында бирде кара, оноң ак, ойто кара, ак ондөр элестелет... Мен Долон боочынын јанына учуп чыктым. Сүрекей ле бийик. Јерде булуттар јылыжып јүргүлейт, а кырлар туку ла өзөктө содойыжат; мен кабинадаң чыгара калып, көксиме толо кейдең јууй тынып алала, ак-јарыкты томылта кыйгырган эдим:

— Э-эй, туулар! Мен бүгүн уулду болдым!

Мениң кыйгыма туулар селт эткилеп калды деп билдирген. Олор мениң сөстөримди өткөнөрдө, јанылга узак шыгырап, кырлардан кырларга, өзөктөн өзөккө ууламјылап браатты.

Бис уулысты Самат деп адаганыс. Мындый атты ого мен бойым бергем. Оның кийининде бистинг куу-

чыныс жангыс ла ол керегинде: Самат, бистинг Самат, байа Самат каткырган, Саматтын тиштери чыгып клееткен. Жангыс сөслө айтса, жагы айылду-јуртту болгон, баштапкы балазын азырап турган улус кандый болотон эди...

Бис эптү-јөптү јуртап, бой-бойысты тыг сүүшкенис, а оног... Оног дезе мениг салымыма јен алдынан јеткер келди...

Ол түбек кайдан келгенин билерге де күч. Ончозы булгалып, колыжа берген... Чынынча айтса, ол тушта мен бойым көп немени ондоп алгам, је оног кандый туза болды деер...

Ол кижиле сакубаган јанынан јолдо туштажала, бу бистинг сок жангыс туштажыс эмес деп, билбей де айрылыжып калганыс.

Орой күскиде мен јоруктап бараткам. Јут-јулакай, коомой күн болгон. Тош то эмес, кар да эмес, кандый да үлүш, оок чарак кар тегериден төгүлип турган. Ондоорго до күч. Кырлардын сынын төмөн туман, кисель чилеп, чөйилип јаткан. Машинанын кабиназына түшкен карды ла боромтык бууны арлайтан «јалмуур» улай ла токтоду јогынан иштеген. Канайдар, көзнөк терлеп турганда. Мен кырлардын терегине өдүп, Долон боочыга јууктап јүрген болгом. Эх, Долон, Долон — Тянь-Шаньнын тууларынын јааны! Мениг јүрүмимде оныла кандый колбулар болбогон деп айдар. Ол јолдын бу эн уур ла јеткерлү јери! Јол чичкечек армакчы болуп, мыйрыйып-тейрийип, там ла өксөп, там ла кадалгак болуп, чек ле тегериге

чыгып, көлөсөлөрлө булуттарды тактап барадарың. Откүре бийик өксүүрлерде, сен чалкойто жыгылып, келбеп калгандый, туруп болбой турарың. Көңкөрө түйүттө десе чек ле рульдын үстүнө жада бербеске, эки колыңга кайра ийдинерин. Бу тушта анда, боочының кырында, кыжы-жайы билдирбес, а Долон нени де керексибей, чүрчө аразына мөндүрлөп ийип, жаңмырлап, кезикте эбине эш неме көрүнбес эдип, кайнаган карла толголтып турар. Бат кандый, бистин Долон!.. Же бис, Тянь-Шаньда жаткандар, ого темигип калганыс, керек десе түндө де жүрүп жадыс. Мен бүгүн бастыра ла болгон уурларды эске алындым, качан кажы ла күн бойың анда иштегенде, ол керегинде көп сананарга да өй келишпейтен.

Долонго жууктап жүрө, тоозы жок учураган капчалдардын шаң бирүзүндө кош тартар бир машинага жаба жеттим. Эмди де ундыбагам: онын таңмазы «ГАЗ—51» болгон. Жок, жартап айдар болзо, жаба жеткен эмезим, келеримде машина анда турган. Эки кичи моторды шиндегилеп, нени де эткилейт. Олордын бирүзи мендебей, жолго чыгып келеле, колын өрө көдүрүп ийди. Мен машинамы токтойттым. Жутка өдүп калган кеден плашту кичи жаныма базып келди. Ол төртөн жашка жууктай берген, теп-тең этире тоорып койгон күрөртүм сагалду, чала бүрүңкий бүдүмдү, көрүжи жобош кичи болгон.

— Долондогы жол жазаар участокко жетирип койзон, жигит, — деп, ол меге айдат. — Оноң трактор экелер керек, мотор үрөлгөн.

— Отурыгар, жетирип койойын. Айса болзо, бойыс кандый бир сүмө табар аргабыс бар? — деп айдала, кабинадан чыктым.

— Је канайдар арга бар, жаңыс ла кыркырап турарда — деп, ачык капотты шыйт чачып, шофер кунукчылду табыштанды. Көөркий соокко көгөрө тоңоло, коркойып калган турды. Јарт ла бу жуугынаң эмес, а төс јерден болгодый, онын да учун аргазы чыгып, ары-бери ајыктайт. Јолдын Долондогы участкагына олор Фрунзеден нени де апаргылап јатканы билдирет.

— Машинанын тормозторы иштеп јат па? — деп, шофердон сурадым.

— Бу неме дийт... тормозтор јокко јоруктап турган болор деп пе!? Мотор кыймыктабайт деп айттым ине

— А трос (эмиктерден эткен буу) бар ба?

— Је... бар!

— Бери тартып, колбо.

Мен јаар экилези бүдүмји јок көргилеп, кыймыктанбай турдылар.

— Сен канайттың, јүүле бердин бе? — деп, шофер араай үнденди.

А канайдар, мениң кылыгым андый. Кандый бир шүүлте бажыма эбелзе, оны бүдүрбегенче, өлөйин. Мындый кылык та јакшы, та јаман, билбезим.

— Бери ук, нөкөр, колбо! Акту сөзим, канайып та болзо, апарып саларым — деп шоферго айттым.

Је шофер күүн-күч јогынаң колдорыла жаңыды.

— Кеде! Сен не, мында машинага улай неме колбоп јүрбей јат деп билбезинг бе? Керек дезе ол керегинде түйенбезим де.

Ол, мениң кандый да јаан сурагымнаң мойногон чылап, коркушту ла короным тийди.

— Эх, эштек-эштек, — дедим. — Коркунчак!

Јолдын мастерин бойыма кычырдым. Байагы бир

кеден плашту кижн јолдын мастери болгон. Онызын мен согында билип алгам. Јолдын мастери дезе мен јаар кандый да ченелтелү көрөлө, кайа болуп, шоферго айтты:

— Тросты чыгар.

Ол алаатый берди.

— Каруузына слер турарыгар, Байтемир-ага.

— Каруузына ончобыс турарыс! — деп, ол кыскарта айтты.

Онын бу сөстөри меге јараганы јарт. Андый кижини кижининг тургуза ла тоор, угар күүни келер.

Анайда эки машинаны колбоштырала, ичкери јортыс. Озо баштап кем јок, өй-кеминде болгон. Је Долонды өрө јол там ла бийиктеп, төндөрдиг үстүне чыгып, учар кајуларды қерий алып, ойто кадалгак јолло санг төмөн түжүп барар керек болгон. Кенетийин мотор, оорый бергендий, онтоп, улыи берди. Јаңыс ла кулактарыста кандый да табыш шыгырайт. Јок, мен сениг бастыра бар күчинди чыгара сорбозом, көрүп ал деп бойымда айдындым. Долонды өрө чыгатап јол кандый да күч болзо, мотордо оног до кадалгак јолло чыккадый эмеш артыкту ийде бар деп, мен алдында сезип туратам. Биске кош коштогондо, ажындыра ајыктанып, норманын јетен беш ле процентин салып туратандар. Јартын айтса, байа бу машинаны колбоп турарда ол керегинде санаама да кирбеген. Сырагай ла спортивный јенү аларга турган чылап, менин јүрегимде јаңыс ла күүи кайнаган: бир сананган санааны бүдүрбегенче токтобос — улуска болужып, машинаны баратан јерине апарыжып берер. Је бу керекти бүдүрери тог ло јенгил эмес болды. Машинам калтырап, үзүле бергендий.

тыркырайт. Қандый да үлүш кар ба, жаңмыр ба келип, шилиге жапшынат. Кабинанын көзнөктөрүн арчыйтан «жалмурдын» күчи жетпей турды. Кайдан да булуттар тиркелижиپ келеле, көлөсөлөрдүн алдына киргилеп, жолды кечире жүскүлөп барадат. Жолдын бурылчыктары там курчып, кырдың келген кажуларын керий жаткылайт. Ичимде каранга ла бойымды бойым арбайдым: же кайттым деер, кижини жолой улусты өлтүрүп салгай. Машинанын эмес, менин бойымдын шырам кандый. Кийген кебимди: бөркимди, фуфайкамды, пиджагымды, свитеримди—ончозун уштып таштадым. Жаңыс кат чамчалу да артсам, тер мылчадагы немедий, чек ле урулып турат. Мындый керек кокур эмес эмей. Колбулу эки машинанын бескези канча кире, онын үстүнө коштогон кош база бар ине. Қарын, Байтемир машинанын канадына туруп алала, бистин жолысты аайлап башкарганы жақшы. Ол меге айткан сөзин кийининдеги машинанын шоферына колыла жаңып жартап турган. Качан машина чип-чичкечек жолло кырды өрө тартынып барадарда, оны, чыдажып болбой, жеткерден качып, удабас ла туура калып ийер болор деп бодогом. Же ол быжым да этпеген. Мүркүт кептү жуп-жуунак болуп, машинага жырс жапшынып калган барып жадат. Онын жүзин көрзөм, токуналу сырагай ла таштан жонуп эткендий, жаңыс ла жаактары, сагалы төмөн тамчы агып түжет. Мыны көрүп тура, кижинин санаазы женилер.

Биске база ла бир бийик боочыга чыгып алары арткан. Қанайып-канайып ого чыгып алзас, жеңү бистин болор. Бу ла өйдө Байтемир көзнөккө түнгзүйип, айтты:

— Алдыста машина! Рульды сол жаны жаар.

Мен онын айтканынча эттим. Кырдан Жантайдын кош тартаачызы тўжўп клеетти! Же, жеткер жок болоры жанынан инженеринен меге једижетен эмтир деп сандым: Жантай тилин тудунар кижн эмес — айда салып ийер. Ол там ла там жууктайт. Машиназынын рулинен бек тудунып, кайра јадып алган јынгылап клеедип, кабактарынын алдынан кылчайат. Бис кол сунза, јеткедий болуп жууктажа бердис. Качан машиналарыс тендежип келерде, Жантай кўзнўктўн јана чарчап, менин кылыгымды јаратпай турганын кўргўзип, тўлкўнин терезинен кўктўгўн јелбер сары бўрўктў бажын јайкады. «Кайдалык — деп бойымда айдындым. — Коптонор болзон, коптон ло».

Шыралап јадып, ажуга чыгып келдис. Сан тўмўн тўжетен јол кату, каскак, онон ары тўзелип барала, јолдын участўгынын турган јери јаар бура согор керек. Тўжўп келеле, анаар бурылдым. Кандый да болзо, јетирип келгем! Мотордын иштежин токтодып та ийеле, нени де угуп болбой турдым. Менин кулактарым тунуп калган эмес, а ар-бўткен бойы тўлейжирей бергендий бодолот. Бир де эмеш табыш жок. Кабинадан јылган кептў чыгала, машинанын канадына отурдым. Кедери кей де уур болгон, онын ўстўне арыганыма тыныжым чыгып-чыкпайт. Байтемир јўгўргенче келеле, менин јардыма фуфайка јаап, бўркимди кийдирди. Ол машинанын шоферы таралјып, куп-куу болуп калган базып келди. Ун де жок. Менин алдыма отурып алала, карманынан тагкы чыгарып, мени кўндўледи. Сигаретаны аларга колымды сунарымда, тыркырап турбазын ба. Бис ончобыс тагкылап, табынча токунай бердис. Онон катап ла менин ол бир кийик ийдем кайнап чыкты.

— Ха! — деп, арт эттим. — Көрүп алдың ба! — дейле, шофердың жардына тажып ийеримде, ол кедес эдип, отура түшти. Онын кийининде бис үчилебис бир уула тура жүгүрүп, бой-бойыстын сыртыс төөн, жардыс төөн јудрукла түртүрижип, кандый да эш кереги јок табыштанып, сүүнгилеп баштадыс. Сүүнчилү, сүрекей сүүнчилү!..

Учы-учында токунап, экинчи катаптаг тагкы астыс.

— Је мениг атанар өйим јетти!

Байтемир бүрүнкийлене берди:

— Јок, айылга кир, айылдайла, атан!

А менде дезе бир де эмеш артык өй артпаган.

— Быян болзын! — деп, ого айттым. — Болуп албазым. Јолой айылыма кирип чыгайын деп турум, үйим сакып јат.

— Айса болзо, артып каларын? Бир болуштопты ичип ийерис! — деп, јангы танышкан шофер нөкөрим јайнайт.

— Кадылба! — деп, Байтемир киришти. — Уйи сакып јат. Акыр, адың кем болды?

— Илас.

— Је баргын, Илас. Болушканын јакшы, быян болзын!

Байтемир база ла машинанын канадына туруп алала, мени јолдың бойына јетире үйдежип, унчукпазынаг колымды бек тудала, бойы дезе јер дөөн калып ийди.

Кыр өрө чыгып барадала, мен кабинадаг кайа көрзөм, Байтемир ол ло јеринде турганча эмтир. Ол бөрүгин колыла уужай тудуп, не де керегинде түнзүйип калган сананып турды.

Божогоны ла бу.

Аселге јолдо не болгоны керегинде учынаг ала ончозын куучындабагам. Јагыс ла јолой келип јадала, улуска болушкам, онын учун эмеш сондоным деп јартадым. Уйимненг мен нени де јажырбайтан болгом, је бу јеткерлү јолды айдарынаг айадым. Ол мынызы јогынаг да мениг учун јаантайын ширтилдеп отуратан. Ол учуралдын кийининде база катап андый јеткерлү керек бойыма алынбас болгом. Јүрүмимде бир катап Долонло мөрөйлөжип, күчисти көрүжерге келишкен. Эм болор. Айла, мен эртезинде јолой келип јадала, оорыбаган болзом, ол учуралды ундып та койор эдим. Ол тушта соокко өткөн эмтирим... Јүк ле арайдаг айылыма једип, јаан оорый бергем. Мениле та не болуп турганын билбейдим, јагыс ла ооруныг эдирүзи + аразында катап ла Долонды өрө машина сүүртеп турадым. Изү јоткон јүзимди өртөй согот. Меге тынарга сүрекей күч. Руль торт ло ватадаг эдилгендий, канайып та толгозом, мылырап тургандый билдирет. Алдымда боочыныг учы-кыры јок. Машинанын радиаторы тенериге ууланып, там ла саг өрө албаданат, күүлейт... огурап... энчек туудан ажа конот... Байла, ол ооруныг јаан «ажузы» болгон болор. Бу «ажуны» үч күнниг бажында јенип, оног ары эмеш ондолгом. База эки күн кыймык јок јаткам. Оног јакшы боло бергеним билдирерде, туруп базарга санангам. Је Асел деп кижии канайтсам да, мени божотпос, јакшы јазылганча јат деер. Аселди лаптап ла көрүп јадала санандым: та мен оорыгам, та ол оорыган? Кижии таныйтан эмес: бош шыралап, көстөриниг јыкпыктары кандый да саг башка көгөрип калтыр; арыганын не деп айдар — кичинек ле салкын анта-

ра согуп ийгедий. Онын үстүне колында жаш бала. Лок мындый керектен эш неме болбос деп санандым. Андый жан кайдаг келген! Ого база амыраарга керек. Төжөктөн капшай ла туруп, кийиндим.

— Асел! — деп, араай табыштаным: уулчагыс уйуктап жаткан. — Саматты көрүп отурзын деп, айылдаштардын бир-бирүзиле эрмектеш, оноң экү киного барып келерис.

Ол орыннын жанына жүгүрип келеле, мени жастыкка жыга базып, жагы ла көрүп ийгендий, узак-узак шийдейт; арай ла болзо, ыйлап ийгедий, көзиниң жажы мөлтүрөп, кирбиктеринде суркуражат; эриндери тыркыражып турат. Оноң мениң төжиме жүзин жапшырып, ыйлай берди.

— Бу сен кайттың, не болды, Асел? Не?— эдер-тудар немем таппай калдым.

— Тегине ле, сениң жазылганыга сүүнеле...

— Меге де сүүнчилү, же андый да болзо, мындый коркушту не өкпөөриир? Бир эмеш тымурган да болзом, карын, канча күнге сениле кожо болгом, санаама жеткенче Саматла ойноп алдым. — А уулым ол тушта энмектеп турган өйи, удабас ла базар. Балдардын сырагай ла каткымчылу ла жылбүлү тужыине. — Күүниң бар болзо, мен база да бир эмеш мынайда оорыыр аргам бар!—деп, учында кокурладым.

— Ары ла кедери! Токто! — деп, Асел чала кату үнденди.

Бу өйдө бистинг уулыс ойгонып келген. Уйкунын кийининде оны алып келерде, эди-каны сүрекей жылу болгон. Бис орынга жадала, балаасты эркелеп, ойнай бердис. А Самат дезе ортобыста, кичинек айучак чылап, ары-бери жылгаштап, бисти тепсейт.

— Же көрзөн дө, кандый јакшы! — деп, мен айда-
дым. А сен дезе?!.. Бат бис удабастан сениг карган-
дарына барып келерис. Ол тушта бисти бурулап көр-
зин. Бистиг Самадысты көрөлө, сүүнип, кайкаганы-
на болгон ончо керекти ундыгылап салар.

Андый, каргандардың јаткан јуртына, бурубусты
таштазын деп сураарга, барып келер деген шүүлте
база болгон. Аселдин ада-энези биске тыг ачынгыла-
ганында сөс тө јок болгоны јарт. Керек дезе кызы-
нын эткен кылыгын качаннын качанга јаратпазыс
деп, ол јерден Нарынга келип јүрген бир киж и ажы-
ра айттыргандар. Анайда ок бистиг јадын-јүрүмис
керегинде олор угар да күүни јок дешкен. Же бис де-
зе түбектү болгоныстын агын-чегин каргандарга айыл-
даган аяс айтсабыс, олор бурубусты ундып сала-
рына иженип јүретенис.

Је барардан озо амыраар өй алып, јазап белетенип
алар керек болгон: төрөгөндөрдиг ончозына сый да
садып алар керек. Анаар как куру барар күүним кел-
беген.

Анайып ла турганча кыш түшкен. Тянь-Шаньнын
кыжы кату: карлу, јоткон-калапту, тууларда көчкө-
лөр дө болуп турар. Ол тужунда бистиг, шофер улус-
тыг, керегис көптөй беретен, а јол ижинде тургандар-
дыйы оног артык болгон. Олор бу өйдө көчкөлөр
токтодор иштег божобойтондор. Көчкө болгодый јет-
керлү јерлерде озолодо терен јуукалар казып, јол-
дон кажы ла күн көс албайтан. Айла, ол јыл кыш, өс-
кө јылдарга көрө, јымжак болгон деп айдар керек.
Айса болзо, шофердың ач-амыры јок ижинин орто-
зында мен кышты кату эмес деп бодоп калгам. Је
керек онызында эмес. Ол аразында бистиг автоба-

зага план үстүне база план кожуп бергендер. Чокумынча, бис, шоферлор, бойыс анайда молжонгоныс, бу керекти озо баштаган улустың бирүзи мен бойым. Ол тушта мен жаскам деп, эмди де сананбай жадым, же түбек шак оноң улам башталган. Керек бойы дезе мындый болгон.

Бир катап энгирде мен автобаза жаар барып жаткам. Жантурин Алибектин үйине апарып бер деп, Асел жаан эмес түүнчек берген. Мен олордын айылынын жанына келип, сигналдап ийеримде, Алибектин үйи чыгып келди. Кыдаттың ишмекчилери бистинг автобазага заводко керектү жазалдарды тартып аларга капшай болушсын деген суракту телеграмма ийгенин мен Алибектин үйинең уктым.

— Кайда барар деп база? Коштың станциясында, бастыра албаты анда жуулган. Эшелондор једип келген дежет.

Мыны угала, мен анаар.. Ончозынын аайы-төйине чыгарга санандым. Једип келдим. Кош алатан јер көл жаар чыгатын капчалдын оозына болуптыр. Бу темир јолдын калганчы ла станциязы. Улай ла кубулып, јүзүнделип турар бүрүңкий тун болгон. Капчалдардан кенейте соккон салкын телефонның төңөштөринде кондырылган жарыткыш лампаларды јайкап, темир јолго төжөк болгон агаштардын үстүле койу карлу эзинди айдайт. Вагондорды ары-бери тартып, паровозтор јылыжат. Јолдын сырагай ла учындагы кран ары-бери канкандап, темир курчулу, эмик танулу кайырчактарды платформалардан јайладат; — Синьцзянда машина эдер заводко аткаратан кош. Анда жаан строительство өдүп јат. Бис анаар заводко керектү јөөжөлөр апарып јүргенис.

Машиналар көп тө жуулган болзо, же кош салдырганы жок эмтир. Нени де сагыгандый шоферлор машиналарынын кабиналарында, канаттарында отургандары, кезиги салкыннан ыжыктанып кайырчактарына жолдони алгандары көрүнөт. Менин эзендешкениме кем де онду каруу жандырбады. Папиросторын буркурадып, унчугушпайт. Алибек тууразында турды. Оны көрүп ийеле, жанына келдим:

— Мында не болуп жаткан? Телеграмма келген бе?

— Эйе. Заводты капшай иштедерге жат.

— Эмди керек неде?

— Эмди бистен камаанду. Көрзөн, темир жолды жакалай канча кире көп кош, эмди мынын үстүне козулар. Учына качан чыгарыс? А улус десе биске иженип жат!.. Олорго кажы ла күн баалу!..

— А сен меге не тыгып турун! Меге не!

— Бу не дегени! Сен не, айса өскө государстводон бо? Айса бистин керегисти ондобой турган ба?

— Баш ла болзын, жүүле берген эмтирин! — деп айдала, туура бастым.

Бу өйдө автобазанын начальниги Аманжолов унчукпай басып келеле, өмүриле бөктөнүп, шоферлордын бирүзинен танкы күйдүрди. Онон ончобысты аыктайт.

— Керек мындый, нөкөрлөр, — деп, ол үнденди. — Мен министерстволо куучындажарым, айса болзо, болуш ийер болор бо. Же тын ла ижемжи жок. Нени эдерин бойым да билбейдим...

— Чын, бу жеңил керек эмес, нөкөр Аманжолов! — кемнин де үни угулып калды. — Кош габаритный. Эки-үч ле кош машинага ой болуп калар. Түжи-түниле де тартсаас, жаска жетире түгенбес.

— Бу керектин уур да болуп турганы ол ине — деп, Аманжолов каруу берди. — А бүдүрерге керек. Же, эмди жангылагар нени эдерин ончогор сананыгар! Ол газикке отурала, сала берди. Бистердин кемисте кыймык этпеген. Анаг, көлөткөлү толуктаг, кеминг де үни угулды:

— Кайдалык! Жангыс койдын терезинен эки тон көктөп болбозыг! Эрте сананар керек болгон! — Өрө туруп, папирозын өчүрүп, машиназы жаар басты.

Онын бу сөстөрине база кем де жөмөшти. Бисте жаантайын андый: кандый бир керек үзүлөргө једип ле келзе, калак, болужыгар, шоферлор, дежер.

Өскөлөри ого тургуза ла чурагылап барды:

— Бу карындаштык болуш, а сен, Исмаил, базарда садыжып турган кадыт чылап, калыраба!

Мен олордын чугаанына киришпеген болгом. Же кенетийин мында боочыны өрө машина сүүртеп чыкканым санаама кирип келерде, алдындагызы ла чылап, жангы шүүлтеме күйүп чыктым.

— Незин мынын көп сананар! — деп кыйгырып, олордын ортозына кийдире калыдым. — Машиналарга прицеп колбоор керек!

Кем де кыймык этпеди. Кезиги керек дезе мен жаар да ајарбадылар. Мындый шүүлтени нени де көрбөгөн тенек тагма айдардан башка деп санангылап турган болгодый.

Жантай дезе араай сыгырып ијди:

— Калырууштарды көп көргөнис!

Оны мен үнинен танып ијгем.

Бир канча күн мынаг озо мениле кандый учурал болгонын айдарга күүнзеп, эбиреде ајыктанып турдым. Же бу өйдө бир једеен неме отурган кайырчагынаг тў-

жүп, меелейлерин коштой отурган нөкөрине туттуруп береле, жаныма келип, жакамнан уужай тудала, бойына жууктада тартты:

— Кажы, бери тын!

— Ха-а! — деп, мен онын жүзине тынып ийдим.

— Эрүүл! — деп, жакаларымды бождодуп, кайкады.

— Айдарда, жүүлгек! — деп, онын нөкөри кожуп ийди. Онон озор экилези машиналарына отуруп, жүргүлөп калдылар. Арткандары отургылаган жеринен үн-табыш жогынан тургулап, база жанарга шыйдынгылайт. Мен мындый каткыга качан да түшпегем! Уйатка чыдашпай, менин кийип алган бөрүгим де кызара берди ошкош!

— Чүрче ле токтогор! — деп, шоферлордын ортозында сандырадым. — Жок, мен кокурлаган эмезим, чын айткам, прицептерди чындап та колбоорго кем жок...

Карган шоферлордын — аксагалдардын бирүзи, эдер-тудар немезин таппай, жаныма базып келди:

— Мен мында шофер болуп иштеп турарымда, сен шалдан жүрген уулчак болгон. Санан, Тянь-Шань сего бийе салар жазалду тепсенг эмес. Мен сего килеп айдадым, улуска каткы болбо...

Улус каткырыжып, машиналары сайын таркагылап турды. Бу тушта мен чыдашпай, бастыра станцияны торгулта кыйгырдым:

— Слер шоферлор эмес, а коркунчак кадыттар!

Мынайда тегин ле жерге айткам. Бойымнын бажыма бойум суу урунгам.

Уккан ла жерде токтой түшкүлөп, анча-мынча болбой, ончолоры мен жаар ууландылар.

— Сен не! Улустың жүрүмиле ойноор күүндү бе?

— Тапкырыгды! Сый алып јат! — деп, Жантай јө-
мөшти.

Ундер колыныжып, олор мени кайырчакка јаба
кыстагылап келдилер.

Јыга јудруктагылап салар деп бодойло, јерде јат-
кан јарчааны ала койдым.

— Эй, јол јайладыгар! — деп, кыйгырып, кем де
ончолорын ийткенче келди. Ол кижн Алибек болгон.

— Арай! — деп, ол арт этти. — А сен, Илас, јазап
куучында! Капшай айт!

— Айдар да неме јок! — деп, тыныжымды базып,
каруу јандырдым. — Топчыларымды ончозын сөгө
тарткылап койгон. Долоннын боочызын өрө јолдын
мастерине јетире бир катап машина сүүртеп апаргам.
Кошту машинаны бойымнын кошту машинама кол-
богом. Өскө айдар неме менде јок, божогон.

Уулдар бүдүмји јок тургулайт.

— Је, онон јетирип койдын ба? — деп, кем де алаң-
зып, сурады.

— Эйе. Долонды чыгара сүүртейле, јолдыг участо-
гына јетиргем.

— Бойынын кирезинче тын ла эмтир! — деп, кем
де кайкады.

— Төгүндеп јат! — деп, экинчи үн угулды.

— Төгүндеп јат дейзеер бе, ийттер. Жантай бу учу-
ралды бойы көргөн. Эй, Жантай, сен кайда? Айт!
Бистин ол боочыдагы тушташканыс сенин санаага
кирет пе?..

Је Жантайдын табыжы угулбады. Бу өйдө ол, јер-
дин јети кадына шинге бергендий, јок... Айла бу ла
өйдө бистин тартыжунун айалгазы кубула берди.
Жантайдын ады санаада да јок. Катап сөс блааш

башталарда, бир кезек шоферлор менин јаныма јайылды. Је анайып турганча, кандый да чаламык олордын күүнин јандырып ийди.

— Кара ла јерге не калыраар! — бирүзи үнденди.

— Кем де нени де бир катап учурал болуп эдип ийген, эмди ого бүдетен бе? Андый учуралдар болуп јат. Је бис јаш балдар эмезис. Бистин јүрүп турган јолдо прицеп колбоорго јарабазы керегинде ағылу јөп тō бар. Онын учун бистин санаабысты кем де јаратпас. Чындап та, бу керекти јеткер јок болоры јанынанг инженеринге айдып көрзōг, канайдар, нени айдар эмеш... Бистин учун јаргыга кирбезим деер... Божогоны ла ол.

— Сен база калыраба! — деп, бирүзи меге јөмөжөггō сананды.

— Ол не, јөп бербес дегенин! Бот Иван Степанович одузынчы јылдарда ол јолды баштап таап, полуторка машинала ашкан. А ол кемнег де јөп сурабаган, кем де ого јөп бербеген. Бу, алдыгарда, тирү туру...

— Чын андый болгон — деп, Иван Степанович јөпсинди. — Је — деп, ол оног ары айдат. — Эмди аланзып турум. Не дезе мынайда прицеп колбойло, јайгыда да улус јүрбейтен, а эмди кыш...

Алибек байа ла бойынча унчукпай турала, јангы ла үнин чыгарды:

— Сōс блаажары јеткен. Бу качан да болбогон до керек болзо, шүүп көрзō кайдар. Јагыс ла сен чилеп эмес, Илас: анаар-мынаар, аай-тōйинне чыкпай ла, тургуза ла—прицеп...Бу не? Белетенип адар керек, ончозын јазап шүүжип, эрмектежип алала, ченеп көрбōс неме бе? Куру сōслō тем көргүзип болбозын.

— Көргүзерим! — деп, каруу жандырдым. — Слер сананып, белгелегилеп турганчагар, мен керекти бүдүрүп, көргүзүп берерим! Ол тушта бүдөрсеер!

Кажы ла кижиде бойынын кылык-жангы. Улусты айтпас, башкарбас эмес, башкарар керек. Же мындый амаду жаантайын ла белен бүтпей жат. Онон мен машинаны да, жолды да сеспей, учуртып бардым. Менин көзимде ачымчы, кородош ло кижиле кожо бүткен өчөшчөн кылыгым там ла жалбырап, кезикте торт ло өскө дө кылыктар колыныжып, кайнап турган. Менин бастыра бойымды кызыдып ийет. Жок, мен слерге көргүспезем, болзын! Кижиге бүтпейтенигерди керелеп көргүзерим, каткырганаар учун керелеп көргүзерим, чеберленип, озодоң ло аланзыганыгар учун керелеп көргүзерим!.. Алибек база «жакшы» эмтир: сананар керек, белетенер, ченеп көрөр! Ол сүрекей санаалу, шыранкай ла эмтир! А мен ого түүкүрүп берейин. Ойынга бодоп бүдүрүп салала, ончозын уяалтазам, көрүп ал!

Машинамды гаражка кийдирип, онын жанында борботко иштер эдип, удадым. Окпөөргөнине көксимде не де кирип калгандый, токунап болбой турадым. Сананган санаам сок ло жангыс: машинама прицеп колбойло, боочыга ууланбазам болзын! Бу керекти мен, не де болотон болзо, бүдүрер учурлу. Же прицепти меге кем берер?..

Шак мынайда сананып, алаатый бергендий, барып жаттым. Ой орой болгон. Жангыс ла диспетчерскийдин оды жарыйт. Кенете мен тура түштим: диспетчер! Менин амадуумды бүдүрерге болужар ончо арга диспетчерде бар! Айла, бүгүн Кадича дежурный ошкош эди. Онызы карын жакшы. Ол мойношпос, мойножор

учуры жок. Чындап та айтса, мен түбек эдерге турган эмес инем, карын, жакшы, ончобыска тузалу керек эдерге жадым, анайдарда, ол болушпас кайткан.

Диспетчерскийдин эжигине жууктап келеле, бу эжикти ачып, кирбегеним удай бергенин эске алынала, көзнөктөң куучындажар дедим. Же оноң аланзый бердим. Бу ойдө эжик ачылды. Бозогодо удурра Кадича турды.

— Мен сеге келдим, Кадича! Карын, мында болгонун жакшы.

— А мен барарга шикпееринип, чыктым.

— Же андый болзо, баралы, айылыга жетире үйдежип салайын.

Кадича ондоп болбой, кабактарын көдүрүп, мен дөөн бүдүмжи жок көрөлө, оноң күлүмзиренип ийди:

— Баралы.

Бис автобазанын өткүжинен чыгып келеристе, тышкары карануй болгон. Коолдон чакпыннын табыжы угулып, соок салкын согот. Кадича мени колтуктап, салкыннаг ыжыктанып, жардыма жапшынып алды.

— Соок по? — деп сурадым.

— Сениле кожо соокко до тонбозым! — деп кокурлады.

Бир минут мынаг озо мен коркушту ла өкпөорип турган болгом. А эмди дезе ненин де учун токунай бердим.

— Эртен сен кажы киреден ала дежурить эдерин, Кадича?

— Экинчи сменада. А не?

— Менде сүрекей жаан учурлу керектер бар. Ончозы сенен камаанду...

Баштап тарый онын угар да күүни жок болгон. Же

мен ол бүтсин деп кичеенип турдым. Онон толуктагы жарыткыш фонарьдын жанына тура түштис.

— Ох, Илас! — деп, Кадича көстөрүм жаар чике көрүп, түймеген күүнүн тудунып болбой, үнденди. — Бу керекти сен калас ла тапкан!

Же ол менин сурагымды бүдүрер деп сезип ийдим. Онын кийининде колынан ала койдым:

— Сен меге бүт! Ончозы ла жакшы өдө берер. Же айт, сен жөп пө?

Кадича улу тынды:

— Же сени канайдар база! — деп, жөпсингенин көргүзүп, бажыла кекиди.

Мен онын жардынан кучактап ийгенимди бойым да билбей калдым.

— Кадича, сеге эр кижини болуп бүдөр керек болгон!.. Же, эртенге жетире эзен болзын! — деп, колдорунан тыг туттым. — Энирге жетире керектү чаазындарды белетеп кой, же бе?

— Менгебе! — деп, ол менин колдорумду божотпойт. Онон сакыбаган жанынан айлана сокты. — Же, бар... Сен бүгүн общежитиеде бе?

— Эйе, Кадича!

— Жакшы кон!

Эртенгизинде бистин машиналарды техничеки жанынан көрдилер. Автобазада иштеген улус ончозы ла ачынышкылап турды: үргүлжиге ле бу бир инспекторлор келер, олар ло жогунан керек тутап турган чылап, ончо ло немеге кирижер, акт тургускылап божобос. Олорло кожо калбандап турганча канча кире ой өдөт. Же келген инспекторлорды кайкадар да, токтодор до арга жок болгон.

Мен бойымнын машинама учун ижензем де, ремонт

эдип божобой турган кижн болуп, ологго жууктаба-
гам. Кадича дежурить эдерге чыкканча ойди ка-
найып-канайып узадар арга керек болгон. Мениле
кем де эрмектешпеген, кечеги керекти база эске
алынбайдылар. Улуста мен керегинде сананар ой до
жок деп билип тургам: ончолоры технический коруни
капшай одоло, жорукка атанып, калас откон ойн ор-
ныктырарга мендегилеп жат. Же андый да болзо, кече-
ги керек учун менин ачынчым коксимде чымыл-
даганча.

Техкоруни мен тал туштнн кийининде отком. Ин-
спекторлор салгылай берерде, кандый да ээн ле ты-
мык болуп калды. Автобазанын жеринин сырагай ла
тубинде ачык тенгеринин алдында прицептер турды.
Олорды кезикте тус жолдорло журген машиналар ту-
заланып туратан. Мен олордын бирунин корстоп ал-
дым: бу ла тегин торт колосолу абралардан башказы
жок. Суракей ле неме эмес. А кижини канча кире ок-
пюрткон деер... Бу тушта алдымда мени не сакып
жатканын билбегем. Нени де сананбай, общежитиеге
келгем; уур жолдын алдында жазап туруп ажанып,
бир часка жуук амырап алар керек болгон. Же мен чек
ле уйуктап болбой, бир жанына бир жанына анданып
божобойдым. Качан бурунгкий кирип келерде, авто-
базага келдим.

Кадича туку ла качан келип калтыр. Ончозы белен.
Мен путевканы алала, гараж жаар мендедим. «Эм-
ди жангыс ла чырмай!» Машинамды араай бурып, при-
цептин жанына једип келеле, моторын араайладып,
кабинадан чыгып, эбире ажыктадым. Кем де жок. Жа-
нгыс ла ремонтный мастерскойдон станоктын иштеген
табыжы ла колдоги толкунун чайбалганы угулат.

Тегери айас та немедий болзо, је эм тургуза жылдыстар көрүнбейт. Жанымда машинанын моторы ла менин бойымнын жүрегим араайын типилдегилейт. Таңкылаарга күүнзейле, папирозымды тургуза ла туура таштадым. Онын кийининде, каалганын эжигине келеримде, каруулчык токтотты:

— Тур, кайдаар браадын?

— Кош аларга, аксагал,—деп, нени де керексибеечи кижилорго албаданып, айттым.—Атанарын керелеген бичик бу.

Карган өбөгөн чаазынды шыгаалап, тышкары жарыткыштын одына көзи жетпей, шыралайт.

— Аксагал, калак, узак тутпазаар! — деп, чыдажып болбой айттым. — Иш мени сагыбас.

Кош салары кеминде өтти. Жеткилинче ле коштон: машинанын кайырчагына ла прицепке батканча салынган. Кем де бир де сөс айтпаста, мен бойым да кайкадым. Онон жаңыс ла жолго чыгып алала, таңкымды жаңы күүдүрдим. Эптеп отуруп, машинанын жолжарыткыштарына оттон береле, жоругымды көндүктирип ийдим. Карануй жолдын үстүнде жайканып калды. Жолдо өскө машиналар жок, жайым болгон. Айдарда, меге машинанын жоругын канча да кире тынгысам, чаптык болор неме жок. Машина жеңил мантайт. Кийининде калыраган прицеп те бар деп билдирбейт. Андый да болзо, бурылчыктарды эмеш-эмеш машина багынбай, кыйбындаганда, рульды толгоорго күч боло берет. Алдырбас, жетире темиккелекте андый болбой, удабастан үрене берерим деп санангам. «Бактырарым, Долон! Бактырарым, Синьцзян!» — деп, бойымда кыйгырала, аттын жалына бокчойо жадала, мантадып бараткан кижилор чилеп, рульдын үстүне эн-

чейип ийдим. Эм үстине јол түс тушта, албан-күчти салып ийер керек. Түн ортозына јеткенче, мен Долонды јенип чыгар болорым деп бодогом.

Бир кезекке керек дезе бойымның санаамда өдөргө кемјип алган јеримди ойинег озо өдө конуп турдым. Је оног кыр өрө чыгары башталарда, меге чеберленип, араай өдөргө келишти. Мотор кошты уурзынып, саг өрө чыгып болбой удаган эмезим; мениг јоругымды саг төмөн түжери узаткан. Келтегдерге келеле, прицеп калырап, ары-бери кыйбындап, кийининег машинаны түрте ийдип, капшай түжерге чаптык эдет. Кажы ла өткөн минут тоозына бир скоростыг база бирүзине машинаны көчүрип, токтодып, бир јанынаг база бир јанына рульды толгоорго келишти. Баштап тарыйын мен чырмайып, неме сеспечи болуп турдым. Је оног ары амырымды аскырып, корододым, керек там ла коомойтыйт. Јолдо канча кире көп ажулар: түжер-чыгар, түжер-чыгар, тоолоп то бажына чыкпазын! Је андый да болзо, санааркап, бош салынбай турдым. Меге не де коркумчылу эмес, јангыс ла кинчектелип, күчим чыгат. «Алдырбас! — деп, бойымды токунададым.—Боочы өрө чыгар алдында амырап аларым. Је түнгеј ле өдүп чыкпазам, болзын!» Бооро күскиде машина сүүртеп апарганымнан эмди нениг учун меге күч болуп турганын чат ла ондоп болбойдым.

Долон јууктап клеетти. Машинаныг одынын јаркыны карануй таш өзөктиг јүзине тийип, тайкылат. Кептей тартынган кар бөрүктү кайалар јолдын үстүнде энчейижет. Јаан, јалбак-јалбак карлар элбендежип түжет. «Байла, үстүнег салкын түжүре согуп турган болор» — деп, санандым. Је јалбагдууш

карлар шилиге жапшынгылап, оног жылбырап түжет. Айдарда, кар жаап турган эмтир. Ол сүрекей койу эмес, је үлүш болгон. «Мынызы ла јетпеген туру!..» — тижимди кыјырадып, арбандым. Көзнөк арулайтан «јалмуурды» иштеттим.

Боочының баштапкы кадалгактарына једеримде, мотор таныш кожонын чөйип баштады. Мотордың кубулбас, калганчы ла күчтен јайнап тургандый, күүзи карангуйдың ортозыла өткөн јолло јүзүп барадат. Мынайып учы-учында боочыны јенгип чыктым. Эмди мениң алдымда төмөн түжетен узун јол. Моторы тиркиреп, машина сан төмөн ууланып ийди. Тургуза ла ары-бери чайкалыш башталды. Прицеп монголдуз, машинаны үстүненг төмөн түртүп турганы мениң сыртыма иле билдирет. Прицеп кынјыла колбогон јерге јыжылып, темир темирге тийип, табыштанганы угулат. Бу кыјырт мениң белиме өдүп, жарындарым сыстажып, оорыйт. Көлөсөлөр тормозторго багынбай, үлүш кардың үстүле тайкылып, жылбырап турды. Машина көгкөрө барып, бастыра бойы селендеп, рульды колымнаң ушта соголо, јолдонгу туура жылбырай берди. Мен рульды јана толгоп, машинаны токтодып ийдим. Оног ары күчим чыгып, болуп албай бардым. Машинаның одын өчүрип, мотордың ижин токтодорго келишти. Колдорымның тыны чыгала, торт ло агаш ошкош боло берген. Мен машинаың ичиндеги отургужына кайра јадып, бойымның тунгак тыныжымды угуп калдым. Мынайда бир канча өйгө отуруп, тыныжымды сергиделе, танкы азып, тарттым. А эбиреде — тымык, кийик, коркушту тымык. Јагыс ла кабинаның јыртыгына салкын келип согулат. Алдымда база не болор — сананарынаң да коркыйдым.

Мынаг ары јол, армакчы болуп, саг өрө чөйилген. Кырды өрө учы-бажы јогынаг ары-бери мыйрылып, тытпактанып чыгатаны моторго ло колго салган шыра. Канајдар, узак сананар ой јок; кар торт анаар ла уруп јат.

Мен моторды катап иштеттим. Машина уур күүлеп, кырды өрө кыймыктанды. Тиштеримди јырс тиштешип, армакчынын түүнтизиндий эбирилчикти ээчий эбирилчик, бурылчыкты ээчий бурылчык өдөдим. Толгомолду армакчыдый јол түгенген. Эмди катап ла каскакты төмөн түжер. Јолдын участогына јегире кыр эдектей түс јол, оног ары өдөтөн калганчы ла уур боочы. Јүк арайдаг ла өзөккө түжүп келдим. Торт беристе кирелү чөйилген түс јолло машинамы учурта мантатканча келеле, токтоду јогынаг ла боочыга чурадып ийдим. Бар, бар, саг өрө, база ла... Машинамын тебүзи узак ойгө чыдашпады. Ол јоругын токтодордын бери јанында, мен скоростыты экинчиге, оног баштапкыга көчүрдим. Бойым дезе кайра јадып, рульды божотпой, брааттым.

Булуттардын үзүктери өткүре көзиме јылдыстар көрүне берди, шак ла бу ойдо машинамы токтой түжүп, ичкери кыймыктабай барды. Акселераторды сырагај ла түбине түжүре де ийтсем, көлөсөлөр тайкактып, туура јылбырайт.

— Је, база! Је, база, база бир эмеш! Бек!.. Тудун!.. — деп, саг башка болуп кубулып калган үнле кыйгырдым.

Узагына уур онтогон мотор шыгырап турар калтыруушка једип, јөдүлдөп ийгендий табыштанала, токтой берди. Машина араайынаг саг төмөн јылбырады. Керек дезе тормозтор до болушпай барды. При-

цептиг уур чирегине чыдашпай, көнкөрө жылбырап барала, учында кайага түртүлүп, кенете кату тура берди. Эбире тымый берди. Мен эжикти ийде салып, кабинадаг карап көрдүм. Андый болбой а, ол ине! Көрмөсти ле сени! Прицеп жолдыг кыры жаар тонкойып калган. Эмди оны кандый да күчле чыгара тартып болбозыг. Санаам чыкканына мен катап ла моторды иштедип, ичкери болдым. Көлөсөлөр аайы-бажы жок айланыжып, машина бастыра бар күчин салып тартынала, керек десе турган жеринен быжым да этпеди. Мен кабинадаг түже секирип, прицептиг жанына жүгүрип келдим. Онын көлөсөлөри жолдон чыгып, карга терег көмүлгилеп калтыр. Канайдар? Нени де жазап ондоп-баштап албай, казырланып ачынган бастыра күчимле прицепке чурап, колдорымла, бастыра бойымла көлөсөлөрдү ийде бердим. Онон кайырчагынын алдына кирип, казыр аң чылап, ыркыранып, бажымла түртүп алала, прицепти жолго кийдирип аларга, ийттим, жарындарымла көдүрдүм. Кайдан, эш неме болбоды. Учы-учында күчим чыгала, мынын коронына чыдашпай, жолго көнкөрө жыгылып, кирлү карды бойыма эже тартып, ыйладым. Онон ойто туруп, машинама таралжып базып келеле, онын канадына отурдым.

Браакта күүлеген мотордын табыжы угулды. Боочынын эдеги төмөн эки одычак түжүп келетти. Ол шофер кем болгон, тун ортозында кайдаар, неге оны салымы айдаганын билбезим. Же ол оттор мени жаба жеделе, тудуп алатан чылап, мен коркый бердим. Прицепке, уурчы чылап, калып барала, колбуны чечип, жерге чачып ийеле, капшай ла кабинага кире конуп, прицепти таштап ийеле, бойым кырды өрө мантаттым.

Жарты жок, же коркушту ла жеткер мениг кийиним-
нег истейт. Сананзам, прицеп мениг кийинимнег сү-
рүжип келеткендий, удабай, эмди, эмди ле жаба једип
алгадый. Мен кижии кайкаар мангла учуртып, јолой
неге-неге табарбаганым, байла, јолды сүрекей јакшы
билеримниг ле аргазы болгон.

Јер јарып јүрерде перевалочный базага једип кел-
дим. Санаазы чыгып калган кижии чилеп, нени де са-
нанбай, эжикти јырсылдада јудруктап ийдим. Эжик
ачыла берерде, бажымнаг ала будыма јетире бал-
кашка уймалган ла бойым, Асел дөөн дө көрбөй, ту-
рага кирдим. Уур тынып, кандый да үлүш јерге оту-
ра түштим. Оног көрзөм, јагы ла јунала, узун так-
тага чога салып койгон кийимдердин үстүне отурып
ийтирим. Папирос чыгарар деп, колдорымды карма-
ныма сугуп ийеримде, машинаныг түлкүүри тудул-
ды. Бастыра күчимле оны туура мергедеп, бажымды
салактадып, бир де кыймыктанбай, кирлү ле бойым
тым отурдым. Аселдин јылагаш буттары столдын ја-
нында элинип-селинип калды. Же мен ого нени айдар
аргам бар? Асел түлкүүрди полдон өрө көдүрип,
столдын үстүне салды.

— Јунунарын ба? Изү сууны белетеп койгом—деп,
ол араай үнденип айтты.

Мен табынча бажымды өрө көдүрдим. Асел чам-
чачан калтырап, кичинек колдорын көксине жаба ту-
дунып алган, алдымда турды. Ол коркып калган көс-
төриле мен јаар чочыдулу ла килемјилү көрөт.

— Прицепти боочыда антарып койдым — деп,
өскө кижининг өни жок үниле айттым.

— Кандый прицепти? — деп, ол ондобой, сурады.

— Темир, јажыл өңдү, 02—38 номерлү! Кандый.

да болзо, канайдайын! — деп, мен кородоп кыйгырдым. — Мен оны уурдап алгам! Уурдап!

— Кайдарга, не керек? — деп, Асел араай үнденеле, орынга отура түшти.

— Немени кайдарга? — деп, онын ондобой турганы мени кородотты. — Прицеп сүүртеп алала, боочыны өдөргө санангам! Жарт па! Бойымнын сөзимди бүдүрип, ончозына көргүзип берерге... Бүтпей калды!..

Мен катап ла алакандарымла жүзимди жаба туттым. Бир кезек ойгө экилебис унчукпай бардыс. Асел кенетийин капшай туруп, кийине берди.

— А сенин отурган немен не? — деп, ол кату үнденди.

— А нени эдетем? — деп, мен кими ректендим.

— Автобазага ойто бурылгайын.

— Канайып! Прицеп жокко бо?

— Ого барала, ончозын жартап берерин.

— Сен жүүле бердин бе! — деп, арт эдип, комнатынын ичиле ары-бери телчидим. — Мен прицепти кандый жүстү ойто анаар апаратам? Жаманымды таштагар, эмди анайтпазым, жастырдым дейтем бе? Олордын алдына жылгаштап, жайнайтан турум? Жок туру! Кайдалык, канайдар болзо, анайтсын. Түкүрип берейин!

Менин кыйгыма орында уйуктап жаткан уулым ойгонып, ыйлай берди. Асел оны колына аларда, ол там тыгыда багырды.

— Сен койон жүректү коркунчак! — деп, кенете Асел араай, же кату үниле айтты.

— Не деп айттын? — бойымды ундып, жудругымды түүнеле, онын жанына жүгүрип келдим. Талайып келе-

ле, согорынан айай бердим. Онын жаан ачылып, коркушту кайкап калган көстөри мени токтоткон. Мен онын көстөринен бойымнын саг башка болуп кубула берген жеткерлү чырайымды көрүп ийгем.

Килемји жогынан оны жолымнан ийде салып, бозогого түргөн алтап, эжикти кайра мергедейле, тышкары чыктым.

Тышкары жер жарып калтыр. Бу түштин жарыгынын алдында сананзам, кечеги керек там кара, көрөргө дө уйаттуу ла түзедерге күч деп билдирди. Эм үстүне сок ло жагыс арга эбелет: тоң калды бу машинадагы кошты жетиретен жерине апарып салар керек. А онон ары нени эдерин билбезим...

Ойто келип жадала, айылыма түшпедим. Аселле ачынышкан учун кирбеген эмезим. Ол тушта мен кемнин де көзине көрүнбеске, кемге де жолукпаска санангам. Оскө улус мындый учуралдарда канайда эдип турганын билбезим. Же мен мындый айалгада жагыска болорун жакшызынатам. Бойымнын түбегимди улуска көргүзөрин сүүбейтем. Же, чындап та, ол кемге керек? Арга бар болзо, ончо коронын, түбегин өчкөнчө чыдаш...

Жолой ары-бери өткөн улус түжетен турага конуп алдым. Ол түнде мен түш жеримде таң атканча прицеп бедреп кондым. Жок, ол түш эмес, эдирегенине түнгөй болгон. Изи көрүнүп жадар, а прицеп бойы жок. Ары-бери жүгүрүп, кайда барган, прицепти кем апарган деп, сурап турадым.

Онон ойто келип жадала көрзөм, ол жеткерлү жерде прицеп чындап та жок эмтир. Кийининде угуп турзам, Алибек прицепти ойто автобазага алып барган болуптыр.

Прицептин кийининен мен бойым эртен тура једип келдим. Бу күндерде мен кандый да карарып калтырым. Кабинанын ичиндеги күскүдөгү көрүнүп, бойымды бойым таныбадым.

Автобазада азыгы ла бойы темиккен жүрүм өдүп јатты. Је јагыс ла мен, өскө кижини чилеп, каалгага бүдүмји јогынап мантадып келеле, базанын јерине араайын кирип, гаражка јууктабай, ыраагындагы толукка токтой түштим. Кабинадан келген ле бойынча чыкпай, ары-бери көрдим. Улус иштерин токтодып, мен јаар көргилейт. Эх, эмди ле кайра бурылып, көс лө јеткен јерге учурта берген кижини! Је канайдар да арга јок болгон. Кабинадан чыгарга келишти. Бастыра бар күчимди јуунып, базанын јерин кечире диспетчерский јаар бастым. Табылу кижини болуп көрүнерге кичеендим. Је чынын айдар болзо, бойымды стройдын алдына јаан бурулу болгондой бодойдым. Ончозы бүрүнкий бүдүмдү көргилеп, мени кийинимнен үйдешкилеп турганын сезип барададым. Кем де кийинимнен кыйгырбады, кем де мениле эзендешпеди. Айла мен бойым да олордын ордында болзом, база мынайда ок эдер эдим.

Једип келеле, бозогого илинип, бүдүрилдим. Бу тушта менин будым эмес, жүрегим бүдүрилгендей билдирди: Кадича керегинде ундып та койгон турум ине, оны база керекке сугуп салгам!

Коридордо, сырагай ла менин јүзиме удур «Молния» деп плакат көрүнүп турды. Јаан букваларла «Уят!» деп бичип салганын јастыра албадым. А бу сөстин алдында ээн кырда чачып ийген прицепти журап койтыр...

Мен оны көрүп болбой, кайра болдым. Јаагыма

алакан тийгендий, жүзим күйет. Онон диспетчерскийге кирдим. Бу өйдө Кадича телефон ажыра куучындажып турды. Мени көрүп ийеле, телефоннын тутказын илип салды.

— Ме! — деп, столдын үстүнө байагы каргышту путевканы чачып ийдим.

Кадича мен жаар килемжилү көрди. Же жаңыс ла кыйгырбайтан, ыйлабайтан болзо деп, бойымда санандым. «Соондо, кайда бир өскө жерде!» — деп, санаамда ого жайнап турдым. Ол мени ондойло, нени де айтпады.

— Табыш тың болды ба? — деп, араай сурадым.

Кадича бажыла кекиди.

— Алдырбас! — деп, оны оморкодорго албаданып, тиштеримди өткүрө айдындым.

— Сени трассага база чыкпас эдип салган — деп, ол айтты.

— Чыкпас? Чек пе? — деп, эрдимди тыртыйтып, күлүмзирендим.

— Чек жайладала, ремонт эдер ишке көчүрерге санангандар... онон сен учун бир кезиги турушкан... Онын кийининде бир кезек өйгө кире-чыга эдер ишке көчүрер дешкен. Начальникке кир, келзе, сени кирзин деген.

— Барбазым! Кайдалык, канайдатан эди, бойлоры шүүшсин. Нени де эткилезе, мен ого комудабазым...

Мен чыгала, коридорло туйук санаалу барып жаттым. Кем де меге удур келетти. Мен тууралап, өдө берерге санандым. Онон көрзөм, Алибек эмтир, ол жолымды туй алды.

— Жок, сен тур! — деп, мени толукка шыкап кел-

ди. Онон меге өдү көрүп, сыгырып турар коронду үниле шымыранды: «Je, күлүгинди көргүстин бе? Сен жангыс ла бойыннын жыдымарынды биске көргүзип берген!»

— Канча ла кире жакшы эдерге санангам — деп, кими ректендим.

— Төгүндебе! Жангыскан агыланып көрүнерге сананган. Бойын керегинде сананган. А тузалу керекти үреп койгон. Эмди мынын кийининде прицеп сүүр-теп алып, боочыны ажар арга бар деп, улусты канайда бүдүндирер эмежин! Шор-тенек! Тылбырууш!

Айса болзо, бу сөстөр кемди-кемди кандый бир санаага экелер эди, же меге дезе ол тушта не де болзо, түнгей болгон; мен онон нени де ондобогом, жангыс ла бойымнын өөркөгөнимнен өскө нени де сепегем. Мен, тылбырууш, ончозынан агыланарга, мактадарга албадангам ба?.. Бу бастыразы жастыра!

— Туура тур! — деп, Алибекти жайлаттым.—Сенизи де жогынан меге уур.

Эжиктен чыгып келдим. Соок, кижини өткүрө согуп турар салкын карды буркурада жалмайт. Улус унчугушпай, меге кылчандажып, жанымла өдөт. Же нени эдер арга бар? Жудруктанган колдорымды карманга суга салып, өткүш жаар ууландым. Түүнти сууларда тонгон кемирчек тоштор буттарымнын алдында табышту тызырайт. Будыма машинанын сүрткүжинен арткан куру банка учурады. Бастыра күчимле оны каалгадан чыгара тееп, бойым кийининен чыга кондым.

Күн ашканча кичинек городоктын оромдорыла бир де кереги жогынан базып, онон Изү-Көлдүн жарындагы кош тартар кемелердин турлузына келдим.

Кӧлдин экпиндү чайпузына кош тартар јаан-јаан кемелер јайкангылап турат.

Оног база ла бир көрзӧм, чайныйда келтирим. Менин алдымдагы столдо оозынан эмеш ичип койгон болуштоп ло оныла коштой кандый да курсак јатты. Баштапкы ла стаканга ичим изип, кулагым шыгырап, вени де керексибей, будым дӧӧн кӧгкӧрӧ кӧрӧп алган отурадым.

— Не кунугыл калган, жигит? — деп, кенетийин менин кулагыма кемнинг де јалакай, је эмеш ӧчӧгӧндү ўни угулды. Бажымды јүк ле арайдан ӧрӧ кӧдүрдим. Кадича.

— Не, јангыскан ичилбей туру ба? — деп, кӧлүмзиренеле, јанымдагы отургушка отурды. — Је, кажы, экӧ ичип ийели!

Кадича стакандарга кабакты уруп, бирӱзин меге јылдырды.

— Кӧдүрип ий! — деп, бисле не де болбогон, ӧнӧтийин ле бого аракы ичерге келген чилеп, имдеп ийеле, омок айтты:

— Сен неге сӱӱнип турун? — деп, мен кӱӱн-кӱч јок сурадым.

— А неге кунугар? Сениле кожо меге не де керек јок, Илас! А мен бодогом, сени кату кижидеп. Кайтсын, бистий улус неге алдырыжатан эди! — Араай, табыжы јок каткырып, јууктай отурала, стакандарды тӱртӱрижип, мен јаар кара кӧстӧриле эрке кӧрди.

Бис ичип ийдис. Оног мен таңкы азып тарттым. Эмеш јенгиле бергендий, ол кӱн баштапкы ла катап кӧлүмзирендим!

— Сен база калапту ла, Кадича! — деп айдала, оның колынан бек туттым.

Оноң бис тышкары чыкканыс. Бүрүнкий кире берген эмтир. Көлдөн келип турган кеткин салкын агаштарды ла электрожарыткыштарды жайкайт. Жер бутын алдында база селендейт. Кадича салкыннан ыжыктап, жакамды кичеemelдү көдүрип, мени колуктап алала, апарып жаткан.

— Мен сениң алдында бурулу, Кадича! — деп, бойымнын бурулу ла быйанду болгонымды сезип үндөдим. — Же андый да болзо, сени уятка түжүрбөзим... Онызын билип ал... Каруузына бойым туурамы...

— Ол керегинде ундып сал, көөркийим! — деп, каруу жандырды. — Сен кандый токтомыр жок кижиде. Жаантайын ла кайдаар да жүткүп жүрезин, а меге сен карамду... Мен бойым да андый болгом. Жүрүмге жаба једип болбозың... Канчаазына салымды кинчектеер, канчаазына оныла ойноор...

— Же онызын кем канайда ондоп јат! — деп, мен јөпсинбей салала, онын кийининде эмеш сананала, кожуп ийдим. — Кем билер, айса болзо, сен чын айткан...

Бис Кадичанын јаткан туразынын јанына келип, токтой бердис. Кадича жагыскан јатканынан бери удай берген. Билбөзим, ол өбөгөниле нениң де учун айрылыжып калган.

— Же, мен једип келдим — деп, Кадича айтты.

Мен барбай, тартылып турдым. Бис экүни та не де колбоп турганы билдирген. Ого үзеери, эмди общезитие јаар барар күүним де жок. Чындык качан да болзо јакшы, је кезик аразында ол сүрекеј ачу, коронду. Онын да учун кезикте оноң, чындыктаң, качпайын да дезен, кача берер күүнинг келер.

— Не санана бердин, эркем? — деп, Кадича сурады. — Арып калган ба? Барарга узак па?

— Алдырбас, канайып-канайып једе бербей. Якшы болзын!

Ол менин колымнан тутты.

— У-у, соокко тонгонынды! Тур, эмеш жылыдып бейин! — деп, Кадича айдала, менин колымды өмүрүниң ичине сугуп, көксине түрген жаба тутты. Мен кайра тартарына барынбадым, бу изүү эркештен мойножорынан айай бергем. Менин колымнын алдында онын жүреги согулып турган, ол бойынын узакка сакыган ижемјизин некегендий, тын тирсилдейт. Мен эзирик болгом, је эш неме ондобогодый эмес. Колымды ойто чебер алдым.

— Сен барарга ба? — деп, Кадича сурады.

— Эйе.

— Је, эзен болзын! — деп, Кадича улу тынала, капшай ла туура басты. Қараңуйда эжиктин табыжы калт эдил калды. Мен јолымды база көндүктирип ийген болгом, оноң бир канча алтамнын бажында токтой түштим. Не боло бергенин бойым да билбей калдым, је бир канча өйдин бажында мен онын эжигинде эмтирим. Кадича дезе мени сакып алган. Ол тургуза ла мойнымнан кучактай алып, эриндеримди окшой берди.

— Ойто келген! — деп, ол шымыранала, оноң менин колымнан јединип, туразына кийдирди.

Түнде мен ойгонып келеле, кайда јатканымды узак ондоп болбой турдым. Бажымнын оорып турганын не деп айдар?!.. Бис коштой јаткан болуптырыс. Јарымдай јылангаш јылу Кадича меге јапшынып, јарды-

ма табылу тынат. Мен турала, тургуза ла барарга сананып, кыймыктанып ийдим. Кадича көстөрүн ачпай, мени кучактап алган бойынча жатты.

— Барба! — деп, ол араайын сурады. Онон бажын көдүрүп, карануйда көстөриме карап, үзүктөлүп турар үниле шымыранды: — Эмди сен жогынаң мен жүрүп болбозым... Сен мениң! Сен жаантайын мениң болгон!.. Эмди өскө нени де угар күүним жок! Жаңгыс ла сен мени сүүйтен болзонг, Илас! Өскө менде кандый да некелте жок... Же качан да жана болбозым, биллип туруң ба, качан да жана болбозым! — Мынайда айдала, Кадича ыйлай берди. Онын көзинин жаштары мениң жүзиме агып түжет.

Мен артып калдым. Онон јер јарып келедерде уйуктап калтырыс. Ойгонып келеристе, тышкары чек јарып калтыр. Мен капшай ла кийиндим. Кандый да эби жок, соок чочыду жүрегимди кыстайт. Мендегениме эжиктен чыгып јада, јолой тонымды кийип, тышкары каалгачак ажыра элес эдип калдым. Чип ле чике меге удурә јелбер сары түлкүниң терезинен көктөгөн малахайлу кижн келип јатты. Ух, бу өйдө мениң көстөрим жок боло берген болзо! Мынаң ыраак жокто јадып турган Жантай ишке бараткан болуптыр. Бис экилебис анча-мынча өйгө токтой түштис. Мен оны көрбөөчи кижн боло бердим. Түрген туура бурылала, автобаза јаар бастым. Жантай, нени де ондоп ийгендий, кийинимде јөдүлдөп ийди. Онын алтамыры меге јууктабай да, менен ырабай да, кышкы карга чыкыраганы угулат. Мынайда ээчижип алып, бис автобазага јетире келдибис.

Гараж јаар бурылбай, мен көндүрө ле конторага кирдим. Главный инженердин кабинетинде, күнүн ле

кандый бир сурактын аайын беш минут кире шүү-жетен жерде, улустын үни күлүрөп угулат. Менин анаар кирип, кандый бир көзноктин кырына бир будымнын үстүне база бирүзин чалый салып алала, тагкылап, шоферлордын сөс блаажып табыштанганын угуп отурар күүним келди. Кижинин кандый бир өйдө андый күүни болор деп, алдында качан да сананбагам. Же ол кыпка кирерге тидинип болбодым. Мен коркыган эмезим, жок, коркыбагам. Менин ол ло бир кородоштон улам кижинин кыртыжына тийип, чамыркадып турар күүним туткан. Онын үстүне Кадичала кожо өткүргөн түнге эпюксынып турган болгом... Айла улус менин жастырганымды ундыгалакта, ундыр да кирези жок эмтир. Шак бу өйдө эжик ажыра куучын мен керегинде болуп турганын угуп ийдим.

Кем де мынайда чыдырайт:

— Бу неге де келишпес! Оны тургуза ла жаргыга берер керек, а слер десе оныла чүмделижип жадыгар! Айла чек уйалбас, мен чын эткем деер ине. Онын үстүне прицепти кайда таштап ийген!..

База бир үн жара киришти:

— Чын! Андыйларды бис көп көргөнис. Көрзөн, күлүгин! Түймеен ортозында автобазага болушту кижини болуп сый-сыйра согуп аларым деп иженген болбой кайдар... Онон уйады чыгарда кандый ош-кош...

Улус сөс блаажып, тал-табыжы тыгып чыкты. Мен туура бастым: эжикти канайып тынгалаар, эп жок...

Кийин жанымда үндер угуларда, мен алтамымды түргендеттим. Уулдар эмдиге ле анда калыражат.

Алибек базып клеедип, кемге де коркушту албаданып айдат:

— Прицепке керектү тормозторды бис бойыс базада эдип аларыс. Шлангты компрессордон ажыра чачала, колотко кептейтени коркушту ла күч неме эмес!.. Ол туку Илас па, жок по? Илас, сагып ал! — деп, кийинимнен ол кыйгырды.

Мен гараж жаар баскан бойым кайа да көрбөдим. Алибек жаба жеделе, жардымнан силке тартты:

— Керек ондолды! Карын, жөптөп албай кайттым. Же эмди белетен, Илас! Эжерлежип барарыс. Ченемел жорук болор! Прицептү!

Кыртыжыма тийди: киленкейинди, аргазы чыккан нөкөринди жедекке аларга турган ба? Эжерлежетен! Мен жардымнан онын колын түжүрө соктым:

— Прицебингле-эжингле катай ары ла жүр...

— Бу сенин туткуланып турган немең не?.. Сенен өскө кем бурулу... Чындап, мен ундып койтырым. Володька Ширяев сеге нени де айтпаган бедеи?

— Жок, оны мен көрбөгөм. А не болгон?

— А сен билбезинг бе? Бу сен кайда жүрер кижини? Асел сени жолдо сагып, уулдарды шылап, шыралайт. А сен мында!..

Менин буттарым мылкыс эткен чилеп калды. Жүрегимде кандый уур, кандый эби жок күч боло берген деер, торт бу ла турган жериме өлө дө берзем, макам канбас. Алибек десе менин жеңимнен силкип, прицепти канайда да жаңыртары керегинде жартайт. Бу өйдө Жантай тууразынан тыгдайт.

— Жүр ары! — колымды ушта тарттым. — Слердин меге жапшынып турган немегер не? Жеткен! Эмди меге

кандый да прицептереер керек жок. Ого үзеери, слерге эш-бараан болбозым... Билдин бе?

Алибек бүрүнкийленип, жаак эдин кырлайта чайнаып, айтты:

— Бойыг ла тапканг, эмди керекти үрейле, ончозынанг озо мойноп ийдин бе?

— Не деп сананатан эдин — санан...

Машинамнын жанына келип, нени де эдерге сананала, колдорум тыркырап, эш неме ондобой бардым. Оног ненин де учун машинанын алдындагы орого кийдире калып, бажымды соодорго, кирпич стенеге жөлөй салдым.

— Уксаг да, Илас! — деген үн үстүмде шыйкынады.

Мен бажымды өрө көдүрдим: эмди не боло берди не? Жантай ол ло бир малахайын кийип алган, жерден жаңы ла чыгып келген мешке чилеп, оронунг кырына отуруп, жыртык ошкош жыкпыктары өткүрө сүмелү көрөт:

— Сен ого чын, макалу эттинг, Илас!

— Кемге?

— Алибек деп активистке! Тишке учураган таш чылап, быжырт эдип калды!.. Тапкыр күлүк унчукпай барбай кайтты.

— А сенин не керегинг бар?

— Бар эмей а, сен бойыг да, байла, ондоп жадыг, биске, шоферлорго, прицеп не керек. Мынанг не болорын кем билбейтен эди: иштинг нормазы көптөзө, ары-бери јоруктайтан јол кыскарылып, капшай ла капшай деп калактажар, а беристе сайын кош тартарынын баазы јенгиле берер. А биске бойыстынг карманысты бойыс кактаарга коркушту ла керек бол-

гон туру. Бир күнге мак болор, је онын кийининде не? Бис сеге ачынбай жадыс, сен шак мынайда тудун..

— Бис дегениң ол кем? — деп, бойымды токунадып, оноң сурадым.— Бис — ол сен бе?

— Жо, жагыс мен эмес.— Жантай көстөрин типилдетти.

— Төгүндебе, јыду сирке! Сениле өчөжөрдиг өчинде прицептү барбазам, көрүп ал... Бастыра күүнимди салынып, амадуума једерим. Уктың ба, а эмди — јүр мынан! Сақып ал, үлүүнди менен аларың!

— Је-је, сен көп тыгыба!— Жантайдың байагызына тийе берди.— Сен ле сүрекей чек болгон эдинг... Көрзөң кандый... А ол бир керекти билбес деп пе, эм үстүне санаан јеткенче јүрүп, ойношто ло...

— Ах, андый ба!— Ачынганыма билинбей, кыйгырып, бастыра ла бар күчимле ээгиниң алдына јырс туда бердим.

Ол ороның кырында отурган ла јеринен антарыла берди. Мен ородоң чыгара калып, онын јанына секирип келдим. Је Жантай менен озо турган бойынча, туура секирип, автобазаны торгулта багырды:

— Хулиган! Жошкын! Соғужарга ба? Сениң аайыңа чыгар јан табылар! Кородогоныңа чыдашпай, эмди меге күчүркеп пе!..

Бу табыштын кийининде, анаң-мынаң улус јүгүрижи келди. Олорло кожо Алибек база келген.

— Не болгон? Нениң учун сен оны соккоң?

— Чындык учун!— деп, Жантай алгырат.— Көстин көскө чын неме айткан учун!.. Прицепти бойы уурдайла, боочыга бойы ок јайрада чачып ийген, а эмди кижиге акту күүнинен јастыразын түзедерге ки-

чеенерде, согужып јат! Эмди ого астам болор эмес. макты ычкынып ийгенде!..

Алибек мен јаар тап этти. Онын чырайы онуп, ачынганына тили туктурымып турды:

— Уйады јок ийт! — ол менин көксиме ийде салды.— Кебин кирген эмтир, боочы ажып болбогонунунг өчи бе! Алдырбас, сенизи јогынан да бүдүрүп саларыс ла. Сендий ле күлүк јогынан иш тутаган туру!..

Мен унчукпагам. Менде нени-нени айдар арга да јок болгон. Жантайдын айткан түп јок төгүнин ичиме бадырып, удура бир де сөс айдып болбодым. Нөкөрлөрүм дезе ончолоры мен јаар кату көргилейт.

Качар, качар керек мынан... Мен машинама түргөк отуруп, автобазадан чыга кондым.

Јолой база ла ичинип алдым. Јол ичиндеги магазинег ичеле, неме болбосто, база бир катап машинамды токтодып, стаканга јык толону ичип ийдим. Онон ары — јангыс ла күрлер, јолдын јанындагы темдектер ле коштой өткөн машиналар элестелип калды. Эмеш барып јадала, јенгилжий бердим. «Эх! — деп, бойымда санандым.— Не болзо, ол болзын. Сеге не артык керек, рульды толгоп билер болзон, толгоп ло јүр. А Кадича... Кадича өскө келиндерден коомой бо? Јиит, јараш. Сүүп јат, бүдүп јат. Сен учун нени де эдер, неге де барар... Кижн күүнин билбес тенегимди кайдайын!»

Айылыма орой энгирде келип, бир ле билинип келзем, эжикте таралјып турум. Мен кезикте рульды тударга эптү болзын деп, јенгимди уштып алаган болгом. Онын учун болбой, байла, эмди тоным сол јанымда илинип калыптыр. Јаштан ала темигин

калгам: уулчактарла кожо таш мергедеп ойногомдо, жеңимди колоноштонып алатам.

Асел меге калып келди:

— Илас, бу сен канайып калган?— Онон, мен бодозом, не болгонун ол сезип ийди ошкош.— Же, канайып калган, не турун? Арыдын ба айса соокко коркушту тонгын ба? Чечин!

Болужарга сананарда, мен оны үн жогынан туура ийттим. Уйадымды бойымнын катурканганымла жажырага келишти. Тентирилип, туранын ичиле барып жадала, неге де тийип ийеримде, жангыс ла табыжы угулып калды. Онон отургушка анаар ла жайрадыла бердим.

— Кандый бир түбек болгон бо, Илас?— Асел арга-сүмезин таппай, менин эзирик көстөриме карайт.

— А сен не... айса билбезинг бе?— Мен көгкөрө көрдим: ого удур көргөнчө, көрбөзө торт. Асел эмди ле оос тудар, бойынын салымына комудап, мени кармап-шилтейтен туру деп, сакып отурдым. Мен эмеште актанбай, оны учына жетире угарга белен болгом. Же ол, бу турада чек жок немедий, бир де эрмек айтпады. Мен араайын бажымды көдүрдим. Асел көзноктин жанында кайа көрүп алган турды. Онын жүзи көрүнбей де турган болзо, Асел ыйлап турган деп, мен сескем. Килемжинин курч мистери менин жүрегимди өткүрө кадагылап тургандый болды.

— Асел, билеринг бе, мен сеге айдайын деп.— Алаңзылу үндендим.— Айдайын деп...— Жок, ойто ло учукпай бардым. Жартын айдарга тидинип болбогом. Жок, мен ого килейле, андый согулта эдип болбогом. Карамдаган инем, а анайтпас керек болгон... — Бис, байла, сенин төрөөндөринге эм тура барып болбо-

зыс — деп, баштап алган эрмегимди өскөртүп айттым. — Качан бир кийининде. Эмди ол керегинде сананар ой эмес...

— Мендеер неме жок, сакып та албай — деп, Асел айтты. Оног көстөрүн арчыйла, жаныма келди. — Сен ол керегинде сананба, Илас. Ончозы жакшы болор. Эмди, карын, бойың керегинде санан. Сен кандый да сан башка болуп калган. Мен сени ондобой жадым, Илас.

— Же, болор! — Бойымнын жалтанганыма кородоп, онын эрмегин үзе соктым. — Арыгам, амырайын деп. Эртезинде кайра келип жадала, боочынын ол жанында Алибекке туштадым. Ол прицептү болгон. Долон жеңдирткен.

Мени көрүп ле ийеле, Алибек машинасын токтотпой, кабиназынаг чыга конуп, колыла жагыды. Мен жоругымды араайладып ийдим. Алибек жолдо сүүнчилү ле омок кеберлү турды.

— Эзен, Илас! Кел, танкы тарталы — деп кыйгырды.

Мен машинамды база эмеш араайлаттым. Алибектин кабинасында рульда кичинек уул, экинчи шофер, отурган. Машинанын көлөсөлөрүн эбире кыңыла ороп салган эмир. Прицепке пневматический тормозтор кондырылган болуптыр. Онызын мен тургуза ла көрүп ийген болгом, же жанына тура тўшпедим. Сенин мөринг — ол жакшы! А меге тийбе, керегин жок.

— Тур, токтот! — деп, Алибек кийинимнен жүгүрди. — Керек бар, тур, Илас! Ах, шайтанды ла сени!.. Акыр ла болгой...

Мен машинамнын жоругын көднүктирип ийдим. Кыйгырбактан кыйгыр. Бис экүнинг ортобыста кандый да

текши керек жок. Менин керегим туку не жерде базылып калган. Ол тушта мен анайда коомой кылынып, Алибекти — эн' жакшы нөкөримди — жылыткам. Онын сөзи чын, ончо жанынан чын болгону мен жаңы ондоп жүредим. Же ол тушта менин канча кире ой түгезип, ийде-күчимди ле амырымды жылыткан ишти ол тегиннен тегин капшай бүдүрүп ийгени меге ачымчылу болгон.

Алибек керекти жаантайын айландыра шүүнип жүрер төп уул. Ол, мен чилеп, партизан болуп, сок жагыскан боочы ажарым деп, качаннын качан да барбас эди. Чын, бойыла кожо база бир шофер алганы сүрекей чын. Олор бой-бойлорун жолой селип, жаңы ийде-күчле боочыны жегип аларга тартышкан. Бийик жер машинанын моторынан ла кижинин эки колынын күчинең камаанду. Онын үстүне, Алибек нөкөриле кожо мантадып, жолдо өдөтөн ойди эки катапка жуук кыскартып алгандар. Мыны ончозын озолодо шүүп, машинанын компрессорыла колбулу иштеер тормозторды прицепке келиштире жазап алган ине. Керек десе машинанын көлөсөлөрүн оройтон бу ла тегин илжирмени де аларын ундыбаган. Жаңыс сөслөйтсө, ол бастыра ла жанынан жазанып алала, боочыла тартышкан, бодоп ло чурай бербеген.

Алибектин кийининең өскөлөри де прицептү машиналарла жоруктап турар болгон. Чындап та, кандый ла керекте төс неме — эн' озо баштап алары ине. Мынайып турганча үстүне машиналар кожулган; өскө автобазалардаң болуш келген. Түндү-түштү бүдүн жарым неделенин туркунына Тянь-Шаньнын жолу көлөсөлөрдиг алдында күүлеген. Кыскарта айтса, канча да кире күч айалга болгон болзо, а кыдат иш-

мекчилердин сурагын бистинг улус бойынынг ойинде бүүрп салгандар, тутатпаган. Мен база анда иштешкем...

Мен оны эмди жангы, канча жылдар өткөн кийининде, амыр куучындап отурым. А ол тарый жүрүмнинг экинине чыдажып болбой салгам. Байла, жүрүмнинг аргымагынынг тискинин коомой туткам...

Ончозын булгаштырып койтырым. Же кандый болгон — ончозын улалта айдайын.

Алибекке ол бир боочыда јолугала, автобазага бүрүңкий түже берерде келгем. Общежитие јаар барып јадала, јолой катап ла чайныйга кирдим. Ол өткөн бастыра ла күндерди јенерге күч, кижининг күүнинен башка, коркушту ла јүүлгенче аракы ичер күүн болгон. Учына јетире ончозын ундып, өлгөнлө түңей, сананбай да уйуктап каларга кичеенгем. Мен көп тө ичсем, та кайдөөн барып туратан; кабак мени эзиртеген. Чайныйдан мен там күүним сооп ло чамыр-кап калган чыккам. Городтынг ортозыла түңиле ай-маштап, бир ле көрзөм, эмеш те алаңзыбай, Береговой оромго бурылып, Кадичага келтирим.

Канайдар, андый ла боло бериптир. Бир ле ондон-зом, мен эки оттынг ортозында эптирим. Түште иш, а энир ле кирзе, Кадичанын айылында. Оныла кожо эптү, јайым, ол тушта мен бойымды бойымнан, эбире улустаң, чындыктаң јажырган кептү болгом. Мени жангыс ла Кадича ондоп ло сүүп тургандый билдирген. Айылыма јангамда, ойто капшай ла барарга мендейтем. Асел, кайран менинг Аселим! Онынг килемкейин, ак-чек санаа-күүнин көрүп, бойымды бурулап, уяадына чыдашпай, оноң баргам деп, ол жангыс ла билген болзо. Мен оны төгүндеп болбогом, онынг эт-

кен ончо јакшы, јалакай керектерине турбазымды билип јүрерге меге күч, сүрекей күч болгон. Айылыма ол өйлөрдө канча ла катап эзирик келип туратам. Асел керек дезе бир кату сөс тө айтпайтан. Ол нениг учун андый болгонын мен эмдиге ле ондоп болбой јүредим: килемкейи бе, турумкай эмес болгоны ба, айса, карын, чыдамкайы, кижиге бүдүп јүргени бе? Чын, оңызы быжу, Асел сақыган, Асел бүткен, мен бек тудунып, бойымнын јастырамды бойым ондоп, јенгеле, ойто азыйдагызындый боло берериме иженген. Онын ордына мени арбаган болзо, бастыра ла јажыдымды ак-чек айттыарга, ол кичеенген болзо. Мени јангыс ла иштеги јастыргандарым эмес, өскө неме база кинчектеп турганын Асел билген болзо, јартына чыгарга, некеерден де айабас эди. Ол күндерде мениле не болуп турганы Аселдинг үч те түжинде јок. А мен ого килеп, эртен, онын да кийининде куучындашпай деп узадып турала, Асел учун, бистин сүүжистинг ле билебистинг учун кыйалтазы јогынан айдар учурлу куучынымды анайда ла айтпай калгам...

Асел мени калганчы катап омок бүдүмдү, кандый да сүүнчилү уткыган. Онын эки качары кып-кызыл, көстөри чек ле суркуражып турган. Мени сопокту, тонду ла бойымча, ол комната јаар сүүртеј берген.

— Көр, Илас! Самат бут бажына бойы турар болуп калган!

— Чын эмеш пе! Кайда, кайда?

— А ол — столдын алдында!

— Је ол эңмектеп јүрү ине.

— Эмди ле көрөринг! Кажы, балам, тур кел, адан көрзин! Је кел, кел, Самат!

Онон нени некегилеп турганын Самат канайып та ондоп ийген. Ол төрттамандап омок энмектеп, стол-дын алдынан чыгып алала, онон орыннын будынан тудунып, жүк ле арайдан бут бажына турды. Ол тын-зылгалак буттарыла жайбандап, жайканып, каткырып турала, полго мылкыс отура түшти. Мен капшай ла калып барала, оны кучактай алып, бойыма жуук жаба тудала, баланын эрке, кандый да уураксу, кычкыл жыдыла тына бердим. Ол жыт кандый жакшы, кандый төрөл болгон, сырагай ла Аселдин бойы ошкош, төрөл лө жажу.

— Калак, бала тумалана бербезин, Илас, араай! — Асел уулчакты бойына алды.— Же, эмди көрдин бе? Чечин, Илас. Удабастан ол торныгып, жаан боло берер, ол тушта баламнын энезине иштеерге де кем жок болор. Ончозы ондолор, ончозы жакшы болор дезен, чын ба, уулым? А сен десе... — Асел мен жаар күлүм-жилү ле кунукчылду көрди.

Мен десе манзаарып, отургушка отура бердим. Мен билгем, Асел бойынын бу айткан калганчы сөстөрине ончо ло айдар деген күүнин, калганчы күндердин туркунына онын көксинде түүлген бастыра бар санаазын салганы жарт. Бу сөстөрдө жайну да, бурулаш та, ижемји де бар болгон. Онын учун мен тургуза ла ончозын ак-чек чыгара айдар эмезе эмди ле мынан сала берер учурлу. Жок, сала берзем, торт болор. Не десе, Асел сүрекей ырысту, ол нени де сеспей жат. Онын күүнин кижн канайып үреер... Мен отур-гуштап турдым.

— Мен атанатам.

— Кайдаар? — Асел тырлажа берди. — Сен бүгүн база ла конбозын ба? Тон калды чай ичеле, бар.

— Жок, бойзын. Барайын — деп, мен кими ректендим. — Сен бойың билерин, иш эмди андый...

Жок, мени айылымнан иш сүрүп турган эмес. Жорукка мен туку эртен чыгар учурлу болгом.

Кабинанын отургужына мен уур отура түжеле, жүрегим сыстап, онтодым; оноң машинаны заводить эдип болбой, узак туруштым. Оноң жолго чыгып, кийинимде тураның оды көрүнбей калганча мантаткам. Бистин айылдын эмеш ле бери жанындагы күрди кечип, капчалга жеделе, жолдон чыгып, жыраалардын ортозына келеле, машинаның жаркынду одын өчүрдим. Мен мында конуп алар деп шүүндим. Оноң папирос чыгарып алдым. Серенгенин кабында сок жаңыс күкүр артып калыптыр. Чагып ийеримде, ол жалтырт эделе, өчө берди. Мен серенгенин куру кабын папиросло кожо машинаның кабиназынан чыгара чачып, бажымды тонымла орой жабала, буттарымды такыйта тартып, тактага тыйрыйа жада бердим.

Ай бүрүнжий кырлардын үстүндө кандый да соок кебин тартынган турды. Капчалда салкын эрикчилдү сыгырып, кабинаның когус эжигин жайкап турат. Эжик араайын-араайын чыкырайт. Мен улустап, билемнен, автобазада кожо иштеген нөкөрлөримнен ыраак, мындый жагыскандык бойымды качанын качанга эзебегем. Мынан ары бу ла бойынча жүрер аргам жок болгон. Мен автобазага мынан ла жедеп барзам, Кадичага ончозын-ончозын жартап, бир жаманымды ташта, бис экүнин ортобыста не болгону ундып сал деп сураарым деп, бойымда чертендим. Анайда этсем, акту да, чындык та болор.

Же жүрүм ол санаамды бойынын табыла кубултып салды. Мындый болор деп мен сагыбагам, сананба-

гам. Бир күн өткөн кийининде эртен тура мен перевалочный базага ойто келгем. Айылымда бир де кижжи жок, эжиги ачык турды. Эң баштап Асел, байла, тегин ле кайдаар-кайдаар чыккан эмезе одынга айса сууга барган деп бодогом. Тураның ичин эбире ајыктап көрдим, айылдың ичи чачылып калдыр. Оды өчүп калган кара плита, мында качан да кижжи јуртабагандый, соок тынышла үрүп јатты. Мен Саматтың орынычагының јанына келдим — куру.

— Асел! — деп, коркып калган үнимле шымырандым. «Асел» — деп шымыранып, куру стенелер кару јандырды.

Оноң мен эжик јаар тап эттим:

— Асел!

Кем де каруу бербеди. Бензоколонка јаар айылдаштарыма јүгүрдим; кем де, нени де онду билбейт. Кече балазын таныштарына артырып салала, кере түжүне кайдаар да барып јүреле, ойто туку түнде бурылган дешти. «Сезип ийеле, сала берген!» — деген коркушту санаамнан улам чек тыркыража бердим.

Ол ырызымнан айрылган күндегиси чилеп, Тянь-Шаньның кырларыла машинаны андый коркушту качан бир мантаттым эмеш пе. Мен оны ол туку бурылчыктың кийининен эмезе ол бир көрүнип јаткан өзөктөң, айса болзо, јолой кандый бир өскө јерде јаба једип алгадыйым деп билдирген. Мен озо барып јаткан машиналарды, мүркүт чилеп, јаба једип, јоругымды эмеш араайладып, олордың кабиназын, кузовын ајыктап, кырына арай ла тийбей, коштой барып јадала, шоферлорго арбадып туруп, ойто ло јанынан сурт өдө конуп бараттым. Мынайда үч частың туркунына тыныш алынбай, радиатордо суу боркы-

рап кайнаганча учурттым. Онон кабинадан чыга конуп, изип калган радиаторды соодо кардан чачала. суу экелдим. Радиатор буулап, кўйдүрө магтадып ийген ат чылап, тынат. Машинага кирерге ле жадала. удур келип жаткан Алибектин прицептү машиназын көрүп ийдим. Мен сүүне бердим. Бис оныла калганчы өйлөрдө куучындашпай да, эзендешпей де турган болзобус, же Асел олордо болзо, ол айдып ийер. Мен жолго чыгара жүгүрүп, колымды кодүрдим:

— Тур, Алибек, тур! Токтот!

Рульда отурган болушчызы Алибек жаар суракту көрди. Онызы, бүрүңкий бүдүмдү, туура көрди. Машина жанымнан өткүрө магтатты. Мен машинанын эзинине куйундалып кодүрилген карга бүркедип, жолдо колымды өрө кодүрүп алала, узак тура калдым. Онон жүзимди арчып: «Мында бойың канайткан эдинг, нени берген, оны ок алган» — деп санандым. Айла мен ого ачынар да эмес болгом. Айдарда, Асел олорго келбейтир. Андый болзо, коркушту коомой. Байла, бойының журты жаар жана берген, онон өскө барар да жери жок. Ол ада-энезинин айылының бозогозын алтап киреле, нени айтты не? Оның мындый уятту жаныжын көрүп, Аселге нени айдышты болбогой? Жагыскан, жаш балазын кучактанганча!

Тургуза ла ол журтка барбастын аргазы жок.

Экелген кожымды капшай ла тўжўреле, машинамды оромго артырып, бойым документтер табыштырарга, диспетчерский жаар жүгүрдим. Откўштен өдүп жадала, Жаантайга учурадым — ох, канайдар, оның шоодылганду, кижинин кыртыжына тийер күлүмјизин!

Мен диспетчерскийдин көзнөгү жаар бажымды су-

гуп, столдың үстүне путевкамды чачып ийеримде, Кадича мен жаар саг башка көрди.

Онын көстөринде кандый да чочыдулу бурунын темдеги элес эдип калды.

— Капшай, ал! — деп, мен айттым.

— Не-не болды эмеш пе?

— Ол айылында жок. Асел жүре берген!

— Чын эмеш пе?—Кадичанын чырайы кенете онуп, столдың ары жанынаг тура жүгүреле, эриндерин тиштенип, айдат:— Жастырдым, жастырдым, Илас! Мында мен, мен...

— Неги «мен»? Жазап айт, ончозын!— деп кыйгырып, эжик жаар жүгүрдим.

— Мен бойым да билбезим, та канайда-канайда болгон. Чып ла чын айдадым, Илас! Откүштинг каруулчыгы кече көзнөгиме токулдадып ийеле, кандый да кыс сени көрөргө жат деп айткан. Онон мен тургуза ла Аселди танып ийгем. Ол бир де сөс жогынаг мен жаар көрүп турала, учында сураган: «Ол чын ба?» А мен, мен кенете ончозын ундып: «Андый, чын. Ончозы чын. Ол мениле кожо!» — деп айткам. Ол көзнөктөнгуура чарчала берген. Мен десе столдың үстүне көңкөрө жадып, жүүлгек неме чилеп: «Ол менин! Менин!» — деп, бойыма катап-катап айдып, ыйлагам. Бу ла... Катап мен оны көрбөгөм... Жастырдым!

— Акыр, ол кайдаг билген?

— Жантай. Ол, ол меге база кекенген. Сен ол үзүттү эмдиге жетире билбезинг бе? Сен бар, Илас, ого, Аселге, бар, бедре, тап. Мен эмди катап слерге чаптык этпезим, кайдөөн-кайдөөн сала берерим...

Машина мени кышкы чөллө апарып жатты. Көгөрө тогул калган жер. Карлу салкын жалдалган күрттер-

дин үстүлө жылбырап, журтты жок көчүп жүрөр түрбек тегенектерди суактардан айдап, кайдаар да сүрөт. Салкынга килейте соктырып койгон дувалдар ла какталып калган садтар ыраакта бозорыжат.

Энгиргери журтка једип келдим. Таныш айылдын јанында тураачы јериме токтоп, манзаарыганымды базар арга таппай, капшай ла папирос куйдүрип тартала, ойто өчүрип, оног машинамды сыгыртып ийдим. Је Аселдин ордына, онын энези тонын јабынып алган чыгып келди. Мен машинанын канадына туруп, араай айттым:

— Јакшылар ба, эне!

— А-а, айдарда, сен келдин бе? — ол кату каруу јандырды.—Бастыра болгон керектин кийининде мени эне дееринге, уйалбайдың ба? Мынан ары ла жүр, көзиме көрүнбей бар! Баскын, тенибер тагма! Менин баламды куйудып апарала, эмди не келдин, јошкын?! Сенде уйалар мандай да јок! Бисти бастыра жүрүмиске уйатка салган...

Эмеген меге оос то ачтырбай турды. Ол мени эн ле ачимчылу сөстөрлө шилтеп, арбаарын чек токтотпойт. Онын табыжына коштой јаткан айылдардан улус, оок уулчактар јуулгылап келди.

— Бастыра јонды јуугалагымда жүр мынан! Сеге, тагмага, каргыжым јетсин! Качаннын качанга сени ойто көрбөйин!—аайы-деейи јок кородоп калган эмеген тонын јерге таштап, меге јууктап келетти.

Меге ойто кабинага кирерден өскө не де артпады. Асел керек дезе мени көрөр дө күүни јок болгон кийининде меге јангыс ла ойто бурылары артты. Ары болуп мантадарымда мени шыбалаган таштар ла агаш-

тардын табыжы угулып калды. Мынайда мени журт-
тың уулчактары үйдешкен....

Ол күн түнде Изү-Көлдин жарадыла мен узак ба-
зып жүрдим. Айдын жаркыны көлди жарыдат, көл ары-
бери чайбалып жадат. О Изү-Көл — үргүліңге сообос
болуп бүткен ине! Ол күн түнде сениң чырайың
соок, жалакай эмес болгон. Мен көңкөрө салып кой-
гон кемениң үстүңде отургам. Толкулар жаратка
ачымчылу түрүлишип келеле, сопогымның кончына
согулып, ойто кайра уур онтулу барып турган...

...Кем де жаныма базып келеле, жардыма колдорун
чебер салды: Кадича.

* * *

Бир канча күнниң бажында бис Фрунзеге келип,
Анархай чөлди тузаланары жанынаң иштеп турган
экспедицияның ишмекчилери болуп алдыс. Мен —
шофер, Кадича — тегин иште иштеген. Мынайда, шак
мынайда жаңы жүрүм башталган.

Бис экспедицияла кожо Анархай чөлдин терен тү-
бине, сырангай ла Балхаш көлдин жанына сала бер-
дис. Эски жүрүмди үзөргө келишкен болзо, оны үргүл-
жиге үзөр керек.

Баштап тарыйын эрикчимди иш ажыра жажыргам.
А анда эдетен керек көп болгон. Үч жылдын туркуны-
на Анархайдын элбек телкемдерин ары-бери чарып-
тап, колодецтер эткенис, жолдор жазаганыс, жаңы пере-
валочный база туттыбыс. Жаңыс сөслө айтса, көкө
түштин бойында ла кижиге азып, бүткүл айдын турку-
нына алыс чөлдин баргаалу төңдөрилө жолго чыгып
болбой тенийтен Анархай эмес, эмди анда жаңы Анар-

хай. Эмди ол культурный төс јерлерлү, јакшынак тураларлу малчылардын кеен јери... Анда аш үрендегилеп, керек дезе малга азырал өлөгди де бойлары белетегилеп јат. Анархайда эдетен иш эмди де көп, а бистинг, шофер деп адалган улустын, керегистин көбин айдарга да болбос. Је мен ойто бурылдым. Јок, азыдан бери јон јуртабаган јерде уур айалгаларга чыдажып болбогон эмезим, андый уурлар — бир ле кезек өйдин кереги. Бис Кадичала кожо уурлардан айабаганыс. Айла, јартынча болзо, бой-бойысты тооп, коомой эмес јуртаганыс. Је тоойтоны бир керек, а сүүйтени база башка ине. Керек дезе бирүзи сүүп те турза, бирүзи сүүбей турган болзо, мен бодозом, ол база јүрүм эмес. Кижита андый салымду болуп бүткен, айса, јангыс менин кылык-јаным андый ба, је меге јаантайын не де јетпей тургандый болгон. Ол јетпей турган немени ишле де, најылыкла да, кижининг јалакайыла да, сени сүүп турган келининг эркезиле де солып толтырып болбозын. Күч. Мен Аселди база катап бойыма тартып аларга јакшы кичеенбей, сала бергеним учун узактан бери ичимде кородоп, бойымды бурулап јүргем. А калганчы јарым јылдын туркунына Асел ле уулым керегинде тын эригип тургам. Канча тундерге улайына уйуктап болбой, шыралагам. Көзиме Самат, онын күлүмјизи, јетире тыныгалак буттары ла јайбандаганы көрүнип келер. Онын эрке, јаш јыдын бастыра јүрүмиме бойымнан айрылбас эдип тынып алгамдый. Мен төрөл Тянь-Шаньымнын кырларына, чапкырайган Изү-Көлиме, бойымнын баштапкы ла калганчы сүүжиме туштаган, карудан-кару јайылган чөлдөриме коркушту ла јанар күүним келген. Кадича бу керегинде билип те

турза, је мени бир де эмеш бурулабады. Кожо јуртап болбозысты бис учы-учында јарт билдис.

Ол жыл Анархайга јас эрте келген. Кар түрген шүлүрөп, төндөр кайылып, јажаргылайт. Чөл бойына јылуны ла чыкты тартынып, тынданат. Түндер сайын кей суйуп, тегери там ла јылдысталат.

Бис буровой вышканын јанында байканнын ичинде јаттыс. Уйку деп неме јок. Кенетийин чөлдин тымыгын чайбалтып, та кайдан да паровозтын кыйгызы угулып-угулбай торгулып келди. Ол бого та канайып учуп келгенин айдарга да күч. Бистен темир јолго једерге, чөллө јарым күнге барарга керек. Ајса кандый да өскө табышты угала, мен паровоз кыйгырды деп бодоп калгам. Је јангыс ла јүрегим чек октолып, мени јол-јорукка кычыра берерде, мен айттым:

— Кадича, мен барайын.

— Эйе, Илас, андый. Биске ыражар керек — деп, ол каруун јандырды.

Онон бис ыражып калганыс. Кадича түндүк Казахстан јаар, јангы кыралап турган јерлерге атанган, а мен...

Ол ырысту болзын деп, мен сүрекей күүнзейдим. Мен бүдедим: Кадича бойынын сүүйтен кижизин табар, кем билер, ајса болзо, ол кижі бойы да Кадичаны качаннан бери бедреп жүрген. Онын баштапкы өбөгөниле јурты јурт болбой калды, ол көөркийге мениле јуртаарга база келишпеди. Мен чындык сүүш дегенин билбеген бололо, бойым качан да сүүбеген, јангыс ла мени кем-кем сүүген болзо, кем билер, оныла кожо јажына артып та калар эдим. Бу андый керек, оны јуртаарга да күч.

Мен Кадичаны станцияга јетирип, поездке отургузып ийгем. Поезд тап эдерде, онын отурган вагонына јетпей калганча, мен коштой јүгүргем. «Јолын ырысту болзын, Кадича, јаман сананба!..» — деп, мен калганчы катап шымыранган эдим.

Анархайдын үстүле чубалыжып, түштүк јаар турналар учкулайт, а мен десе түндүк јаар, Тянь-Шаньды көстөдим...

* * *

Једип келеле, бир де јерге токтобой, јуртты көстөдим. Мен јолой туштаган машинанын үстүнде нени де сананбаска албаданып отургам — коркымчылу да, сүүнчилү де болгон. Бис туулар эдектей јайылып барган чөллө, ол ло бир менин Аселге туштаган јолло барып јатканыс. Эмди бу азийгы јурт ортозыла јүретен јолычак эмес, а кумактан ла оок таштардан јазап эткен, кечүлери јакшынак күрлерлү ле элбек, јаан јол болгон. Је меге десе ненин де учун азийдагы как чөлдиг бойыла јүретен јол карамду. Ол бир азийда машинам бадалган суактын кечүзин мен таныбагам, анайда ок ол бир, јаантайын мени сакыганда, Асел отуруп туратан јаан ташты база көрүп таппадым.

Јуртка јетпей јүреле, мен кабинаны токулдаттым.

— Не болды? — деп, шофер бажын чыгарды.

— Токтодып ий, түжейин деп.

— Бу јаланга ба? Эмди ле једе берерис.

— Быйаным јетсин! Эмди ыраак эмес — деп айдала, јер дөөн секирип ийдим. — Мынан ары јойу барайын — деп, ого акча берип, айттым.

— Бойзын! — деди. — Бойыстың улузыстан албай жадыс.

— Бу жердин кижизи деп, магдайымда бичип койбогон, тут...

— Кылыгыгнан билдирет.

— Андый болзо, кем жок. Же, жакшы жүр!

Машина сала берди. Мен санаамнын бажына чыгып болбой, ол ло жеримде тура калдым. Салкыннан ыжыктанып, кайа көрүп, танкы камызып алдым. Сигаретаны эрдим жаар апарып жадарымда, сабарларым тыркыражып турды. Канча-канча катап тыг соруп тартала, артканын жерге көмө базып, ичкери болдым. «Жедип келгеним бу туру!» — деп, кими ректендим. Жүрегимнин типилдегенине кулактарым шыгырап, бажыма кем де маскачакла араай согуп тургандый болды.

Журт билдирлү кубулып калтыр. Азийгызынан элбеп, шифер бүркүлү туралар көптөп калган. Оромнын ортозыла барган столмолорло эмиктер чөйилип барыптыр, колхозтын правлениезинин жанында радио куучындайт. Балдар школ жаар мегдегилеп браатты. Эмеш чыдаар балдар жуулыжып, жиит үредүчизиле кожо не де керегинде куучындашкылап баратты. Айса болзо, олордын ортозында мени таштарла, агаштарла да шыбалагандары бар болбайсын... Ой өдүп жат, өдүп жат, эмеш те токтобойт.

Мен базыдымды түргендедип ийдим. Бу туру, ол балкаш дувалду, жанында кызыл талдар өскөн айыл. Тыныжымды сергидип, тура түштим. Коркып ла манзаарып турганымнан соой түжүп, чала аланзып, эжик жаар бастым. Токулдадып ийеримде, колында портфельдү кызычак чыга жүгүрип келди. Ол ло бир

меге тилин көргүзип тураачы кызычак эмди школго барар болуп калтыр. Кызычак урокко сондобоско, сүрекей ле мендегени билдирет. Ол мени кайкагаанду көрөлө, учунда айтты:

— Айылда кем де жок!

— Кижиге жок по?

— Эйе. Энем агашхоз жаар айылдай берген. А адам десе тракторлорго суу тартып жат.

— А Асел кайда? — кенете оозымнын кургай бергенин сезип, жобош үндөндүм.

— Асел дейдеер бе? — Кызычак кайкады. — Асел туку качан жүрүп калган...

— Ойто катап качан да бурылбаган ба?

— Жестемле кожо жылдын ла сайын келип жат. Энем оны сүрекей жакшы кижиге деп айтат!..

Оноң ары мен өскө нени де сурабадым. Кызычак школго жүгүрө берди, мен десе кайра бурылдым.

Кызычактын жаңы ла айткан сөстөрүн угала, меге не де керек жок боло берди. Онын кемге, качан, кайдөн кижиге барганы түңгөй ле болгон. Оны билип алып, мен кайдарым? Асел өскө кижиге барар болор деп, ненин де учун мен качан да бодобогом. Же бу өйдин туркунына андый керек болотон учурлу болгон. Ол бастыра өткөн жылдардын туркунына Асел айылда отуруп, менин качан келеримди сакыйтан ба?

Мен машина учураарын сакыбай, базып ийдим.

Бу менин барып жаткан жолым чын ла кубулып калган — оок таштарлу кумактан төгөлө, жырс этире тактап койгон жол болгон. Жаңыс ла чөл кубулбаган: ол ло карарта тарткан кыралу, кезик жерлеринде өңи өчүп кууданжыган саламду бойы. Элбек, артулу-артулу төңдөри бөлүктөлип, чөл кырлардан көс жедер

жерге жетире, оноң ыраак Изү-Көлдин кезилген жаратарын көстөп сала берген. Кары кайылып калган жер чыкту, бастыра бойы жылаңашталган жадат. Кайда да жаскы ишке чыккан тракторлор күүлежет.

Түнде мен районнын төс жерине жеттим. А эртинде автобазага барар деп санандым. Канайдар, ончозы базылып, жылыйып калган. Же жүрер, иштеер керек, а оноң ары — не болорын кем билер...

Тянь-Шаньнын тракт жолы жаантайынгы ла бойы күүлеп жатты. Машиналар ээчижип өткүлейт, же мен өнөтийин бойымнын автобазамнын машиналарын көрөргө, ылгаштырып турдым. Учунда ла колымды көдүрдүм.

Сыр мангла келип жаткан машина өдө коноло, оноң кенете тура түшти. Мен чемоданымды ала койдым, же бу өйдө шофер кабинадан чыкты. Көрүп турзам: мениле кожо жаңыс полкто турган Эрмек, ол черүге жүрерде таскадуны менен алган. Ол тушта бу уул иит болгон. Эрмек бүдүмжи жоок күлүмзиренип, учукпай турды.

— Таныбадын ба?

— Сержант... Илас! Илас Алыбаев! — деп, ол учуучунда эске алынды.

— Ол бойы! — деп, каткырындым. А бойыма дезе ачымчылу. Улус жүк арайдан танып турганда, тың өскөргөн эмтирим.

Оны-мыны куучындажып, черүде жүргенисти эске алынып бараттыс. Мен каран ла бойымда ширтилдейдим: жаңыс ла жүрүмим керегинде сурабайтан болзо кайдат. Же Эрмек, байла, нени де уктаган ош-кош. Меге эмеш жеңил боло берди.

— Качан жанып келдин?

— Иштеп баштаганым эки жылга једе берди.

— Алибек Жантурин кайда?

— Билбезим. Мен оны билбейтен болгом. Эмди ол автобазанын главный механиги болуп кайда да Памирде иштеп турган дежет...

«Якшы, сүрекей якшы, Алибек! Сүрекей якшы, менин нөкөрим! Эрдин бойы андый болотон!» — деп, мен ичимде санандым. Андый болзо, бойынын амадузына жеткен. Ол туку черүде тужунда автодорожный техникумда үренип туратан, заочно институт божодорго күүнзеп жүретен. Якшы!

— Начальник Аманжолов бойы ба?

— Жок, өскө. Аманжоловты министерство жаар ишке алгандар.

— Мени ишке алгай не, не деп бодоп турун?

— Ненин учун албайтан, албай база. Баштапкы класстын шоферы, сен, айла, черүде де энг якшы чотто болгон жокпон.

— Бир өйдө болгон эдим! — деп кими ректендим.

— А сен Жантайды билеринг бе?

— Андый кижин бисте жок. Ол керегинде качан да куучун укпагам.

«Автобазада көп лө кубулталар болгон эмтир» — деп сананала, онон сурадым:

— А эмди боочы ажыра прицептү жүрүп туругар ба?

— Жаантайын — деп, Эрмек кару берди. — Же кандый кош, онон камаанду. Керек болгон өйдө машиналарды эмеш белетеп ийедис. Эмди машиналар да тын ине.

Ол прицептинг учун мениле не болгонын Эрмек кайдан билетен эди.

Мынайда мен бойымнын төрөл автобазама бурылгам. Эрмек айылына кычырып, күндүлеген, тушташкан учун ичип те ийерге күүнзеген. Же мен мойножып ийдим. Не дезе, ичпегенимнен бери удай берген.

Автобазада туштажу база да коомой болбоды. Бойлорынын сурактарыла калажыратпаган учун азыйда билип жүрген нөкөрлөриме мен жаан быйанду артым. Олор билип жат: кижини туура жерлерде жүрүп, шыразы канала, ойто келип, эмди акту күүнинен иштеп жүргенинен артык не керек — иштезин. Же кижини не кинчектеер? Мен бойым да ончозын ундып саларга кичеенгем, качаннын качанга ундып саларга. Азыйда менин билем жаткан перевалочный базанын жанына жеткемде, ары-бери көрбөй, керек дезе машинама бензин де урбай, сурт эдип калатам. Же андый да болзо, не де менин тынымды корып болбоды, мен бойымды төгүндөп болбогом.

Мен тапту узак иштей берген болгом. Машинамнын «кылык-жаңына» темигип, моторын кандый ла манга, боочыларга ла түс жолго ченеп, ончозын билип алгам. Кыскарта айтса, кандый ээрде отурганым жарт...

Ол күн мен Китайдан келип жаткам. Жоругым табылду, нени де сананбай, ары-бери рульды толгоп, ажыктанып келеткем. Эбине жакшынак жас турган. Жолды жакалай каа-жаа айылдар учурагылайт: малчылар жайлуга чыккылап турган. Айылдардын үстүндө чанкыр ыштар чөйилиже бериптир. Салкын кайдан да аттын токтомыр жок киштегенин экелет. Жолдын жуугында койлор одорлоп жүргүлөйт. Бала тужумды сананала, кунугадым... Бир ле көрөйүн дезем, көлгө чыгатан жолдо — куулар!

Изү-Көлдө жаскы кууларды меге экинчи катап көрөргө келишти. Чаңкыр-чаңкыр Изү-Көлдүн үстүндө апагаш куштар айланышат. Ненин учун — бойым да билбезим, мен машинамы жолдог туура чыгарып, сырагай ла ол бир туштагы чылап, как жерле көл жаар мантаттым.

Изү-Көл, Изү-Көл — менин үзүлүп калган кожом...

Мен бу ла бодыр төгдө, сырагай ла суунун үстүндө, Аселле кожо турган тужусты ол күн ненин учун эске алынгам? Чын, сырагай ла мындый болгон эди: көгөлтирим-ак толкулар кол-колынан јединижип ала-ла, саргылтым јаратка тиркелижип келетен. Күн кырдан ажып барарда, ыраак суулар кыскалым өңдү жалтыражып јаткан. Куулар сүүнчилү түймеен-ле кыйгырышкан эди. Сан өрө учулап чыгала, күү-леп турган неме ошкош канаттарын јайа туткулап, шунганча келеле, сууны чайкай соккылаганда, ол теп-тегерик болуп айландыра јайылып, кайнай беретен. Ол тушта мындый, ончозы ла мындый болгон. Је јангыс ла јанымда Асел јок. Эмди сен кайда, менин кызыл арчуулду көөркий терегим?

Јаратта мен узак тургам. Онон автобазага бурылып, тудунып болбой салдым. Катап ла... Катап ла чайныйга келип, көксимде чымырап турган ооруну јазарга, үстүне кабактан уруп ийдим. Онон орой чыккам.

Тенери карануй, булутту. Капчалдан согуп турган салкын трубадан үрүп тургандый, агаштарды казыр эеп, эмиктерде сыгырыжып, кумактарды јүзиме шыбай чачат. Ыраакта көл күлүрейт, онтойт. Мен јүк ле

арайдан общежитиеге жеделе, чечинбей де, уйуктаарга жада бердим.

Эртен тура жүдегениме бажымды көдүрүп болбой жаттым. Көзүңкүтүн ары жанында кижинин күүни жанар карлу жанмыр. Ишке чыгар күүним келбей, үч час кире жаткам. Баштапкы ла катап андый болды — керек десе иш те меге сүүнчи эмес. Же оноң уйадыма чыдажып болбой, жорукка атандым.

Машина чинеези жок барып жатты, жок, чынынча айдар болзо, чинее менде жок болгон. Айла үстүне күнниң де аайы коомой. Удура келген машиналардын үстүнде кар, айдарда, боочыда жаап салган. Кайдалык, меге керек беги, жоткон до болзо, түней, ончозына түкүрүп берейин... Не болзо, ол болзын...

Коркушту ла коомой күүним туткан. Устүмдеги күскүден бойымды көрөлө, кускум келди: сагал деп неме кырылбаган, жүзим күп тижийле, уужалып калган; жаан оорудан жаңы ондолгон кижидий... Меге жолой нени-нени жиир керек, эртен турадан ала ооско курсак салбагам, же ажанардын ордына, эмеш ичип ийер күүним келет. Бир катап бойыңды бош салып ийзең, оноң ары тудунатаны күч эмей. Аш-курсак садар магазинниң жаңына токтой түштим. Баштапкы стаканның кийининде оморкоп, ондоло бердим. Машинам да жеңиле берди ошкош. Оноң жолой база кайда да кире жүгүреле, жүс граммды, оноң база кожуп ийгем. Машинаның көзүңкүтүнниң «жалмурлары» көстөрүмниң алдыла ары-бери жылыжат, жол элбендейт. Мен рульдын үстүне бөкчөйип, тиштенип алган сигаретамның учын чайнайдым. Удура келген машиналар чейинти сууларла көзүңкүтү шыбай чачып, элес эткилейт. Оройтый берген учун мен жоругымды база

кожуп ийдим. Мен туулар ортозына киреримде, туйук карануй тун туже берди. Шак мында кабак бойынын ижин баштап ийди. Аштаганыма кучим чыгат. Косторимнинг алдында кандый да кара немелер элбегдежет. Кабинанын ичинде изу, кууним булгалат. Мен мындый тыг эзирик качан да болбогом. Тер жузимди томон урулат. Мен машинада эмес, а онын косториненг ичкери учуныккан эки жаркыннын ортозы доон жыгылап баратканымдый билдирет. Жаркындарла кожо кезикте саг томон, жарыдылган терен онкокко жылбырап тужедим, кезикте тыркырап, кайаларга тайкылып турган отло кожо саг оро чыгадым, оног ойто ло жаркынла кожо ары-бери чарыпталып турадым. Кажы ла минут сайын кучим чыгат. Же мен токтобой турдым, рульдан колымды божодып ла ийзем, машинаны баштап апарып албазымды билип тургам. Кажы кирезинде барып жатканымды жарт билбейдим. Кайда да, боочыда, болгом. Ох, Долон, Долон, Тянь-Шаньнын ээзи! Же сен куч ле болуп буткен база! Анчадала тунде, анчадала шофер эзирик тушта!

Машина албаданып, кандый да артка чыгала, онон кырды томон жылбырады. Тун чайкалып, козимнинг алдына чалкойто келди ошкош. Колдорым бойыма багынбай барды. Машина манын там ла тыгыдып, јолло саг томон шунуда берди. Онон неге де тунгак согулып, быјырт эткен јерде, жаркын јалтырт чачылып, козимнинг алдында ай карануй тура калды. Кайда да, терен санаамда коксиме коркушту шуулте сайыла берди: «Авария!»

Анда канча кире жатканымды билбейдим. Јангыс ла кенетийин кандый да ыраактан, сыранай ла вата ог-

күре айдылгандый үн угуп калдым: «Кайда, жарыдып ийзең!» Оноң кемнинг де колдоры мениң бажымды, жарындарымды, көксимди сыймап турды. «Гирү, жаңыс эзирик эмтир» — деген үн угулды. Экинчизи айдат: «Жолды жайладар керек».

— Кайда, нөкөр, кичинек кыймыктанып ийзең, машинаны жолдоң туураладып салар керек — деп, мениң ийиниме кем де колдорыла араай түртүп ийди.

Мен онтоп, бажымды жүк ле арайдаң көдүрдим. Маңдайымнаң жүзимди төмөн кан агат. Түзединип ийейин дезем, көксим эмештен сайылып, оорыйт. Ол кижини серенке чагып, мени көрди. Оноң ол, бойының көстөрине бүтпей тургандый, база от жарыдып, катап ла мен дөөн көрди...

— Сен кайткаң, нөкөр? Не болгон, а? — деп, карангуйда кандый да ачулу айтты.

— Машина... тың үрелип калган ба? — деп, канла түкүрип, мен сурадым.

— Жок, тың эмес. Жаңыс ла чарчалала, жолды кечире туруп калтыр.

— Же айса мен эмди ле сала берерим, божодыгар! — Бойыма багынбай, тыркырап турган колдорымла жажиганиени жарыдала, стартерди базып ийейин деп санангам.

— Акыр! — деп, ол кижини мени тың кучактай алды. — Ойын жеткен. Бери чык. Конуп ал, эртен аайы билдире берер...

Мени кабинадаң чыгара тарткылады.

— Машинаны жолдың кырына чыгарып сал, Кемел, кийининде аайын көргөй!

Ол мениң колымды бойының ийини ажыра салып, карангуйда кайдаар да алып барды. Кандый да

айылга жеткенче бис узак барганыс. Ол кижги меге турага кирерге болушты. Эжиктеги кыпта керосин лампа жарып турган. Ол кижги мени отургузала, тонымды уштый берди. Бу тушта мен оны көрүп ийеле, эске алындым. Бу кижги десе ол ло бир азыйда менин машинама машина колбойло, кожо боочыга чыгара келген Байтемир — жолдыг мастери — болды. Уйату болгон. Же андый да болзо сүүнгениме быян жетирип, жастырдым деп айдарымнын кажы ла жанында, полго калырт келип түшкен жарчагалардын табыжына кайа көрдим. Мен көрүп ийеле, үстүме коркушту ла уур жүк салып ийген чилеп, араай, күчимди жуунып, өрө көдүрилдим.. Эжикте, жагы ла жерге түшкен одыннын жанында Асел турды. Ол кандый да сан башка болуп түп-түс туруп, тыны жок неме чилеп, мен дөөн көрөт.

— Бу не? — деп, ол араай шымыранды.

Мен арай ла «Асел!» деп кыйгырып ийбедим. Же онын жууктатпай турган, өскөлөп, ыраган көрүжи меге жагыс та сөс айтырбады. Уйадыма чыдашпай, мен көнгкөрө көрдим. Туранын ичинде бир кезек эйгө тымтырс боло берди. Байтемир эмес болзо, бу керектинг уч-түби кандый болорын, мен билбезим. Не де болбогон чылап, ол мени катап ла жериме отургусты.

— Алдырбас, Асел, — деп, ол табыланып айтты. — Шофер эмеш чучураган, тыштангай... Сен онын ордына биске йод алып берген болзонг.

— Йод?!.. — деп, манзаарган үни жылу угулды. — Йодты айылдаштар алып барган... Эмди ле! — деп, тап эдип, эжиктен чыгара жүгүрди.

Мен эрдимди тиштенген ле бойым, кыймыгы жок стура калдым. Аракы чүрче ле бажымнаг чыгып, се-

рий бергенимди бойым да билбей калдым. Жаңыс ла каным тыгыскып, чыткыдыма согулганы билдирет.

— Озо јунар керек — деп, менинг мандайымдагы сыйрыкты көрүп, Байтемир айтты. Онон ол сабат алала, чыга берди. Одожындагы кыптан өдүк јок, чамчачан, бир беш јашка једе берген уулчак чыгып келди. Ол мен јар сонуркак јаан көстөриле көрөт. Мен оны тургуза ла танып ийдим.

— Самат! — деп, сыгылып чыккан үнимле шымыранып, уулыма тартылдым. Бу өйдө Байтемир кирип келерде, мен та ненинг де учун јалтана бердим. Мен уулымды адап ийгенимди, ол угуп ийген деп билдирди. Чек ле уурданып турганымды тудуп алгандый, сүрекей эп јок боло берди. Ујалганымды билдиртпеске, көзимниг үстүндеги сыйрыкты колымла јабатудуп, кенетийин сурадым:

— Бу слердинг уулыгар ба? — Је анайда не сураган неме деер! Онынг учун эмдиге ле бойымды бурулап јүредим.

— Менинг! — Байтемир каруузын айыл ээзи кижиниң үниле бүдүмјилү јандырды. Сабатты полго тургузып, Саматты колына алды.—Менинг, акту ла бойымнынг эмей база, андый беде, Самат? — деп, ол айдынып, уулчагашты окшоп, мойынын сагалдарыла кычыкылайт. Байтемирдинг үнинде ле кылык-јаңында эмеш те төгүн јок болгон. — Сен не уйуктабай турган, а? Қөрзөң оны, менинг эрке кулдыжымды сени, ончозын ла билерге јүрер, јүгүр, төжөгинге барып јат!

— А энем кайда? — деп, Самат сурады.

— Эмди ле келер. Бу келди. Сен бар, уйукта.

Асел кийдире јүгүрип келеле, биске унчукпастан

капшуун, кестем көрүп ийеле, Байтемирге йодты берип, уулын уйуктадарга барды.

Байтемир коларткышты чыктап, менин жүзимни канан арлады.

— Чыдажарың ба?! — деп кокурлап, мандайым-дагы сыйрыкты йодло жидиртеле, кату айтты: — Андый керек учун сени жакшы ла жидиртер керек, же канайдар, бистин айылчы болгондо... Же бат, керектин бүткени ле бу, жазылып калбай. Асел, биске чай урган болзон.

— Эмди ле.

Байтемир кийистин үстүне ваталап сырып көктөгөн жууркан жайала, жастык салып койды.

— Бери отуруп, эмеш амырап ал — деп, ол айтты.

— Кем жок, түймебеер! — деп, мен кими ректендим.

— Отур, айылыңа бодоп отур! — деп, Байтемир албадайт.

Мен торт ло түш жеримдегизиндий отурдым. Кем де жүрегимди көксимде сыга тудуп алгандый. Ичимде бастыра бойум тыыдынып, нени де сакугандый болдым. Эх, мени бу ак-жарыкка энем не чыгарды болбогой!

Асел ол кыптанг келеле, бис жаар көрбөскө албаданып, самоварды алала, чыга берди.

— Мен эмди ле сеге болужарым, Асел, — деп, Байтемир айтты. Же ол онын кийининен барарга турарда, Самат катап једип келди. Онын уйуктаар күүни жок болгон.

— Сен кайттың, Самат? — деп, Байтемир бажын јалакай жайкады.

— Ага, слер ол бир кинодон келгенигер бе? —

деп, уулым меге жууктай жүгүрүп келеле, шыранкай сурады.

Ол нениң учун мынайда сураганын сезип ийдим. А Байтемир десе жара каткырып ийди.

— Ах, тенең немемди сени! — Байтемир уулчактын жанына тизеленип, каткырат. — Талганча каткыртпай кайтты... Бис рудникке кино көрөргө барып турганыс — деп, ол мен жаар кайа көрди. — Айдарда, бу база бисле кожо...

— Эйе, мен ол кинодоң түжүп келгем! — деп, текши сүүмжиге жөмөштим.

Самат десе кабагын жуурыды.

— Төгүн! — деп, ол айда салды.

— Нениң учун төгүн?

— А слердинг ол жуулашкан үлдүгөр кайда?

— Айылымда артырып койгом.

— А слер меге көргүзереер бе? Эртең көргүссээр?

— Көргүзерим. Кайда, бери кел. Сениң адың кем, Самат па?

— Самат. А слердинг кем?

— Менийи... — унчукпай бардым. — Мениң адым Илас-ага — деп, бойымды сыга базып, жүк ле арайдаң айттым.

— Сен бар, Самат, уйукта, ой орой! — деп, Байтемир киришти.

— Ада, мен мында эмеш болойын, же бе? — деп, Самат жөп сурады.

— Же, отургайың! А бис эмди ле чай экелерис...

Самат мениң жаныма базып келди. Мен оның колун сыймадым: ол меге түңей, сүрекей түңей болгон. Керек десе колдоры да мендийиндий, каткыраар болзо, база сыраңай ла мен ошкош.

— Жаандап келзең, сен кем болорың?—деп, уулым-ла куучын баштаар эп бедреп, сурадым.

— Шофер болорым.

— Машинала мантадарын сүүп жадың ба?

— Коркушту-коркушту... Жаңыс ла колымды көдүргемде, мени кем де отургуспайт...

— А мен эртен сени отургузарым, Күүнинг бар ба?

— Бар. Мен сеге бойымнын ойынчык кажыктарымды берерим! —Ол кажыктар экелерге, арыгы кып жаар жүгүрди.

Тышкары самовардын трубазынан чедиргендердин учуп чыккылаганы көзнөк өткүрө көрүнөт. Асел ле Байтемир не де керегинде куучындашкылайт.

Самат кочкордын терезинен көктөгөн баштыктагы кажыктарын алып келди.

— Талдап алыгар, ага! — деп, ол жүзүн-башка эттире будуп койгон кажыктарын төкти.

Мен кереес эдип кажыктын бирүзин аларга сананала, је тидинип болбодым. Эжик ачыларда, кайнап турган самоварды тудунганча Байтемир кирди. Онын кийининен Асел көрүнди. Асел самовардан башка уруп алган изүү сууга чай салып турарда, Байтемир десе кийиске жабыс тегерик стол тургузып, үстүнө скатерть жайды. Бис Саматла кожо кажыктарды жууп, ойто баштыкка салдыс.

— Бойыңнын жөөжөңди көргүстин бе, база мактанчак ла болтырың! — деп, Байтемир Саматтын кулагынан эркеледип силкиди.

Бир минуттын бажында бис ончобыс чайлап отурдыс. Асел ле мен бой-бойысты качанның качан көрбөгөн улус болуп отурдыс. Бистин кажыбыс ла бойын тудунарга кичеенгенинен улам, байла, эрмек-куучын

ас болгон. Самат Байтемирдин койынына отуруп алала, ого жапшынып, бажыла булгап отурды:

— У-ух, сенин сагалын жаантайын ла кижини ка-
даар! — деп айдып, бойы ок онын сагалдарына жаак-
тарын тийгизет.

Уулымнын жанына мынайда отурала, оны балам деп айдарынап жалтанып, өскө кижини адам деп адага-
нын угуп отурурга меге жеңил эмес болгон. Асел, ме-
нин сүүген Аселим, бу ла менин жанымда да отурза,
онын көзине чике көрөр аргам жок болгоны меге кан-
дый коркушту күч. Кайдап, канайып ол бого келип
калган? Айса, сүүйле, барган болор бо? Ол мени ке-
рек дезе билбеечи болуп, мен ого чек ле өскө, качан
да таныш эмес кижичилеп, бултаартып отурурда,
онын санаа-күүнүн эмди кайдап билерин? Ол мени
чын ла көрөр күүни жок эмеш пе? А Байтемир?
Менин кем болгономды ол тон ло сеспей туру эмеш
пе? Айса Саматла менин түнгейимди база ылгабай
калган ба? Боочыга бистин машиналарыс чыгып ал-
бай турардагы тушташканысты ол база ундып кой-
гон бо? Чын ла ундып койды эмеш пе?

Уйуктаар ой жедип келерде, меге оноп до күч боло
берди. Меге төжөкти мында ок, кийистин үстүне са-
лып бердилер. Лампанын одын кичинектедип койгон
болгон, Асел аяк-казан жайладып турды, а мен дезе
стене жаар бурылып алган жаткам.

— Асел! — деп, төрдөги кыптын эмеш ачык эжи-
ги ажыра Байтемир оны араай кычырды.

Асел жанына базып барды.

— Сен јунуп койгон болзон...

Менин бастыра бойы канга уймалып калган чоокыр
клеткалу чамчамды Асел алала, јунуп баштады.

— Же кенетийин ижин токтодып ийди. Угуп јатсам, Байтемир јаар барды.

— А радиатордон сууны төккөн бө?— деп, ол араай сурады. — Кенетийин түнде соок болзо...

— Төгүп койгон, Кемел төккөн! — Байтемир анайда ок араай каруу берди. — Машина канайтпаган да... Эртең тура болужып ийерис...

А мениң радиаторды да, моторды да сананар аргам јок — ончозын ундып койгон болгом.

Асел чамчаны јунуп божойло, оны плитаның үстүне илип тура, уур улу тынды. Оноң лампаны өчүрүп ийеле, јүрүп калды.

Қараңуй. Ончобыстың уйуктабай јатканысты мен сезип јаттым. Бистин кажыбыс ла эмди бойы таң алдынаң бойының санаазыла арткан. Байтемир уулчакла койдоныжып, јангыс орында јаткандар. Самат түш јеринде куучынданып, амыры јок анданарда, Байтемир оны не де деп эркеледип кими ректенет. Асел дезе бойын тудунып, каа-јаада улу тынат. Мере бу караңуйды өткүре оның көстөриниң чыкту мөлтүрешкени көрүне бергендий билдирет. Көстөри, байла, толо јаш болор. Ол нени сананып јадат не, кем керегинде сананат не? Јангыс ла оның ортозында эмди бүткүл үч кижиле... Айса болзо, ол санаазында, база мен ле чилеп, бис экүни колбогон бастыра јакшы ойди ле коронду ачуны тоолоп јаткан? Же эмди ол менен ыраак, анайда ок оның санаазы да ыраак. Асел өткөн јылдардың туркунына кубулып калган, оның көстөри кубулган... Эмди оның көстөри азийгыдый јалтырууш ла јалакай, кижиге бүдүмјилү эмес болуп калтыр. Көстөри катузымак болуп калган. Же андый да болзо, Асел мениң бойыма ол ло бойы, ол ло чөл-

дин кызыл арчуулду терегежи. Онын кажы ла кыймыгынан, кажы ла кылыгынан меге таныш, үргүлжиге жуук неме билдирет. Онын да учун менин өзөкбуурымда там ачымчылу, там коронду ла уур. Мынын ачузына чыдажып болбой, мен жастыктыг кырынан жырс тиштенип алып, көзимди адар таг атканча жумбай жаттым.

Тышкары түймежип келген булуттардын ортозында айдын жүзүп ле эжинип турганы көзүңкөтөг көрүнөт.

Эртен тура таг алдында Асел ле Байтемир борботко иштерин эдерге чыккылай берерде, мен база турдым. Атанар керек болгон. Араай өңөлөп, Саматтын жанына базып келеле, оны окшоп салала, капшай ла кыптаг кайра чыктым.

Тышкары таштардан очок эдип салала, үстүне тургузып койгон жаан казанга Асел суу изидип турды. А Байтемир десе одын жарып жатты. Оног бис оныла кожо машина жаар бастыс. Унчугушпай, тагкылап бараттыс.

Көрөр болзо, кече менин машинам жолдын кырыла барган тонгөштөргө согулган болуптыр. Олордын экүзи бетон төзөлгөзиле катай чарчай берген жаткылады. Машинанын көстөри оодылгылап, канады кабырылала, алын жанындагы көлөсөзи жолдын кырына кептеле, тура калтыр. Масканын ла ломнын болужыла бу үрелген жерлерин жүк ле арайдаг жазап алдыс. Онын кийининде узак та, шыралу да өскө иш башталды. Мотор тоголо, тыны чыгып калган. Күделини күүдүреле, картерин изидип, заводить эдетен тутканынаг эки кижилеп те толгозос, неме болбойт. Бистин ийиндерис тийижет, бу ла жангыс рукоятка

толгошко алакандарыс изип, күйет, бой-бойыстын жүстериске тынадыс, бистин эдип јаткан керегис јаңыс болгон, айса болзо, бу өйдө бистин сананган санаабыс база бир болордон маат јок.

Мотор биске белен багынбайт. Бистин күчис чыгып, тыныжыс јаандай берди. Мынайып јатканчас. Асел эки сабат изү суу экелди. Алдыма сабаттарды сөс јогынан тургузып, бойы туура басты. Мен сууны радиаторго уруп ийдим. Онон Байтемирле кожо рукоятканы толгоп, база, база катап айландырып ийеристе, мотор иштей берди. Мен кабинага отурдым. Мотордын күүлежи бир түңгей эмес, канайда да үзүктелип турат. Байтемир свечилерди шиндеп көрөргө, машинанын каподынын алды јаар маскалу кирди. Бу өйдө топчыланбаган тонынын эдеги эки јара јайылып калган Самат тынастаганча жүгүрүп келди. Ол машинаны эбире жүгүрет; кабинага отурала, эмеш «мантадарга» күүнзеген болгодый. Асел уулын тудуп алала, колынан божотпой, кабинанын јанында турды. Ол мен јаар сүрекей ле шыралу ла комудалду көстөрилеле көргөн. Бойымнын буруумнын каруузына турардын аргазына мен шак бу өйдө нени де болзо эткедий болгом. Мен ачык эжиктен ого энчейип, айткам:

—Асел! Уулынды ал, отур! Ол бир туштагы чылап апарайын, јаңыс ла үргүлјиге. Отур! — деп, мотордын табыжы өткүре мен јайнай бердим.

Асел нени де айтпай, јашка тумандала берген көстөрилеле араай туура көрүп, јөпсинбей, бажын јайкайт.

— Эне, баралык! — деп, Самат онын колдорынан чиректеди. — Мантадып аларыс!

Ол кайа көрөринен јалтанып, бажын түңзүйтип

алган барып жатты. А Самат десе барар күүни жок, кайра блаажат.

— Белен! — деп, Байтемир капотты табышту жаап, меге инструменттерди берип, кыйгырды.

Оног мен жүре бергем. Катап ла колымда руль, катап ла алдымда жол ло кырлар. Машина мени апарып жаткан, онын менде кереги бар беди...

Мынайда боочыда Асел ле уулымды тапкам, мынайда жолугыжып, мынайда айрылышкан эдис. Бастыра ла жолымда границага жетире, ойто келип жадып, мен сананып-сананып, кандый да эп-сүме таап болбогом. Тузазы жок санаамнын бажына чыгып болбой, учы-учында торт ло чылай бергем... Эмди жагыс ла барар, көс лө жеткен жер жаар барар керек, менин мында артар учурым жок.

Менин бу санаам бек болгон, мындый санаала мен келип жаткам. Жолдын участогынын жанынан өдүп жадала, бойынан эмеш ле жаан уулчактар ла кызыкчактарла кожо ойноп жүргөн Саматты көрүп ийгем. Олор таштан малга чеден, кажакан тудуп ойногылап жаткан. Айса болзо, олорды мынын да алдында бу жерде көргөн болорым... Андый болзо, кажы ла күн уулымнын жуук жаныла, керек десе онын мындагызын сеспей де, өткөн турум инс. Мен машинамды токтодып ийдим.

— Самат! — деп, кыйгырып ийдим. Оны көрүп алар күүним келген. Балдар ончозы мен жаар жүгүрүшти.

— Сен бисти отургузып мантадарга, келген бе, ага? — Самат жүгүрүп келди.

— Эйе, эмеш-эмеш «мантаттырайын!»—деп, каруун бердим.

Балдар ончозы кабинага отурдылар.

— Бу биске таныш ага! — деп, Самат нөкөрлөрине мактанып айдат.

Мен оларды бир ле кезек ойгө апаргам. Же меге канча кире сүүнчи ле ырыс болгон дейзеер, байла, ол балдар да мен чилеп сүүнбеген болор.

— Же, айылдарыгар јаар жангылагар! — деп, балдарды машинадаг тўжүрип, айткам. Балдар сүүнчилү жүгүриштилер. Мен Саматты токтоттым.

— Тур, Самат, сеге бир неме айдайын! — Қол бажына оны алып, бажымнаг бийик, саг өрө кодүрип, уулымнын бүдүжин узак ајыктадым. Оног көксиме жаба тудуп, окшойло, јерге тўжүрип ийгем.

— А үлдүг кайда, сен экелбеген бе, ага? — деп, Самат эске алынып, сурады.

— Ох, мен ундып койгон турум ине, уулым, эм бир келзем, экелерим! — деп айттым.

— Эмди ундыбазын, чын ба, ага? Бис байагы ла јерде ойноорыс.

— Јакшы, је эмди капшай жүгүр!

Автобазада агаш чабар улустардын мастерскойна келип, үч ойынчык үлдү эдип, јорукка атанарымда кожо апардым.

Балдар чындап та мени сакыгылаган болуптыр. Оларды мен машинама катап ла отургустым. Мынайда уулымла, база онын нөкөрлөриле бистин најылыгыс башталган. Олор меге капшай темиккилей берген. Ыраактаг ла мени көргүлеп ийгенде, јарышканча удура келгилейтен:

— Машина, бистин машина келип јат!

Менин тыным кирип, кижн боло бергем. Јорукка барып јадар болзом, санаам јарыыр: бойымла кожо

кандый да јакшынак күүн апарып јадар болдым. Билерим, уулым мени јолдын јанында сакуп јат. Эки де минут болзо, оныла кожо кабинага отурып ала-рым. Эмди мениг кичеенгеним ле сананганым јангыс ла уулыма сондобой, бойынын ойинде једери боло берди. Мен боочыдан түште өдөргө ойди өнөтийин чотоп алып туратам. Јылу, јаскы күндер турган. Балдар јаантайын ла тышкары ойногылап јүретен. Онын учун мен олорго јолдын јанында көп катап туштап туратам. Мен јангыс ла бу тушташ учун јүрүп ле иштеп тургамдый билдирген. Ол өйлөрдө мен сүрекей ырысту болгом. Је кезикте коркып, јүрегим чек ле сыстап туратан. Айса болзо, анда, јолдын участогында, балдарды јаантайын машинага отургузып турганымды улус билер, айса билбес, је керек мынызында эмес. Керек өскө. Уулымды мениле тушташтырбас деп, јолго балдарла кожо божотпостон маат јок. Мен коркушту ла коркып, калак, андый ла неме этпегер, мени тон калды бу кыска тушташтан айрыбагар деп, каран-туйукка Асел ле Байтемирге јалынып сананып јүрөтөм. Је бир катап керек шак андый болуп калды.

Баштапкы Май јууктап келеткен. Мен байрамга укуй уулыма сый эдерге санангам. Толгоп ийгенде, бойы мантап јүрер кош тартар кичинек ойынчык машина садып алгам. Ол күн мен автобазада эмеш удап, орой атанала, сүрекей мендеп келеткем. Айса болзо, оройтыганым учун андый, та неге де ол күн мениг күүним коомой, кандый да шылтагы јогынаг мен өкпөорип, тизиникпей тургам. Јолдын участогына јууктап келеделе, мен байагы сыйымды кодорып, јаныма салып алала, Самат канча кире сүү-

нерин озолодо сананып келеттим. Анда мынаг да артык ойынчыктар бар болгон. Же бу десе шофер болорго амадап жүрген уулчакка жолдо жолуккан таныш шофер берген аңылу сый болор учурлу болгон... Же Самат ол күн жолдо жок болды. Балдар ол жогынаг жүгүрүжип келерде, мен кабинадан чыктым.

— А Самат кайда?

— Айылында, ол оору — деп, уулчак каруун жандырды.

— Оору дейзинг бе?

— Жок, ол оорыган эмес! — деп, бир кызычак билееркеп жартады. — Оны бери энези божотпой турган.

— Нениг учун?

— Билбезим. Жарабас дешкен.

Мениг күүним соой түшти: божогоны ла бу туру.

— Ме, апарып бер — деп, ороп койгон сыйымды уулчакка берип жүреле, тургуза ла токтой бердим. — Жок, бойзын. — Ойто тудунып алып, машинама кунукчылду бурылдым.

— А бисти бүгүн не машиназына отургуспаган? — деп, уулчак эжезинег сурады.

— Ол бүгүн оору — деп, кызычак кеби сооп, айтты.

Чын, кызычак тегиндү айтпаган. Бу айалга мени кандый да оорудан тыг кура тартты. Асел мындый коркушту меге ачынарга не болгон болотон деп, бастыра ла жолымда мен санандым. Мен кандый да жаман болгон болзом, Аселде тон калды килемжи, бир тамчы килемжи канайып артпаган болотон. Жок, мениг бого бүдер аргам жок... Эмезе бала чын да оору болзо, болужар керек, кандый-кандый эм табар айса больницага апарар керек. Улус городтыг элбек оромында эмес, боочыда журтагылап жат! Анайып

торт ло шыралап, чучурай бердим. Кайра келип жадала, мендеп нени эдерин, канайдарын бойым да билбей турдым. Жаңыс ла сананган санаам: капшай ла уулымды көрөр, капшай ла... Мен уулыма туштаарым деп иженгем, жүрегим ары жанынан сезип турган. Качажып, бакта бензин түгене берерде, жолой перевалочный базага токтоорго келишти...

* * *

Менин Илас жолдожым унчукпай барды. Изип турган жүзин алакандарыла уужай тудуп, уур тынып ийеле, вагоннын көзнөгин өрө көдүрүп, база ла, та канчанчы да катап, таңкы күйдүрүп тартты.

Ой түн ортозынан чик жок өдө берген. Бис экүден өскө поездте ончо улус уйуктагылап жаткан болор. Көлөсөлөр рельске тийип, бойынын түгенбес кожонун уалатат. Көзнөктин ары жанында жарып жүргөн жайгы түн жайканат, кичинек станцияларда оттор элбес эткилейт. Маптап бараткан паровоз өткүн кыйгырат.

— Слер меге шак борто туштаганыгар, агай, мен отургуспагам. Эмди билдеер бе? — деп, ол терең сананып, күлүмзиренди. — Слер бензоколонканын жанына артып калганыгар. Онон мени «Победала» озолой бергенеер. Ол тушта мен көрүп ийгем... Коркушту ла маңзаарып бараткан болгом. Сескен сезүүм тегин болбогон: Самат мени жолдо сакып турган эмтир. Машинаны көрүп ийген бойынча, ол жүгүрүп келген.

— Ага! Шофер-ага!

Уулым кадык! Ох, кандый сүүнгем дейзеер. Менин ырызымды кучактаза, кучакка да батпас болгон!

Мен машинаны токтодып, кабинаның эжигин кайра ачып, уулыма удуря жүгүрдим.

— Сен не, оорыган ба?

— Жок, энем божотпогон. Мени энем сениң машинага отурба деген. А мен ыйлагам — деп, Самаг коптолот.

— Андый болзо, бүгүн сен канайып келген?

— Балдарды тартар күүндү кижн болзо, тарткайла деп, адам айткан.

— Чын ба?

— А мен шофер болорым деп айткам...

— У-у, сен шофер болордын үстүне, айла кандый шофер болорын! Билеринг бе, мен сеге нени экелгем?

— Мен ойынчык машинаны чыгардым. — Көр, бу бойы мантап турар машина. Қичинек шоферлорго сүрекей ле жарайтан машинаның бойы бу!

Уулчак каткырып, сүүне берди.

— Мен јаантайын-јаантайын слерле кожо мантадып жүрерим, чын ба, ага? — деп, ол мененг көс албай, көрүп турды.

— Жаантайын эмей а! — деп, мен бүдүмжиледим.

— А баштапкы Майдын байрамында мениле кожо город барар күүнинг бар ба? Бис машинабысты маанычактарла кееркедип аларыс. Онон мен сени айылыга ойто экелип саларым.

Эмди ончозын ондоорго до күч, ол тушта мен оготта нениң учун анайда айткам, айла, айдар жаң меге кайдаң келген. Айса, эн төс неме — бу керекке мен бойым да бүде берген инем. Мыны да болорзынбай, онон ары кожуп ийгенимди кайказаар...

— Сеге городто тын жараза, мениң айылыма жаантайынга артып та калзаң, кем жок! — Жаан кижиле

эрмектежип турган чылап, сырангай ла чындык ке-
бимди тудунып, уулымнын жобин сурадым.

— Бис экү кабинада ла конуп-түнеп жүрерис. Мен се-
ни кайдөөн дө божотпой, кожо алып жүрерим, айры-
лышпазыс. Күүнунг бар ба?

— Бар! — деп, Самат тургуза ла жөпсинди. — Бис
машинага конуп жүрерис! Баралык, ага, эмди ле ба-
ралык!..

Кезикте жаан да кижн баладый боло берип јат. Бис
кабинада отурдыс. Јарыткышты мен бүдүмјн јок
күйдүрнп, стартерди бастым. А Самат дезе сүүннп,
содос секирнп, мени тытпактап, јажыйт.

Машина кыймыктанып, јолын алды. Самат байа-
гызынан тын сүүнөт. Прибордын доскозындагы кноп-
ка, руль јаар нени де көргүзнп, каткырат, куучын-
дайт. Оныла кожо мен де оморкой бергем. Је оног
билинп келеле, изий түштим. Бу мен канайып тур-
ган кижн?! Токтодып ийерге сананарымда, Самат бол-
бой салды.

— Капшай, ага, капшай ла баралы! — Ол сурайт.
Баланын ырысту көстөрине көрүп туруп, је канайып
мен мойножорым? Мен газтан база кожуп ийдим.
Машина јоругын јангы ла көндүктирнп жүрерде, ал-
дыста јол түзедетен грејдер көрүнди. Грејдер биске
удура келип јаткан, онын кийнинде дезе түзедип
баштаган јерднг учында Байтемир базып келетти.
Ол кумакка колынган гудронды жаан күрекле андан-
дырат. Мен оны көрүп ийеле, аайын таппай бардым.
Машинаны токтодып ийейн дезем, керек орой бол-
гон: уулчакты айылынан узада экелгем. Мен јабыс
отурып, газтан аай-теейн јок кожуп ийдим. Байтемир
нени де сеспей калган. Ол бажын өрө көдүрбей, иш-

тенип турган: кажы ла минут сайын тоозы жок машиналар өдүп турган ине. Же Самат оны көрүп ийген:

— А туку ол адам! Адамды база кожо апаралы, ага? Токтот, мен адамды кычырып ийейин!

Мен унчукпагам. Эмди тургузар арга жок болгон, же не деп айдарым? Самат кенетийин кайа көрүп, коркыганына чынгырып, ыйлай берди:

— Мен адама барайын деп! Токтот, мен адама барайын деп! Токтот, мынаң ары кожо барбазым! Эне-е-е!..

Мен машинаны кайа ажыра апарып, бурылчыктын кийинине жеделе, токтодып ийдим. Тургуза ла уулымды мекелеп баштадым:

— Ыйлаба, Самат, же ыйлаба, экем! Мен сени эмди ле ойто апарып саларым. Жаңыс ла ыйлаба!

Же коркып калган баланын нени де угар да, билер де күүни жок.

— Жок, барбазым! Мен адама барайын деп! Ач! — деп, эжикти јудруктайт. — Ач, мен адама јүгүрө берерим! Ач!

Э-э калак, кандый түбекке учурап калдым деер.

— Же сен ыйлабазан! — деп, мен јалынадым. — Эмди ле ачып ийерим, жаңыс ла токто, Самат! Мен адага сени бойым јетирип саларым. Же чык, баралы!

Самат јер јаар секирип, ыйлаганча кайра јүгүрди. Мен оны бир кезек ойгө тудуп алдым:

— Сақы! Көзинин јажын арчып ал. Ыйлаарга јарабас, уятту. Уулым, мен сени ыйлаба деп сурап турум. А бойыннын машинанды не, ундып койгон бо, а? Көрзөң дө! — Мен ойынчыкты ала койоло, тыркырап турган колдорымла онын заводын толгодым. — Көрзөң, ол эмди ле сеге канайып мантап ба-

рар эмеш, тут! — Машина јолло мантап барадала, ташка түртүлип, андана соккон бойынча, јолдын келтени дөөн тоолоно берди.

— Керек јок! — Самат байагызынан тын ыйлап, кайа да көрбөй, менен качып жүгүрди.

Тамагыма кандый да болчок, изү неме келип тура берген. Мен уулымды тударга, кийининен жүгүрдим:

— Акыр, је ыйлабазан, Самат! Тур, мен сениг... мен сениг... Сен билерин бе! — деп турала, онон ары айдып болбой, тилим туктурула берди.

Самат кайа да көрбөй жүгүрүп, бурылчыктын ары јаны јаар көрүнбей калды. Мен байагы кайага јетире жүгүрүп барала, уулымнын кийининен көрүп тура калдым.

Самат јолдо иштеп жүрген Байтемирге јетире жүгүрүп барала, онын мойнына канайда чурап ийгенин көрүп тургам. Байтемир отура түжүп, оны көксине јаба кучактады. Уулчак мен јаар јалтанып кайа көрөлө, онын мойнынан база ла кабыра кучактады.

Онон Байтемир оны јединип, јаан күрегин ийинине салала, јолды төмөн база берди — бирүзи кичинек, бирүзи дезе јаан, озор экү баргылап јаткан.

Мен кайага јөлөнүп алала, узак тургам. Онон эй-то кайра бурылдым. Ойынчык машинанын јанына келеле, тура түштим. Ол көлөсөлөриле саң өрө анданып, колоскодо јатты. Јаактарымды төмөн көзимнин јажы тоголонып јат. «Је, бот, божогоны ла бу!» — деп, машинамнын каподын сыймап, айттым. Мени мотордын јылузы кучактай алды. Уулыма калганчы катап јолукканымнын керечизи менин бу машинам болгон, ол меге кандый да јуук, төрөл немедий болуп билдирди...

Илас өрбө туруп, коридор жаар ууланды.

— Эмеш ару кейле тынып алайын — деп, эжикке жеделе, айтты.

Мен купеде артып калдым. Таг жарыыр алдындагы тенгери көзнөктинг ары жанында ак салааларыла жайканып турат. Телеграфтын төнөштөрининг билдирер-билдирбес сомдоры элестелет. Отты өчүрүп те ийзе, кем жок болгон.

Мен полкага жадып алала, менинг азыйда уккан, же ол билбес керекти айдайын ба, жок по деп, сананып жаттым. Же ол ойто келбеген. Анайда ла мен ого нени де айтпагам.

Жолдын мастери Байтемирле мен, качан Илас бойынын уулы ла Асел боочыдаазын билип алган тушта, танышкам.

Памирге Кыргызстаннынг жол ишчилерининг делегациязы келерин сакып турган өй болгон. Оныла колбой Тажикистаннынг республиканский газеди мени, кыргыз жерининг жол ишчилери керегинде очерк бичип берзин деп, сураган.

Делегаттардынг тоозында жол ижининг энг жакшы деген улустарынынг бирүзи Байтемир Кулов болгон.

Мен Байтемирге жолугарга, Долонго келгем.

Бис сакыбаган жанынаг тушташтыс. Баштап тарыйын сүрекей эптү тушташ болды деп санангам. Боочынынг сырагай бойында бистинг автобусты колында кызыл флажок тудунып алган ишмекчи токтоткон. Угуп турар болзо, жуукта жагы ла мында көч-

кө болгон эмтир. Эмди десе жолдын ишчилери оны арчып турган. Мен автобустан чыгып, көчкө болгон жер жаар ууландым. Көчкөни токтодып, бек каят эдип койгон эмтир. Көчкөлөп түшкөн жерди бульдозер сузуп, каяттын алды жаар төгөт. Онын айланып, иштеп болбой турган жеринде, ишмекчилер колдоруна күрек ле өскө дө немелер тудунгылап алган иштегилейт. Брезент плашту ла кирзовый сопокту кижиле бульдозердин кийининен басып, трактористке жакару берет:

— Сол жаны, сол жаны жаар! База катап ичкери кир! Ол күреенин үстүнче жорт ло! Бат! Шак анайда! Тура түш! Тескерле!..

Жолды арчып ийдилер. Эки жанынан келген шоферлор машиналарын аай жок сигналдап, жолды өдөргө, ачсын деп некегилеп, арбаныжат. Байагы плащ кийип алган кижиле олорды керекке де албай, бойынын керегин бүдүрүп, жакару берет. Ол бульдозерди катап, база ла катап ары-бери жортыртып, жолды тактадат. «Байла, Байтемир деген кижинин бойы бу ла болбой кайтсын. Бойынын керегин жакшы билер эмтир!» — деп, мен санандым. Айла, жастырбаган эмтирим. Байтемир Куловтын бойы шак ла ол болгон. Учунда жол ачыларда ла, машиналар кере-жара өткилеп баргылады.

— А слер не, автобус өдө берди не? — деп, Байтемир меге айтты.

— Мен слерге керектү келгем.

Байтемир бойынын кайкаганын билдиртпеди. Бойын тегин бүдүмдү, же кеминде тудунып, меге колын берди:

— Келген айылчыга сүүнедим.

— Менин слерде керегим бар, Баке, — деп, мек оны жуук кижини адайтан жанла адап, айттым.— Бистин жол ишчилерис Таджикистан жаар баратанын слер уккан болбойыгар?

— Уккам.

— Памир жаар барардан озо мен слерле куучында-жарга санангам.

Бойымнын келген керегимди жартап турарымда, Байтемирдин чырайы там ла сооп турган, ол нени де сананып, кату күрөг сагалын сыймап турды.

— Слердин бого келгенигерде коомой неме жок — деп, ол оног айдат. — Же Памир жаар мен барбазым, а мен керегинде бичибезе, торт болор.

— Ненин учун? Керектер бар ба? Айса айылыгарда не-не болгон бо?

— Кандый керектер бар деп, сурадаар ба? Кандый керектер барын бойоор көрүп туругар. Жол ине, жол. А... айылымда? — ол папиросын чыгарып, унчукпай барды.— Айылымда... база бар, же ончо ло улустыйын-дый ок биле... Же андый да болзо, Памир жаар барбазым.

Мен бу керектин жаан учурлузын, барган делегаттардын ортозында андый, Байтемирдин, кижинин барбас аргазы жогун жартай бердим. Байтемир, менин күүнимди жандырбаска ла болуп, айтканымды тыг-дайт, ошкош. Же делегаттарла кожо атанар жөпкө оны ол ло бойынча кийдирип болбой салдым.

Онын учун күүним чек жана берген. Энг ле озо бойымды бурулап, бу керекти мен бойым үредим ошкош деп санандым. Ол кижиле куучынды жастыра жанынан баштаган болорым. Редакциянын жакылтазын бүдүрбей куру жанатан турум деп санандым.

— Же, база канайдар, Баке, мен атанайын. Байла, кандый бир машина удабас келер ле болбой...

Байтемир токуналу ла керсү көстөриле мени табылу ајыктап турала, күлүмзиренди:

— Городтонг келген кыргыстар албатынын жандаган жанын ундыгылап койгон. Менде тура, биле, дасторкон¹ ло конор јер бар ине. Слер меге керектү келген болзогор, јолдонг эмес, а коноло, эртен айылдан атанып јаныгар. Кожо баралы, мен слерди үйимле, уулымла таныштырайын. Тарынбагар, мен энгир киртелекте јолды эбирип көрүп келер учурлу. Айылга удабас ла ойто келерим. Канайдар база, иш андый...

Байтемир мениң городской костюмымды ајыктап, көстөрин сүмелү сыкыйтты:

— Слерге мениле кожо барарга арай ла келишпегедий... Өдөр јер каскак, бир учынаг бир учына јетире узак та неме.

— Алдырбас!

Ононг бис кожо бардыс. Кажы ла күрдинг, бурылчыктынг, кажы ла јардынг ла учар кайанынг јанына келип, токтой түжедис. Јолой куучын көндүге бергени јарт. Байтемирге мен неден, кандый сөстөнг улам, кандый эп-аргала јараганым эмдиге ле јарты јок. Ол меге бастыра бойынын жүрүмин ле билезинде не болгонын куучындаган.

Јолдың мастеринин куучыны

Ненинг учун Памир јаар менинг барар күүним јогы керегинде слер сураганаар. Мен бойым Памирде өс-

¹ Дасторкон—байрамда айылчы келерде, столго јайатан скатерть.

көн кижн, је эмдн десе Тянь-Шаньда журтап калдым. Памирдин јолын јазажарга уулчак тужымда комсомольский путевкала баргам. Анчадала бис, јашөскүрим, анда сүрекеј јилбиркеп иштегенис. Багынбас Памирдин бажына јол чыгарып турган улус канайып оморкобойтон эди! Мен озочыл болуп, сый, кайралдар да алгам. Је мынызын тегин, сөскө лө учурай айдадым.

Анда, стройкада, мен бир кыска јолуккам. Оны мен сүүгем, тыг сүүгем. Ол кеберкек те, санаалу да болгон. Стройкага журт јердег келген; ол өйдө мындыј керек эдери кыргыз кыска јенил эмес болгоны јарт. Је эмдн де бисте кыстардын јолы јенил эмезин слер бойоор билереер — озогызынан арткан-калган јанжыгу јанґдар оморды кыстаганча. Бир јылга јуук өй өткөн. Јолды јазап божодоры учына једип јүрген. Јаңы јолды билгир тузаланарына болушту аңылу ишчилер керек болгон. Эдип алары — керектин јүк ле кабортозы, оны бастыра ийде-күчти јууп, бүдүрип алар арга бар. А јазап алган кийининде јолды канайда кичеерин билер керек. Ол тушта бисте Хусаинов деп бир јиит инженер иштеген. Ол эмдн де јол јанынан јаан иште туруп јат. Бис оныла кожо најылар болгоныс. Хусаинов мени курска барып үренер јолго тургускан. Гульбара мени сакубас, өйто журт јаар сала берер болор деп бодогом. Јок, сакуп алды. Бис айылду-јуртту болуп биригип, анда јолдын участогында журтай бергенис. Эптү-јөптү, јакшы журтаганыс. Јол ижинде иштеп, тууларда, боочыда јаткан улуска билези нак болгонынын ла анчадала эмегени јакшы кижн болгонынын учуры сүрекеј јаан деп айдар керек. Кийининде бу керекти мен бойым бил-

гем. Мен бастыра жүрүмиме бойымнын ижимди сүү-
генимде үйимнин жаан салтары база бар болгон. Бис
бир кысту болгоныс, оног база бирү чыккан. Же бу
ла өйдө жуу башталган ине.

Памирдин жолун төмөн черүге атанган улус жаан
жагмырдын кийининдеги сууга түнөй тиркирежип
түжер болды.

Меге база атанарга келишти. Эртең тура бис ончо-
быс айылыстан чыгып, жолго келдис. Кичинек кызы-
чагымды кучактанып алгам, жааны дезе менен туду-
нып алала, коштой келип жатты. Менин Гульбарам,
көөркий Гульбарам! Ол менин жолго алган таарым-
ды тудунып алып, санааркап, комудабай да, албан-
күчле чыдажып, бойун көргүспеске де келетсе, же
эки жаш балала кожо туйук туулардын ортозындагы
жолдын участогында жагыскан артып калары кандый
күч болгонын мен билгем. Мен оморды бистин
журтта жаткан төрөгөндөримнин айылына апарып са-
ларга сананарымда, Гульбара болбогон. Канайып-
канайып жатпай ла база. Сени мында ла сакырыс.
Айла үстүне, жолды да көрүп турар керек деген. Анай-
да канайып артырар... Бис калганчы катап шоссенин
кырында турдыс. Мен балдарыма, үйиме көрөдим,
олорло жакшылажып алала, барып ла жатканым бу.
Гульбара ла мен ол өйдө чек жип-жиит, жагы ла жур-
тап баштаган болгоныс...

Мен саперный батальонго учурагам. Военный жол-
дорды, кечүлерди, күрлерди бис канча кире этпеге-
нис дейзеер. Тоо до жок! Донды кечире, Волганы ке-
чире, Дунайды өдүп барганыс. Кезикте соок тошту
сууда да тонорго, жалбышка ла ышка да күйерге ке-
лишкен, эбире снарядтар жарылып, кечүлерди жемире

соккылап јадар, улустын өлүжин айдарга да күч. Кижиде чыдал деп неме чек јок ине, ары ла капшай өлбө айса база канайда-канайда беретен болзо, торт болор эди! Је сени кайда да, тууларда, сакугылап јаткан төрөл улусты сананып ийер болзон, ийде деп неме та кайдан јуулып келетен болбогой. Ол тушта: «Јок, мен Памирдең бого күрдин алдында өлүп каларга келген эмезим»—деп сананарын. Күрдин баканактарын таңатан эмиктерди тиштеримле де толгоп јүргем... Олбөдим... Анайда өлбөй, Берлиннин бойына јеткем.

Уйим меге улай ла бичип туратан. Қарын, почта тракттын јаныла өдүп туратаны јакшы. Ончо солундарды бичийтен, јол до керегинде — менин ордыма мастер болуп ол артып калган ине. Јол кандый бир өскө јерде эмес, Памирде. Онын учун ого күч деп, мен сезип туратам.

Је онон төртөн беш јылдын јазынағ ала мен кенетийин письмо албай баргам. Јарт ине, фронтто кандый ла болуп јат. Мынайда сананып, бойымды токунадып туратам. Је бир катап мени полктын штабына кычырала, керек мындый-мындый, старшина, јуулашкан, болор, сего күндүү, сего кайрал, эмди јан, сен анда мындагызынағ керектү дешти. Менин сүүне бергеним јарт. Керек дезе телеграмма да озолодо салып ийдим. Мени ненин учун өйинен озо јандырып јатканын сүүнгениме керек дезе сананбагам да...

Бойымнын јериме једип, военкоматка кирбей де салдым: мендеер неме јок, кийининде де кирбей. Јанар! Капшай ла јанар! Јолой машина туштажарда, ого отурып алала, Памирдин трагын кууп чыктым.

Ээ, мен канатту болгон болзом! Түрген јүрүп темилип калгам, онын учун шоферго кыйгырдым:

— Бу таркырап бараткан абранды түргендет, карындаш, карамдаба! Жанып браадым!

Жуук, чек ле жууктап келдим. Бурылчыктын кийининен менин участогым башталар. Чыдажып болбодым. Маптап бараткан машинадан түже секирип, тудунчак таарымды ийин ажыра чачып, ичкери жүгүрдим. Ончозы ла бойынын јеринде турган немедий: туулар да ол јеринде, јол до ол ло бойы, јангыс ла јурт јок. Эбире тынар ла тынду неме билдирбейт. Јангыс ла чогулып калган таштар јаткылары. Бистинг јуртыбыс эмеш кедери, кырдын алдында болгон. Јер анда тапчы. Је оног кыр өрө көргөн бойынча, саңаам чыга берди. Карлу көчкө каскакты төмөн күзүрөп түшкен эмтир. Јолында турган бастыра немеден нени де артырбай, јеек тырмактарыла јердин кыртыжын сыраңай ла сойо согуп, туку ле өзөккө түжүрө коолдой кезип барган изи јадат. Уйим калганчы лись-мозында јаан кар түжеле, кенетийин јаңмырлап баштаганы керегинде бичиген. Кырдын бажында илинип турган көчкөни озолодо јемиреле, түжүрөп салар керек болгон. Је уй кижининг јангыскан чыдалы ого кайдан јетсин.

Бат, бойымнын билемле тушташканым ол! Мундар катап өлүмнин көзине көрүп, шыралу түбектен артып, тирү једип келер болзо, олор дезе мында качан да болбогон немедий... Кыймык та эдип болбой тура калдым.

Кырлар жаңылана бергедий эдип кыйгырып, багырып та ийейин дезем, үним чыкпайт. Мен өлө бергедий, бастыра өзөк-буурым таш ошкош боло берди. Јангыс ла тудунчак таарым ийинимненг јылбырап, будымнын алдына түжүп баратканы билдирет. Экелип

јаткан бор-боткоомнын кезигин јолой «леденцы» дейтен конфеттерге толып, кыстарыма, үйиме сый эдип салып алган таарымды турган ла јериме таштап ийгем... Неге де иженип сакыган немедий, мен анда узак турдым. Је оноң ойто бурылып, кайра бастым. Бир катап токтой түжүп, кайа көрдим: туулар ары-бери јайканыжып, чек ле менин үстүме жемирилип келеткендий. Мен ачу-корон кыйгырып, жүгүрдим. Кач! Бу каргышту јерден кач! Шак ол тушта ла мен ыйлагам...

Канайып, кайдаар барып јатканымды билбедим. Јаңыс ла үчинчи күнде станцияга једип келтирим. Јылыып калганымдый, улустын ортозында камдалыжып жүрдим. Менин адымды адап, кандый да офицер кыйгырды. Көрзөм—Хусаинов, ол черүден айылына јанып бараткан эмтир. Мен ого бойымнын коронду түбегимди куучындадым. «Эмди сен кайдаар?» — деп сурайт. А мен бойым да билбезим. Јок, мындый керек јарабас, албаданып тудун деп, ол айтты. Сеге јаңыскан теннирге бербезим. Тянь-Шань јаар јол тудуп баралык, а оноң ары не болоры билдире берер...

Анайып мен бого келгем. Баштапкы жылдарда јол кечире күрлер салгам. Ой өдүп ле јат. Кандый бир толук таап, јуртаар керек болгон. Ол өйдө Хусаинов министерстводо иштеп баштап ийген. Ол меге улай ла јолугып, азыйда јолдын мастери болуп иштеген ишке ойто кир деп, сүме берип туратан. Мен булгалып туратам. Коркымчылу. Стройкада мен јаңыскан эмезим, улусла кожо, сананарга да јенгил. Анда, кем билер, кижии кунукканына да чучурай берер болор. Өткөн түбекти ундып болбой, мен сыраңай ла санаам-

нын бажына чыкпай жүргөм. Жүрүм анда ла үзүлүп калгандый, алдымда не де жок ошкош. Айыл-журт тудары керегинде түш те жеримде жок болгон. Мен бойымнын Гульбарамды ла балдарымды сүрекей сүүгөм. Олорды кем де, качан да солып болбос деп, меге болдолгон. А жанду ла кожо жадарга болуп кижилары — неге де келишпес. Онын ордына жангыскан артса, торт.

Же не болзо, ол болзын, участокко мастер болуп барарга санандым: көрөр, неме болбозо — өскө дө жерге сала бербей. Меге мында, сырагай ла боочынын как бойында, участокты бергендер. Кем жок, табынча иштеп, ойто темиге бердим. Айса болзо, участокто иш көп учун билбей калгам: жол кату, боочы. Меге иштин көби артык. Ойлө кожо көксимдеги шырам сыныгып, билдирбей барган. Кезикте түжөнгөмдө: ол ло бистин журт болгон жерде, таш чылап, сооп калган турарым, жангыс ла жардымды төмөн таардын жылбырап түжүп баратканы билдирер.. Андый күндөрдө таң эртен ишке чыгып, күн ашканча ойто айылга келбейтем. Анайда ла мен жангыскан жүргөм. Кезикте кайда да ичимде кунукчылду шүүлте кыймыктаганы билдиретен: «Айса, мен база катап ырысту болорым?»

Айла чек сакубаган тужумда ол шыралу, уур ырыс меге келди.

Бир катап, төрт жыл мынан кайра, менин айылдажымнын энези ооруй берген. Онын бойында дезе айылынан ырап барар арга жок: иш, биле, балдар, а карган эмеген күннөң күнгө там ла уйдап турган. Мен оны врачтарга көргүзөргө санангам. Шак бу ойдо жолдын управлениезинен участокко нени де жетирген айас машина келген. Ого отуруп алала, бис го-

родко бардыс. Врачтар эмегенди больницага артырарга да сананза, же кайдан... Карган мында артар күүним жок, айылыма једип, анда өлөтөм деген. Ойто апар, оноң башка каргыжым једер деди. Канайдар, оны ойто кайра экелерге келишкен. Ой орой болгон. Перевалочный базаны өдүп жүргенис. Кенетийин шофер машинаны тургузып ийди. Угуп турзам, ол сурайт:

— Слерге кайдөөн?

Үй кижинин үни нени де айткан јерде, алтамдар угулды.

— Отурыгар! — деп, шофер айтты. — Же, не туругар? — Оноң машиназын јууктада мантатты.

Машинанын јанына јаш бала кучактанып алган келин базып келди. Мен ого машинанын үстүне чыгарга болужып, салкыннаң ыжык болзын деп, кабина ажыра отурган јеримди јайладып береле, бойым толукка јапшынып алдым.

Оноң ары атандыс. Соок коркушту болгон. Чыкту, кижини өткүре согуп турар салкын келет. Бала ыйлай берди. Келин оны јайкап, кичееп те турза, же оның токтоор күүни чек жок болгон. Качалгандузын не деп айдар! Бу экүни кабинага отургузар дезе, анда жүк тынду эмеген отурып јат. Чат ла эбин тапшай, мен келиннин јардына араай тийип ийдим:

— Кажы, бери меге беригер, айса болзо, токунай берер, а бойоор дезе бөкөйип алаар, слерге эмеш ыжык болор.

Мен балачакты койыныма сугуп, көксиме јаба туттым. Ол тымып, тумчугажы сыйтылдай берди. Бала бир он айга једе берген болгодый. Мен оны сол јаныма јаба тудуп алгам. Кенетийин жүрегим ойгоно чар-

чап, бойым да билбезим, та ненин де учун, шыркалу кушкаш чылап, согула берген. Меге сүүнчилү ле шыралу болгон. «Эх, качан да ойто катап ада болбойдым эмеш пе?» — деп санандым. А балачак нени де керексибей, меге жапшынып калган жадат.

— Уулчак па? — деп сурадым.

Келин бажыла кекиди. Көрзөм, көөркий тонуп турган эмтир. Кийген тоны жукачак болгон. А мен десе кышкы тонның үстүне плащ кийип алгам. Онызы жогынан бистин иште күч. Уулчакты сыңар колымла кучактап, бош колымды келин жаар бердим:

— Менен плащты уштыгар. Мынайда соокко до өдөрдөн айабазаар.

— Жок, канайып тураар, бойзын — деп, ол мойношты.

— Тартыгар, уштыгар ла! — деп, мен некедим. — Салкыннан ыжыктанып алыгар.

Келин плащты оронып аларда, мен эдектериле буттарын кымып койдым.

— Эмеш жылыдаар ба?

— Жылыдым.

— А слер не мындый орой?

— Анайда ла келижип калды — деп, ол араай каруун жандырды.

Бу өйдө бис капчалла барып жатканыс. Мында руда казаачылардын журты болгон. Ончолоры уйуктагылап, көзнөктөрининг отторын өчүргилеп койтыр. Ийттер үргүлөп, машинаны ээчий сүрүжет. Бу ла тушта сананып калдым: кайда барып жаткан болоттон?

Ненин де учун рудникке жетире деп бодогом; оногары барар да жер жок: боочы, оног бистинг участок.

— Слер, байла, једип келген болбойоор? — деп, ого айдала, кабинаны токулдаттым. — Боочыга јетире узак эмес, а оноң ары машина барбас.

— А мында не? — деп, ол сурады.

— Рудник. Слер, айса, бого јетире эмес пе?

— Мен... Мен бого јетире келип јаткан болгом — деп, ол бүдүмјизи јок айтты. Оноң капшай өрө туруп, плащты меге береле, баланы колына алды. Бала ойто ло чөрчөктөп баштады. Бу мында кандый да јарты јок неме бар, оныла та не де болгон ошкош. Оны тунде корон сооктың ортозына јангыскан канайып артырар?

— Слердин барар јереер јок по? — деп, мен кӧндүрө ле сурадым. — Јаман сананбагар. Баланы бейи беригер! — деп, блааган кептү ойто алдым. — Мойношпогор. Бистинг участокко конуп алараар, а оноң арыгызы бойоордо. Божогоны ла ол! Мантат! — деп, шоферго кыйгырдым.

Машина ичкери болды. Келин јүзин алаканыла јаба тудуп алала, унчукпай отурган. Билбезим, айса болзо, ыйлап бараткан.

— Коркыбагар! — деп, мен оны токунаттым. — Мен слерге јаман ла неме этпезим... Мен јолдың мастери — Байтемир Кулов. Меге бүдигер.

Олорды бойыма экелип, кондыргам. Бистинг турага улай тудулган кичинек артык кып бар болгон. Мен тапчан экелип, анда јангыскан конгом. Узак уйуктап болбой јаткам. Јүзүн-башка санаалар санангам. Ол күн менде амыр јок болгон. Не болгон, сурап угар керек, је мен кижини шылаарын бойым сүүбейтем. Је андый да болзо, сурап угарга келишти: айса, кижиге, чындап та, кандый бир болуш керек. Каруузын ол

күүнзебей, алаңзып, берген. Онын айдып болбой турган керегин, андый да болзо, мен сезип ийгем. Качан кижн түбекке түшкенде, онын кажы ла сөзи ажыра, айдылбай канча-канча сөстөр артып јат. Ол айылынан, өбөгөнинен жүрүп ийген болтыр. Байла, бойын тын тудунатан кижн болор. Шыралап, кинчектенип турганы билдирзе де, је багынар күүни јок. Канайдар, кажы ла кижн нени эдейин дезе, бойынын күүниле эдип јат. Бойы ла билгей. Је, андый да болзо, мен ого ичимде килеп турдым. Јаш келин ине. Кыс ошкош, коп-коо сынду, кеберкек. Байла, эрке, санаакүүни де јакшы болбой кайтсын. Бу мындый келин ончозын чачып ийеле, жүре берерге, өбөгөни канайткан болотон? Је, онызы олордын бойынын кереги. Эртеп кандый бир келишкен машинага отургузып ийерим. Јакшы болзын, божогоны ла ол. Ол күн тын арып, туујырап барадала, сананзам, мен байагы ла машинада, а койынымда эмдиге ле уулчак јаткан неме ошкош. Јылып, жүрегиме там ла јуук јапшынып тургандый.

Мен эрте турала, јол көрүп жүре бергем, је оноп ненин де учун капшай ла ойто бурылдым. Эмди анда менин айылчыларым канайткылап јадыры не? — деп санандым. Араай, олорды ойгоспоско чеберленип, от салала, самовар тургузып койгом. А ол дезе не јерде турала, барарга шикперинип турган эмтир. Меге быйан ајдат. Чайы јогынан олорды божотпой, эмеш сакидып койдым. Мениле кожо түнде келген кичинек балачагымды көрүп турар болзо, јилбүлү уулчак. Оныла уружары јаан сүүмји... Мынайда мен та не сурагам:

— Слерге кайда барарга керек?

Келин эмеш сананып турала, айтты:

— Рыбачьеге јетире.

— Анда төрөгөндөригер бар ба?

— Јок. Менинг ада-энем Тосордон ары бир јуртта.

— О, айдарда, слерге јолой түжеле, ойто катап машинага отураарга келижетен туру ине. Онызы эп јок болбос по?

— А мен анаар барбазым. Јуртка ойто барарга јарабас — деп, ол терен сананып, уулына айтты: — Бис бойыс бурулу.

Байла, ада-энезинен јөп јокко кижиге барган болбойсын деп, бойымда серендим. Кийининде көрөр болзо, чын да андый эмтир.

Ол јол јаар базарга, шикперине берерде, балала кожо салкында јаланга барып турганча, эмеш сакуп отурыгар деп, мен сурадым. Машинаны мен де барып тозойын ла.

Мен јол јаар уур күүндү бастым. Олор эмди ле јүрө берзе, мен катап ла јаныскап артарымды сананарымда, ненинг де учун көксимде кунукчылду ла эрикчелдү боло берди.

Эң баштап машиналар јок болгон. Онын кийининде бир машинаны кол көдүрип токтотпой, өткүрип ийеле, бойым да коркый бердим. Не мынайда эткен неме деер? Шак бу ойдө менинг кинчегим башталды. Машиналар өткилеп турарда, мен база ла эмеш деп, сондоодым. Акыр, эмди ле келген машинаны токтодор туру дейле, катап ла колым көдүрилбей барат. Мен изип, терлеп чыктым. Ол меге иженип, анда сакуп јат. Мен бойымды бойым көрөр күүним јок то болгон болзо, је нени де эдип болбойдым. Јолло арыберн баскындайдым. Кандый да шылтактар таап.

бойымды актайдым. Кезикте кабина соок — көзнөктөри оодык, кезикте машина жарабайт, кезик айалгада шофер жарабайт — алдамыш, кем билер, айса болзо, ичинип алган. А качан кабиназы бош эмес, улусту машиналар өткөндө, уулчак чылап, сүүне бердим. Жаңыс ла эмди эмес. База ла бир эмеш, база беш те минут кире отуратан болзо. «А ол кайда баратан? — деп санандым. — Журт жаар барарга жарабас деп, бойы айткан. Рыбачьеге жеделе, жаш балазыла кожо ол кайда барар? Соокко олор шыралаар. Онын ордына, мында артып ла калгай. Эмеш жүрүп, канайдарын, нени эдерин бойы билзин. Айса, ойто кайра өбөгөнине баратан кижги. Эмезе өбөгөни оны таап алар...».

Эх, кайткан неме деер. Байа ла кожо экелеле, аткарып ийетен немени! Мен мынайда үч часка шыдар баскындап, жаңыс жерге айланышкам. Бойымды көрөрдө күүним жок боло берди. Жок, оны бери экелеле, машинаны онын көзине токтодор деп санандым. Онон башка не де болбос. Катап айылга келдим. А ол дезде сакып чөкөйлө, айылдан жаңы ла чыгарга жаткан болуптыр. Меге уйатту боло берерде, келин жаар, бурулу уулчак чылап, көрдим.

— Сакып чөкөдөөр бб? — деп, мен кими ректендим. — Машина жок... жок то эмес, келишкедийи учурабайт, ошкош. Слер өөркөбөгөр... Кандый бир коомой санаа сананбагар... Кудайдын учун, чүрче ле турага киргер. Сүрекей сурап турум!

Ол кайкаганду ла кунукчылду көстөриле мен жаар көрди. Онон эрмек айтпай, турага кирди.

— Слер меге килеп турганаар ба? — деп сурады.

— Жок, онын учун эмес. Билереер бе... Слердин

учун мен коркып жадым. Күч болор. Канайып жадатаныгар?

— Иштеерим. Ишке жаңы темигип жаткан эмезим.

— Кайда, нени?

— Кайда-кайда кирип аларым. Же ада-энемнинг журтына кайра барбазым. Бойым иштеп, таң алдынаң жүрерим.

Мен унчукпай бардым. Же мен нени айдарым? Ол эмди не де керегинде сананбай жат. Оның кородогоны да, кемнинг де колына түшпезим деген санаазы да билдирип турган. Мындый айалгада ол кайдаар ла, жарты жок јер дөөн, барар. Же бойым таң алдынаң иштеерим, жүрерим деп айдарга јенгил болбойсын. Мындый керек бойы тоң ло јенгил болбойтон эмес беде. А күүни јокты албадаарга јарабас.

Уулчак мен јаар тартынарда, оны колыма алдым. Оны окшоп ијеле, бойымда санандым: «Эх, јаш көөркийим, эмди ле бис ыражып калатан эмтирис. Мениң бойымның ла балам чылап, сен меге кару боло берген...»

— Же, андый болзо, баралы — деп, мен араай үндендим.

Бис бут бажына тургуладыс. Мен уулчакты апарып жадала, эжиктин јанына токтой түштим.

— А иш мында, бисте де, табылар — деп айттым. — Мында жадып, мында да иштеер аргагар бар. Јаан эмес, је квартира бар. Чын ла, артып калыгар. Мен деп алып кайдатан. Мынаң сала береринде күч неме јок. Шүүп көригер...

Ол эң баштап јөпсинбеген. Же учы-учында мен оны бүдүмјилеп ијдим. Мынайда, Асел јолдың участогында уулчагажы Саматла кожо артып калган.

Мениң јаткан турама улай тудулган кып соок болгон. Айдарда, уулчагыла кожо Асел турада јатсын деп, оны јөпкө кийдирип, бойым кичинек кыпка көчүп алдым. Меге*мында кем јок, түңей ле.

Ол өйдөң бери мениң жүрүмим өскөрө берген. Не де кубулбаган, азыйгы ла јангыскан бойым ошкош эдим, је узак өйдинг туркунына сок јангыскандыкка эриккен өзөк-буурым ойгонып, јетире ле кичи болуп келдим. Јарт, мының да алдында мен улустың ортозында болгом. Олорло кожо иштеп, најылажып, текши керек бүдүрип, болужып ла олордон болуш алып жүреринг ле... Је андый да болзо, жүрүмнинг не де солып болбос келтегейи база бар ине. Мен уулчакка чек ле үрене бергем. Јол көрөргө барар болзом, оны јылу этире ороп алала, кожо алып жүретем. Бойымның бастыра ла чөлөө өйлөримди оныла кожо өткүрер болдым. Бу мының алдында јангыскан та канайып-канайып јаткам, билбейдим. Мениң айылдаштарым јакшы улус. Олор Асел ле Саматка јалакай болгондор. Је балдарды кем сүүбейтен эди? Асел де зе ачык-јарык, јалакай, бистинг участокко түрген темиге берген. А мен оның, Аселдинг, учун уулчакты акту күүнимненг сүүп жүрер болдым. Је канайып јажырап, канайып та кичеенеле, јажырып болбогом. Мен Аселди сүүгем. Оны бастыра жүрегимненг, бастыра жүрүмиме сүүгем. Јангыскан жүрген бастыра јылдарым, бастыра кунукчылым ла шырам, бастыра јылыйткан јылыитуум — ончозы бу сүүште бириге берген. Је ол керегинде мениң айдар аргам да, учурым да јок болгон. Асел өбөгөнинг сакуганча. Сакуп турганын билдиртпей турган, је узак сакуган. Бис кожо јолго иштеп жүргенисте, ол кажы ла машина јаар ижемјилү

көрүп, кемди де сакып турганын мен улай ла сезип туратам. А ол кижиде элдиге ле келбейт. Ол кем, бойы кандый кижиде болгонын билбезим, мен де сурабагам, Асел бойы да бир де неме айтпайтан.

Анайда ой эмештенг өткөн. Самат там ла чыдап келди. Ох, кутус, кайкамчылу ла уулчак! Билбезим, та кем-кем оны үрөткөн, та бойы, же ол мени адам деп айдар болды. Көрүп ле ийзе, мойынымнанг кучактай алала: «Ада! Ада!»—деер. Асел оны көрүп, терен сананып, күлүмзиренетен. А меге дезе сүүнчилү ле кунукчылду. Онын адазы болорына сүүнер эдим, же канайдарын база...

Ол жыл жайгыда бис бир катап жол жазап турганыс. Машиналар улай-гелей өткилейт. Асел кенетийин бир шоферго кыйгырып ийген:

— Эй, Жантай, тур!

Түргөн бараткан машина токтодынып болбой өдө коноло, тура түшти. Асел шоферго жүгүргөнчө барды. Олор не керегинде куучындашканын билбезим. Же кенете Аселдинг кыйгырып ийгенин жарт уктым:

— Төгүндебе! Бүтпезим! Жүр мынан! Эмди ле жүр!

Машина оного ары сала берерде, Асел жолды кечире жүгүрүп, айылы жаар жүре берген. Ол тушта ол ыйлаган ошкош эди.

Иш жылбай, колым эш немеге тыгынбай барган. Ол кем? Аселге нени айткан? Жүзүн ле жүр алаңзулу санааларга бастыртып ийдим. Мен чыдажып болбой, база жандым. Же Асел бойынын кыбынаг чыкпайт. Арга жокто мен энгирде бойым кирдим.

— А Самат кайда? Мен оны санап, чек ле эриге бердим!

— Бу, ол мында — деп, Асел кунукчылду үнденди.

— Ада! — деп, Самат мен жаар тартылды. Мен оны кол бажына өрө көдүрип, ойноп турзам, Аселде үн де жок, эрикчилдү отурат.

— Асел, не болгон? — деп сурадым.

Асел улу тынды.

— Мен мынаг баратам, Баке, — деп, ол каруузына айтты. — Меге мында жаман эмес, жарабай турган эмес. Слерге сүрекей жаан быян болзын. Же түңей де меге барарга керек... Кайда барарын бойым да билбезим, көс лө жеткен жер жаар...

Мен көрзөм, чындап та жүре бергедий. Анайдарда, меге чын немени чыгара айдарымнаг өскө не де артады:

— Канайдар, Асел, сени тудар жаным жок. Же жангыс ла меге мында база артарга жарабас болотон туру. Байла, база мынаг барарга келижер. Меге мынаг озо бир катап мындый ээн жерди таштап барарга келишкен эди. Айла мында көп жартайтан да неме жок ине. Бойыг билеринг, Асел. Сен мынаг жүре берген, ол меге Памирдеги болгон айалгадый ок неме болор. Санан, Асел... А канайып-канайып, ол ойто келзе, сени жүрегинг кайра кычырза, чаптык этпезим, ончозы ла бойында, Асел.

Мындый сөстөрдиг кийининде, мен Саматты колго алып, жолго чыккам. Бис анда узак базып жүргенис. Мениг эркем, кичинек кутузагым нени де ондобойт. Же нени билетен эди...

Асел кезек ойгө артып калды. Же ол не керегинде сананып, нени шүүп алган? Калганчы күндерде мен торт ло кунугып, чырайым кубулып, карара бердим.

Бат, бир катап, тал түш киреде чыгып келзем, Самат чып ла чын базарга жазанып ийтир. Чырмайат.

Ол жыгылар болор деп, Асел коркып, тудуп, јомојот. Мен токтој бердим.

— Баке, көр, сенин уулын базар болуп калган! — Ол сүүнчилү күлүмзиренди.

Акыр, ол не деп айтты? Сенин уулын! Мен күректи туура таштап, тизе бажына отура түжеле, уулчакты бойыма кычырдым:

— Бөөл-бөөл, бөөл, менин эрке курааным! Је-је, кел бери, топ-топ-топ, коркыба-коркыба!

Самат колычактарын јайа тутты.

— Ада! — Будычактары мыйкындажып, јүгүрет. Мен оны ала койгон бойынча, бийик учуртып чыгала, оноң көксиме чыт этире јаба кучактадым.

— Асел! — деп, мен ого айттым. — Эртең баланың «тужагын кезетен» байрам эдели. Сен ак ла кара учуктан буучактар белетеп кой.

— Јарт, Баке! — деп, Асел каткырды.

— Андый, андый болзын... Ундыба, кара ла ак учуктан...

Мен атка минип, малчы нөкөрлөриме мантатканча једип, олордон кымыс экелдим. Эртезинде күн «тужак кезиш» дейтен бойыстың кичинек байрамыска айылдаштарысты кычырдыс.

Мен Саматты јерге тургузып, буттарын ак-кара јиптерле тужаган айасту ороп салдым. Оноң јанына кайчыдан салала, анча-мынча ыраагында турган балдарга кыйгырдым:

— Кем озо јүгүрип келеле, тужакты кезер, ол баштапкы сый алар, арткандарына дезе келишкенче. Јүгүригер, балдар! — деп, колымла јаныдым.

Балдар, атту јарышкылап келеткен чилеп, кыйгыбыла јүгүрүшти.

Тужакты кезип божогон кийининде, мен Саматка айттым:

— Же, уулым, эмди жүгүр! Балдар, оны бойоорло кожо алып, ойногор!

Балдар Саматты једингилей берерде, мен онын кийининен көрүп, кемге де айтпай, бойымда кимиректендим:

— Улус! Менин кулуным мантап баштады! Ол жүгүрүк манду ат болзын!

Самат балдардын кийининен жүгүрүп барала, кайа көрүп: «Ада!» — дейле, жыгылып калды. Бис Аселле кожо бир уула ого калып келдис. Уулчакты мен јерден өрө көдүрүп келеримде, Асел баштап ла катап меге айткан:

— Кару көөркийим!

... Мынайда бис эмеген-өбөгөн болуп калдыс.

Кышкыда уулысла кожо јурттагы каргандарга барып јүрдис. Олор тыг, узак тарынгандар. Аселле бис экүге ончозынын каруузына турарга келишти. Керек кандый болгонун мен олорго ончозын јартап, јажырбай, айдып бердим. Олор Аселдин јастырганын таштаар болды. Самат учун, бистин келер өйис учун таштагандар...

Ой билдирбезинен өткөн. Саматка эмди бежинчи јаш барып јат. Аселле бис ончо ло јанынан эп-јөп, је бир ле јангыс немеге тийбей јадыс, јангыс ла немени эске алынбай јадыс. Бис экүнниг ортобыста эрмеги јогынан јөп тургузылган айасту: ол кижиде бистин керегис јок...

Је јүрүмде сенин санаанча јаантайын болбос! Ол кижиде бу ла јуукта табылып келген...

Јолдо авария болгон. Түнниг өйи. Бис айылдажыс-

ла, менин болушчымла, кожо не болгонын көрөр деп жүгүрдис. Једип келзебис, кош тартатан машина төнөшкө јаза табарган эмтир. Шофер тын согулганына санаазы кириш-чыгыш, онын үстүне, эзирик. Мен оны танып ийгем. Јагыс ла адын эске алынып болбой салдым. Бисти бир катап ол јеткерден айрып алган. Боочыга чыгара машинабысты бойынын машиназына колбойло, тартып келген. А Долонды өрө анайда чыгатаны кокур эмес. Онон озо андый учурал болбогон. А ол, чыдамкай, јалтанбас уул болгон учун, бисти айылыска јетирип салды. Ол тушта бу кижиге меге сүрекей јараган, күүниме келишкен. Јаан удабай кемде боочыга чыгара прицеп колбойло, једип болбой токтогон. Учына јетире јаан да эмес јер арткан, је, байла, кандый да тутак болгон ошкош. Шофер прицепти јуукага антарала, ол ло јерине чачып ийеле, бойы жүре берген. Мен ол тужунда шак ла ол ачка-јутка алдырбас күлүк болды ба деп, ичимде сананып калгам. Јалтанбаган көөркий амадузына једип болбой салганы меге ачу болгон эди. Је онын кийининде машиналар прицеп сүүртейле, боочыны ажыра јоруктап туратан болгон. Уулдар андый эп-арганы бедреп тапканыла сүрекей чын эткендер.

Чынын айтса, Аселдин качып келген кижизи шак ла бу болгонын мен баштап тарый билбегем. Је билген де болзом, түнгей ле канайда эткем, анайда ок аргадаар эдим. Мен оны айылыма экелеримде ле, ончозы јартала берген. Ол өйдө Асел турага одын кийдирип келген. Оны көргөн лө бойынча, кучагында одынын ычкынып ийген. Је бистинг кемис те билбеечи улус боло бердис. Сырагай баштап ла көрүшкен улус ошкош. Анчадала мен бойымды тудунар

учурлу болгом. Кандый бир келишпес сөслө эмезе билдиргенимле ологго шыралу јеткер эдип, катап ол экүге бой-бойын ондожорго чаптык болбоско кичеенгем. Мында менин кандый да камааным јок. Олор бойлоры аайына чыгар, ол экүнинг ортозында олордын өткөн өйи, ол экүнинг ортозында олордын уулы. Бу ла орынга кожо јадала, менин эркеледип, көксиме јаба кучактап турган уулчак.

Ол түн бистинг кемис те уйуктабаган, кажыбыстын ла көксисте бойыстын санаабыс болгон.

Асел оныла кожо јүре берер аргазы бар. Онызын бойлоры билгей. Олордын санаазы ла јүректери канайда күүнзеер, анайда ла болгой. А мен... Је незин айдар, эрмек мен керегинде эмес, менең камаанду неме јок, мен чаптык этпес учурлу...

Ол эмди де мында, бистинг трассала јоруктап јат. Ол бастыра өткөн јылдар туркунына кайда болгон, нени эткен? Је онызында керек беди... Онызын бойлоры билгей...

* * *

Јол көрүп јүреле, Байтемирле экү ойто келип јатканыс. Эгир кирип клеетти. Јастын ынаарлу тандагы Тянь-Шаньнын тожон баштарына тийип, тегери алдында чайкалат. Машиналар јолло күүлегилеп учканча өткилейт.

— Бат кандый болуп јат — деп, Байтемир терең сананып, бир канча унчукпай барадала, үнденди. — Менин эм тура айылымнаң барар күүним јок. Асел барар деп сананза, ак-чек болзын, ол керегинде меге јартын айтсын, уулыма айдатаң калганчы јакылтамды угуп алзын. Ол меге төрөл, карудан кару болуп

калган ине. А олордон оны айрып алар аргам жок... Онын учун барып болбозым. Онын үстүне, Памир жаар барар керек. Слер билбей, мыны ончозын газетке бичизин деп айткан эмезим. Тегине ле, кижиле чилеп, кижиге айдадым...

Эпилогтын ордына

Иласла бис Ошко једип, айрылыштыс. Ол Памир жаар, а мен бойымнын керектериме.

— Једип, Алибекти бедреп табарым. Жаңы жүрүм баштаарым! — деп, Илас амадулу айткан. — Мени божоп калган, неме болбос кижиле деп бодобогор. Ойлөр өдөр, кижиле аларым, айыл-јуртту, билелү, балдарлу — кыскарта айтса, бастыра ла улус чылап јуртай берерим. Најылар ла нөкөрлөр дө табылар. Је сок ло жагыс качан да ойто бурылбас болуп ол үргүлјиге јылыйткан жүрүмим менде жок болор... Бойымнын калганчы күниме јетире, калганчы тыныжым үзүлөргө јеткенче Аселди, бистин ортобыста болгон ончо јакшыны ундыбазым.

Илас бажын салактадып, санана берди. Унчукпай отурала, учында кошты:

— Атанар күн мен көлгө барып, ол ло бир каскак јаратта тургам. Мен Тянь-Шаньнын тууларыла, Изү-Көллө јакшылашкам. Јакшы болзын, Изү-Көл, үзүлип калган кожоным! Мен бойымла кожо сени ол чанкырларынгла, ол сары јараттарынгла алып барар эдим. Је, сүүген кижинин сүүжин кожо алып болбогон чылап, оны база алар арга жок. Андый арга берилбеген. Эзен болзын, Асел! Эзен болзын, менин кызыл арчуулду терегежим! Эзен болзын, сүүгеним. Јагына ырысту бол!..

ен кара суудан жарым да көнөкти суу-
зарга жеткелегимде чөлдин үстүлө кор-
кушту ла кыйгы жагылана берди:

— Э-эй! Академик, токпогынды бе-
рери-и-и-м!

Мен кыймык жок тура бердим. Тыңдадым. Тегин анайда менин адым Кемел болгон, же мында «академик» деп чололоп адап алгандар. Ол ине: олжондогы трактордо табыш та жок. Меге токпок берерге турган кижиси — Абакир. Катап ла мени арбап-шилтеп, жүдруктап ийерге, үкүстеп келетен эмтир. Эки трактор, а мен — жагыскан. Бу жагыс ат жегер бричкала мен ологорго сууны да, күүдүрер де немелерди, сүркүшти ле өскө дө жүзүн-башка бор-боткону жетирер учурлу. Сок жагыс карасуудан трактор күнүн ле күнүн ырап баратат. Олор анайда ок күүдүрер неме урган сок жагыс цистернадан ла бу ак-жарыктын алдында бистинг келип токтогон одудан там ла там ырагылайт. Цистернаны өскө жерге көчүрерге санангандар, же кайдан... Не дезе онын суудан ырап барар аргазы база жок... А ол Абакирдий танмалардын нени де ондоор күүни жок: «Калас турган ой учун токпогың бе-

рерим, божогоңы ла ол! Мен бого кандый да бир эш немеге аргазы јетпес студенттинг учун өлгөнчө иштеерге келген эмезим!»

А мен чек студент эмезим. Керек дезе институтка кирерге ченешпегем де. Мен школды божоткон ло бойынча бери, Анархай јаар, келгем. Качан бери атанар алдында болгон јуунда бисти, айдарда, ол тоодо мени база, «Азыйда сүрбеген јерди көдүреечи мактулу јииттер, јангы ачылган талалардын јалтанбас пионерлери» — дешкендер. Бот, баштап тарый мен кандый болгом! А эмди? «Академик» — мындый чолоны сананарга да уйатту. Мени анайып Абакир адаган. Мында мен бойым бурулу. Бойымнын шүүлтеми јажырып билбезим, кичинек уулчак чылап, сананган амаду-санаамды чыгара айдып ийерим, а улус мени шоодып каткырыжып јат. Бу керекте мен тын ла бурулу эмес, а сыраңай ла јаан бурулу кижии биске историяны үреткен үредүчи Алдияров деп, кем-кем билген болзо.

Краевед! Мен бистинг краеведтинг сөзин уга-уга келеле, эмди бойым каруузына туруп јадым...

Бочкого сууны толтыра урбай ла, мен кобычактан јолго чыктым. Айла јол до мында азыйда јок болгонине. Мыны бойымнын бричкамла мен тактап алгам.

Трактор элбек кара јаланнын учында турган. А өрө, кабинанын үстүнде, Абакир турды. Јудруктарыла кейде јанып, эмдиге ле мени аай-теей јок арбайт.

Мен атты камчыладым. Бочкада суу менин сыртыма чачылып та турза, мен аттын јоругын там ла тынхыттым.

Бери мен бойым сурангам. Кем де мени албанла ийбеген. Кезиктери Қазақстан јаар, газеттерде би-

чип турганынан көргөндө, чын ла чек сүрүлбеген жерлерге, баргандар. А Анархайга мен жаңыскан келгем. Мында жүк ле эки трактор, онын үстүне иш баштапкы ла яс өдүп јат. Былтыр агроном Сорокин — ол бистин ончобыстын јааныс — сугады јокко өзөр богарный сортту арба ченеерин мында баштаган. Коомой эмес тўжўм берген дежет. Мынан ары мындый болотон болзо, Анархайдын чөлинде азырал керегинде сурактын аайына чыгардан маат јок.

Эмди тура сүрекей ле бүдүмји јогынан, је кичеенип ле иштеерге керек. Јайгыда Анархай коркушту ла какшап ла изў тынчып јадат. Керек дезе таш-јикен дейтен кату тегенектер де тура кадып калатан учуралдар болгон. Кўскиде бери мал экелип кыштадып турган колхозтор аш үрендееринен айагылап, «өскө колхозтордыйы кандый болор эмеш» — дел, сакыгылайтан. Айла, бис мында тоолу ла улус: эки тракторист, эки прицепщик, казанчы, мен — суу тартаачы ла агроном Сорокин. Је бат бу ла: жаңы јерди бактыртарга келген улус. Бис керегинде кем де билбес болор, айла, бу ак-јарыкта эмди не болуп јатканын бис те билбезис. Кезикте жаңыс ла Сорокин кандый бир солун алып келер. Ол ыраак эмес өзөктөрдө јаткан койчыларга барып, онын рация ажыра јамыуларла керижип, керектў немелер некеген айас эткен иш керегинде јетирўлер берип туратан.

Је канайдар, мен бу жаңы көдүрип турган јерлерде чын ла кайкал деп бодогом! Мында база ла бистин историк Алдияровтын бурузы бар. Ол биске, үренчиктерге, Анархай керегинде көөрөгөн: «Чактарга кижии тийбеген, кычкыл баргаала јытанып јадар байлык чөл, Курдайдын тууларынын эдегинен ала, эби-

ре камыштар өскөн Балхаш көлгө жетире чөйилген жадат! Өткөн өйлөрдөн жеткен куучын аайынча болзо, Анархайдын кумакутү тӱндӱрине үүрлү малдар аскылап, узак өйгө чӱлдӱ тенип, учы-учында кийик болуп калатан дежет. Анархай — өткөн чактардын унчукпас кереечизи, аар-калапту тартыштын жери, кӱчкүн билелердин кабайы. А бистин кӱндерде дезе Анархайдын тепсендери мал туратан байлык жер болор...» Онон до ары мындый ок кӱдӱринилү сӱстӱр улалатан...

Ол тушта Анархайды картадан ајыктап кӱрӱргӱ жакшы, ол анда алаканча ла неме болгон. А эмди? Адар тагнын алдынан ла ала, суу тартатан бу кинчектӱ тарадайды зры-бери калтылдадарга келижет. Энирде атты јӱк ле арайдан јегӱден чечип, бакчалай кадырала, бого машинала кайдан да тартып экелген ӱлӱнлӱ азырап саладым. Онон бистин Алдейдин белетеген курсагын кӱӱн-кӱч јогынан јип алала, анаар ла јыгылып, ӱлӱнлӱ тӱней уйуктап калатам.

Је Анархайды кӱнзӱ баргаалу байлык чӱл дешкен — чындап та андый. Мынайда канча ла кирелү тенип, онын јаражын кайкаарын, је жагыс ла кайкап јӱрер ӱй јок.

Оничозы ла кем јок болор эди, је чат ла ондоп болбойдым: мен та ненин учун Абакирге јарабагам, ол мени та ненин учун кӱрӱр кӱӱни јок? Мында не сакып јатканын, таг эдин ји, мен озолодо билген болзом... Мен кандый да катула, темдектезе, ар-бӱткеннин айалгаларыла колбулу уурларла тартыжарга белен болгом. Је кожо иштейтен ле јӱретен улус керегинде мен ненин де учун эмеш те сананбагам. Улус кайда да улустаг башка эмес...

Мен машинала бого эки коноктыг туркунына жеткем. Мениле кожо ол тушта машинанын кайырчагында бу менин суу тартып турган бричкамнын төрт көлөсөзи келген. Шак ла мынын учун шырам кайнаар деп, үч те тўжимде жок болгон.

Айла, мен мынаар прицепщик болорго келип жаткан инем. Бу жасты трактордын жанында иштеп, эмеш үренип алала, бойым алдынан тракторист болорго санангам. Анайда меге райондо айдышкан. Ол амадула Анархай жаар атанган эдим. А качан једер јерге једип келер болзо, прицепщиктер јеткил, а мен дезе суу тартар кижии болуп калгам. Бу керекти тургузала мойнойло, ойто јанып ијетен неме кайда!.. Онын үстүне мен комут ла оломо деген немелерди аайлаштырып та болбос кижии болгон инем. Мынын алдында субботниктер болгондо, сахар эдер заводко барып, энеме болужып туратанымнан өскө, качан да кайда да иштебеген болгом. Менин адам дезе фронтто өлгөн. Ол менин санаама да кирбейт. Бойым таг алдынан јүрүм баштаарга санангам... Калак ла де, келген ле тарый ойто бурылатан немени. Ујалгам. Ол тушта јуунда бис керегинде канча кире табыш болбогон деер! Энем мени бери божотпой турган. Ол менин врачка үренип алганымды көрөргө амадап јүретен. Је мен турумкай болгом. Энемди эпке кийдирип, ого болужар кижии болуп келгем. Бойым албадангам, капшай ла барарга, тезиникпей туратам. Мен тургузала ойто јана берген болзом, ујалбай, улуска кажы јүзимле көрөтөм? Суу тартпастыг аргазы жок болгон. Айла менин шырам суудан башталган эмес эмей.

Келип јадала, јолой, машинанын кайырчагынын

үстүне бут бажына туруп, эбире ајыктагам: бот бу озогы чөрчөккө кирген Анархай! Ыраакта билдирер-билдирбес чанкыр туманла тартылган, эмештен өңдөйишкен јажылzymaқ төңдөрлү чөлдин ортозында јажынган јолло машина көрунип-көрүнбей бараткан. Јер кайылган кардын чыгыла эмдиге ле тынганча. Былтырғы кадып калган комургайлардын тазылдарынан јаны ла өскүлеп келеткен јаш баргаалардын кычкылzymaқ јыды Анархайдын үстүнде чөйилген чыкту кеиле колынып калганы билдирет. Удура соккон салкын бойыла кожо чөлдин шыңыраган шыңыртын ла јастың арузын экелет. Бис јер ле теңериниң ойриккенинде аһанды јаба једерге, сүрүжедис, а ол дезе јунулган јымжак јуукалардын артуларын ажып, бистин алдыска төңдөрди ээчий төңдөрди, Анархайдын јаныдан јаңы телкемдерин ачып, ырайт.

Меге өткөн өйлөрдин табыштары угулып тургандый бодолот. Мун туйгактардын тийген тибиртине јер күүлеп, силкинет. Талайдын толкузы чылап түрүлип, атту көчкин улустар јер-јелбис кыйгыла, учында темир јыда кондырылган узун ағаштарды ла салкынга кайра элбиреген мааныларды тудунган учурткылап барадат. Мениң көзимниң алдында коркушту согуш өткөн јадат. Темирдин шыңырты, улустың кыйгызы ла аттардын тиштејип, тебишкени угулат. Мен бойым кайда да, база бу кайнаган тартышта немедий эмтирим... Је согуш сыныга берерде, јаскы Анархайдын сыртына апагаш кийис айылдар јайылгылап, турлулардын үстүне өтөктің чанкыр ыжы тартылып, кайдан чыгып келгени де билдирбес, кайдаар баратканы да ондолбос төблөрдин күзүнилери шыңырагылайт...

Паровозтың чөйбө тартылып, ырада торгулган кыйгызы мениң санаамды ордына тургузып ийди. Буркураган койу ыжын вагондордың үстүне чачып, сыраңай ла жал-куйругын жайа салала, мантап бараткан ат чылап, паровоз чөйилет. Ыраактан меге андый болуп көрүнгөн. А поезд там ла там кичинеерип, учуучында кара точкача бололо, оноң чек көрүнбей жоголуп калды.

Чолдин ортозында жылыганы билдирер-билдирбес жолло келип, темир жолды кечеле, оноң ары ууландыс...

Баштап ла келген күн мен бойымның санаамды улуска билдиртип ийгем. Келип жадарымда жолой көзиме көрүнүп турган деп бодолгон немелерден мен эмдиге ле айрылып болгологым. Жалаңдагы турлудан ыраак эмес төгнүн жүзінде таш кижининг жебрен сүри түрды. Граниттен анаар-мынаар кырка кезип эткен боро таш кижиге, сыраңай ла каруулдагы немедий, жүсүлдуктарга улай, өлү, жүрүми жок өчкөн көзиле ырада көрүп, жерге кийди-ре бадалып калган турат. Оның он көзи кайдаар да эмеш кылчайып, жаңмырга ла салкынга бодырайта жидиртип саларда, суузы төгүлип калгандый, орозы онкойып, ачурканып, сыкыйган жыкпктын алдынан коркымчылу көрөт. Мен ол таш кижини узак шиндегем. Оноң одуга келип, Сорокиннен сурагам:

— Ол сомды бого кем тургускан деп бодоп тураар, нөкөр агроном?

Сорокин кайдаар да атанарга шыйдынып турган туш болгон.

— Калмыктар тургускан болор керек — деп айдала, адына минип, ол сала берди.

Меге мында ла токтоп калар керек болгон ине! Је кайдаг! Мени кем де тилимнен тартып ийген чилеп, таныжарга да јеткелек трактористтерге ле прицепщиктерге айттым:

— Јок, онын айтканы сүрекей ле чокум эмес. Калмыктар мында он јетинчи чакта болгон. Абу турган кереес дезе он экинчи чактыйы. Таш кижини, байла, монголдор күнбадыш јаар улу табару эткен өйдө тургускан болор. Олорло кожо бис, кыргыстар, Енисейден бери, Тянь-Шань јерине келгенис. Бистен озо мында кыпчактар јуртаган — сары чачту, кажак көстү улустар.

Мен оног до ары историянын түбин казып жүре берер эдим, је мени трактордын јанында турган комбинезонду кижі үзүп ийди. Ол Абакир болгон.

— Эй, уулчак! — ол короны кайнап турган көзиле мандайынын алдынан чагылта көрди. — Сен коркушту ла билер болтырыг. Бар, айылдан тавот дейтен сүрткүштү шприц экел.

Оног көрөр болзо, мен солидолду шприц экелген эмтирим.

— Эх, академик! — тиштери өткүре ол кыјыран айдып, кызыл тамырларлу, тегенек ошкош, кадалгак көзиле кылчагдады. — Биске, үредүзи јок немелерге, лекция кычырар дезе билеринг, а бее ле төөни ылгаштырып болбой јадыг.

Мынаг улам «академик» деген чоло башталган.

Эмди мен сууны тартып алып, ого јууктап та келдеримде, ол токунабай турды. Тартып койгон кырага бадала-бадала меге удурә жүгүрп келедири.

— Кижининг эдине јапшынып калган бийт чилеп, сениг жылгажактап келеткен немең не! Сени канча кирелү сакыйтан? Тумалай тудуп ийерим, күчүгеш, сендий чимириктү академиктер астазын!

Мен унчукпастанг тракторго јууктап келдим. Айла мен де ого актанып нени айдарым? Трактор мениг учун калас туруп турганы төгүн эмес. Карын, прицепщик келин Калипа мениг адаанымды алып турганы јакшы.

— Је болор, араай, араай, Абакир! Мында кыйгыла нени де эдип болбозың. Кёр, оның чырай-јүзин. Көөркийдинг бодоныжы торт ло калган—деп, ол мениг тыркырашкан колдорымнанг сабатты алып, сууны радиаторго урат. Ол тегин де бойы албаданып јат. Көрзөң, кара сууга тўжүп калган..

— А меге не! — Абакир кыјырантыйт. — Ары ла айылына отурып, бичиктерин кычырган болзо, торт болор эди.

— Је болор! — деп, Калипа оны мекелейт. — Сенде ачу-корон кандый көп. Анайда эдерге јарабас, Абакир.

— Шак мындый немелерге анайда ла унчукпай, көс кымыган кижиге тегинненг деери өлүп калар јок беги. Планды сененг эмес, мененг сурагылап јат. Бу үредүлү шор тенек неме мениг ар-күчимди јип турганы је кемге керек!

Мениг үредүлү ле болгоным ого јарабаган туру! Бу мен та не үрендим болбогой, меге ле салган шыра болуп, ол историк Алдияров та кайдан табылып келген?

Мен мынанг капшай ла барарга кичеенедим. Мени бу јаланнынг бир учында база сакыгылап јат ине.

Анда тракторист Садабек, је ол ачынып та турза, мынайып кыйгырбай јат.

Менин кийинимде мотор таркырап чыкты. Абакирдин тракторы јеринен кыймыктанып, ичкери барды. Мен сынымды јенилте тынып, өдүп калган фуфайкамнын соогын јарт сезип ийдим. Та ненин учун бу Абакир мындый јаман, мындый ачынчак болуп бүткен? Айла карган эмес, јангы ла одус јаштаг ажып жүрген ине. Је андый да болзо, жүзи кандый да уур, јаактарында онкок-чингек чодырларлу, колдоры кадалгак, чала кыскаш аайлу, је бойы көрүмјилү. А көстөри јаман, јалакай эмес, је эмеш ле неме болзо, каны чагылып келер. Ол тушта јангыс ла бек тудун, ол тушта онын килеер немези јок.

Удабай ла бисте бир мындый неме болгон. Энирден ле ала јаш јаш, түниле соок болуп, бүркүни төмөн агып, јаш бир ле аай табыштанып, кандый да кунукчылду угулат. Эртен тура база да ајаспады. Эдер неме јок болгонынаг улам бис одуда кунуктыс. Агроном Сорокин сала берген — онын керектери јангырлу да күнде толтыра. Ол мал учун база каруулу ине. Онын учун кажы ла күн ат үстүнде, эмеш те бош өй јок.

Јангыр эмеш сыныга берерде, Садабектин ийинизи, прицепщик Эсиркеп менин адымды ээртейле, база кайдаар да койчылардын айылдарына жүре берди. Алдей ле Калипа сабаттар алала, суу экелерге бардылар. Айылда бис үчү артканыс — Абакир, Садабек ле мен.

Бистин кажыбыс ла бойынын керегин эдип, унчукпай бүрүңкийленген отурдыс. Абакир чала кыйынынаг јадала, буттарын чөйө тееп, таңкылайт. Садабек

очоктын јанында јайып алган токумына отурып, ыр-тыларга јүрген сопогын шибегейлеп көктөгөн. Мен толукка јапшынып калган кычырып отурдым.

Айылда чыкту ла кунукчылду болгон. Сууга өдүп калган кийистен койдын јунмагы билдирер-билдирбес јытанат. Устүнег төмөн каа-јаа, чай ошкош, сары јаан тамчылар келип түжет. А тышкары нени де кими рек-тенип, түүнти сууларда јанмыр шылырайт.

Абакир кунукчылду эстеп, сөөк-тайагы кыјырт эткенче керилеле, көстөрин јума салып, божодо тартып койгон танкызынын учын ајарбай да чачып ийерде, кийистин кырына келип түшти. Күйе берген түк тургуза ла ыштала берди. Садабек оны алала, күл јаар чачты.

— Эмеш ајарынбас неме бе — деп, Садабек көктөгөнгөн учугын чыгара тартып, айтты. — Өрө өңдөй-өргө күч болгон бо?

— А не боло берди? — Абакир туткуланып, бажын өрө көдүрди.

— Кийис күйе берген.

— Сүрекей ле байлык јөөжө болгон туру! — Абакир чедиккендү күлүмзиренди. — Бойыннын јыртык сопогынды јамап јаткан болзон, јама ла, сеге өскө не ле керек јок!

— Керек јөөжөдө эмес. Сен мында јангыскан эмезинг, ого үзеери, мында сенинг бойыннын айылым эмес.

— Бойымнын айылымда эмезимди билерим! Бойымнын айылымда болгон болзом, сениле куучындашпас та эдим. Билдинг бе сен, јаргак штанду ийт? Байла, мени кудај кыйнаган туру, онын учун бу мындый Анархайга келип, шак сендий ле сенинг үйинг

ошкош жүүлгек немелерле кожо жадар болуп калган турум!

Садабек учукты тыг серпе тартты. Шибегей онын колынан ычкындырылып, кийин жаны жаар тоголоно берди. Ол ачынып калган көстөриле Абакирге узак көрди. Онон бир колыла сопоктын кончынан кабыра тудуп, көктөнгөн учугын, топшуурдын кылы чылап, бир жанындагы колыла чөйбө тартып, жалтанбас кебин тартынала, ичкери энчес этти.

— Кем жок, мен жүүлгек, мениле кожо бого келеле, бистинг ончобысты мында азырап турган мениг үйим жүүлгек болзын! — деп, ол уур тынып, айдынды. — А Анархайга келген өскө улус, сениг айтканыгла болзо, ончозы айдуда туру! Олорды сен бери айдап экелген бе? Тургуза ла айт, жыдыган ийт! — деп, Садабек кыйгырып, темир такалу сопоктын кончынан он колыла кабыра тутканча, тура жүгүрди.

Абакир бажын эки ийинининг ортозына тыкырайта тартынып, качан ла сопок бажына тийбегей деп коркыганына секирип барала, гайка толгойтон ключти ала койды.

Мен коркый бердим. Бу чындап та коркымчылу болгон. Олор бой-бойын өлтүрө согужып та ийердег жанбас.

— Жарабас, Абакир! — деп, мен ого калып бардым. — Токто, сокпо! Жарабас, Садабек, оныла урушпагар! — Олордын буттарынынг ортозына оролып, жайнадым.

Садабек мени туура мергедеп ийди. Олор, эмди ле кабыжарга белетенгилеп алган ирбистер чилеп, бой-бойлорына кадай көрүшкнлеп, айылдыг ичин эбире айланышкылайт. Онон кенейте кабышкылай берди, Садабектинг бажынынг үстүнде темир ключ жалтырт

эдип калды. Же Садабек түрген эбире согуп, канайда да эбин таап, ключти эки колыла кабыра тутты. Абакир күчтү болуптыр. Ол бойынын өштүзүн мыкындай кабыра тудат, олор шыйкынактагылап, арбаныжып, жерде тоолонгылайт. Мен олорго калып бара-ла, Абакирдин ычкынып ийген ключин ала койгон бойынча, эжиктен чыга жүгүрдим.

— Алдей! Калипа! — деп, суу экеткен үй улустарга кыйгырдым. — Мендегер! мендегер! Олор согушкылап жат, өлтүрижер..

Үй улустар сабаттарын артырып, мен жаар жүгүргиледи. Качан бис айылга кийдире жүгүрүп келеристе, Садабек ле Абакир эмдиге ле жерде тоолонгончо эмитир. Кийимдери жыртылгылап ла кандалгылап калган күлүктөрдү бис эки башка айра тарттыс. Алдей өбөгөнүн эжиктен чыгарарга апараткан болгон. Же Абакир чакпыланып, Калипанын кучагынан айрылып чыкты.

— Акыр, сакуп ал, койрык бутту ийт! Сени мен жалындырбазам болзын, жыду ийт, сеге Абакир кем болгонын көргүспезем болзын!

Жабызак сынду, чала куужак бүдүштү Алдей онын жанына базып келеле, көстиң көскө айгты:

— Же, тий, күлүгинди көрөйин! Көзинди ойо тырмап ийерим! Бойынды бойың да таныбас болорын!

Садабек табылу базып келеле, үйинин колынан тутты:

— Бойзын, Алдей. Ол сенин ачынганыңа турбас кижини...

Мен бу өйдө чыгып, байа манзаарыган бойынча чачып ийген ключти бедреп табала, айылдан ырап, таш кижинин жанына экелип, жерге көмүп койдым. А

бойым отурала, кенете ыйлай бердим. Кижининг тыныжын бууп турар табыжы јок тунгак ыйга менин эдиканым селендежет. Мени кем де көрбөгөн, мениле не боло бергенин бойым да ондобой тургам. Јаңыс ла бу таш кижиде, сырагай ла менин шырамды билип алгандый, карарып онкойгон көзининг орозыла мен јаар коронду кылчайат. Чыкту туманду чөл эже тебинип, арыганду ла тымык јатты. Онынг јебрен, терен амырын бир де, кандый да табыш буспайт. Јаңыс ла мен көзимди арлап, эмдиге ле мыжылдайдым. Мен энгир түшкенче мында узак, сүрекей узак отургам...

Бот бу баргаалу байлык чөлдө менин жүрүмим мынайда өдөт... Бастыра күчимди салып кичеензем де, је онон эмди тура не де болбойт. Көрзөгөр дө, эмди Абакирден меге база ла једишти. Мынан ары канайдарын бойым да билбезим. Је, андый да болзо, анайда ла бош салынып ийерге јарабас. Кайда турган, јыгылардын јыгылганча, анда турар керек.

— Но-о, ак-боро, кыймыктан! Капшайла! Бис экүге кунугарга јарабас, иш бисти сакубас...

2

Эртезинде мен алдындагызынанг эрте, таң кажайып ла келерде турдым. Кече айылда јадала, ичимде санангам: өлбөйин, је улус меге кыйгырдан болгой, кыңыс эдип сөс тө айтпас эдип, бойымнын керегимди бүдүрерим. Мен өскө улустанг эмеш те коомой эмес деп, чындап та көргүзип берер өй јеткен.

Элден ле озо мен тракторлор сайын күйдүрер немелерди тартып, бактарга бойым уруп салдым.

Оноң бочкомды тартып алала, иш башталардан озо радиаторлорды толтырып койорго, кара суу жаар ууландым. Мының кийининде барала, ажанып, эмеш те ойди өткүрбей, катап ла суу тартар керек болгон. Озо баштап керек менин санаам ла аайынча барып жатты.

Мынайып турганча, жер ле тегери бириккенинде кажайган жукачак ыштын ортозында күн кыймыктанды. Ол, Анархайдын элбек ле ыраак телкемдерин көрөринен айап тургандый, чыкпай, удады. Оноң көдүрилип, бойынын талортозыла жерди жарытты. Эртең туранын тагдагында чөлдөң жараш неме бар эмеш пе! Сыраңай ла кыскылтым-чанкыр талай жайыла бергендий, чанкыр толкулары кезек ойгө токтоп, чөл кайда да анда жажылзымак ла саргылтым калайла тартылган жадар.

О, Анархай, о, улу чөл! Сен неге унчукпай жадырын, нени сананадын? Сен бойыңның койынында турган чактан нени жажыразын, алдында сени не сакып жат?

Менин жүк ле суу тартаачы кижиге болгоным кайтсын, алдырбас. Көрөрөөр, бу жердин ле машиналардын кааны болотон ой меге келер. Бистин эки тракторыс ла эмди эдип жаткан ижис керектин жаңыдан жаңы ла башталып жатканы болотон. Жердин кайучылары Анархайдын алдынан жаан суулар бедреп тапканы керегинде мен кайдан да кычыргам. Эм тура ол серемжи де болордон маат жок. Же не де болотон болзо, улус бу жерди сугарарына ла Анархайда жажыл садтар жайканыжып, серүүн суактарла шулмустанып, суулар агар деп, аш өскөн алтын жалаңдардын элбегин бу жердин салкындары кемжип учар деп, мен бүдедим. Мында городтор ло журттар бүдер; бу

чөлгө бистин кийинистен келетен улус — Анархайды байлыктын ла ырыстын алкышту орооны деп адаарлар. Көп-көп жылдар өткөн кийининде ого база мен ошкош уул келзе, байла, мен чилеп, кере түжүне чөллө суулу бочко сүүртебес, кандый да аамай неменин арбажын, байла, укпас болор.

Je андый да болзо, мен ого күйүнбезим, ненин учун дезе мынаар мен ончозынан озо келгем!..

Мен эртен туранын элбек телкемдерин аяктап, адымды токтодып ийдим. Бу өйдө мен јер үстүнде эн ле ырысту, эн ле бөкө, керек дезе эн ле јараш кижил болгом. Бу Анархай деп кеен өзөк алкышту јер болгой!..

Јер ле теңеринин бириккен айагына јаан, јаркынду күн чыга конуп келди.

Күннинг башталган айалгазы коомой эмес болды. Кандый да болзо, моторлордын күүзи бир де токтободы — мен сууны бойынын өйинде јетирип тургам. Је энгирге јетире эмди де узак..

Бир катап кара сууга келеле, суунын јанында јаш курагандар ээчиткен бир үүр кой јүргенин көрдим. Олорды кандый да кыс бери айдап экелген. Суунын чыгып јаткан јерине јууктатпай, кыс олорды шаркыраган агынынан сугарды. Ол кайдан келген болотон? Байла, ол бистин туурабыста эки башту төн ажыра јаткан өзөктөн келген болор. Ол јерлерде койчылар јайлап јат. Кыстын чырайы меге кандый да таныш деп билдирген. Кандый да бир журналда сыраңай ла бу кыс ошкош, мандайына түшкен чүрмештү јиит кыдат баланын фотојуругын көргөм. Байла, онын учун меге бу кыс кайда да көргөнимдий билдирип јат.

Бис унчугушпай, бой-бойыска удура көрүштис. Ме-

нин мында табылып келгеним ого база сақыбаган кайкал болгон. Же мен, не де болгондй, бричкадан тўже секирип, сўрекей ле божобой турган кижн болуп, бочконы толтырарга, суу урдым.

Койлор сууны тойо ичкилеп аларда, кыс оларды туура айдап баштады. Янымнан өдўп жадала, ол менен сурады:

— Бу тонмок суунын ады не?

Тегерийе казылган терең тўўнтиде бу жань ла менин чайбаганьма өңи өчўп боророло, мөлтўреп жаткан сууга көрўп, санана бердим. Бистин көргөн жаньыс тонмогыста кандый бир ат, чындап та, бар болор учурлу ине. Мен сананып турганчам, суу тымып, ўсти жарыйла, тўби карануйлана берди.

— Төөнинг көзи! — деп, мен кайа көрўп, кыска айттым.

— Тонмоктын ады Төөнинг көзи бе?—деп, ол чўрмежин канайда да чачылтала, учында кўлўмзиренди. — Жараш ат! А ол, чындап та, төөнинг көзине тўңей, не ни де сананып жаткандый...

Бис куучындажа бердис. Кыс бистин жердең эмтир. Ол керек дезе менин ўредўчим Алдияровты да билетен болуптыр. Бойынын сўўген ўредўчизинин ады-жолын мында, ээн чөлдө, таныш эмес кыстан угары—ох, кандый жакшы дийзеер! Кыс бери, Анархайга, база ла онын камаанынын шылтузында келген деп билдирди. Ол былтыргы жылда школды божоткон, же жаньыс ла бистин эмес, өскө школды. А эмди кой төрөөр өйдө койчынын болушчызы болуп турган эмтир.

— Бистин турлудагы колодецтин суузы тусту — деп, кыс айтты. — А мен кайда да мында тонмок суу бар деп угала, келгем. Кара сууны мен бойым да

көрөргө, кураандарды да сугарарга күүнзегем. Чын суунын бойы кандый болгонун кураандар билзин. Олорды чыдадып, күскиде койлорымды өскө кижиге табыштырала, университетке үренерге барарым...

— Удабастан мен база үренер деп сананып тургам — деп, ого айттым. — Мен дезе механизация келтегейинен барарым. Мени бери трактордын жанына иштеер эдип ийгендер, а мынызы тегин... — деп, мен бочко жаар көргүстим. — Кезек ле өйгө болужып жадым... Суу тартарга өскө киж ийетен учурлу...

Je мыны мен тегин айда салып ийгем, айла оозымнан чыкканын бойым да сеспей калгам. Уйалганыма мен кызарып, торт ло жалбыш боло береле, тургузала ойто соой түштим.

— Э-эй, акаде-емик, токтогун кандыра-а-а-рым! — деп, Абакирдин жескинчилү үни ыраактан жедип келди.

— Ох, калырап тура калтырым не!

— Анда не болгон? — Кыс ондобой, менен сурады.

— Не де эмес — деп, кызарып, кими ректендим. — Сууны капшай жетирер керек.

Кыс койлорун бойынын жолыла айдады. Абакир дезе трактордын кабиназынын үстүне чыгып, тамгы жарыла бергедий алгырып, сүрүп койгон жердин туку учунда јудруктарыла кекенет.

— Je, барып јадым, барып јадым! Тен токтозон! Бу туш кижиден де уйалзан! — деп, кородогоныма шымыранып, адымды мантаттым.

Бочкодо суу койтылдап, чачылып, кезикте мени бажымнан ала будыма јетире јуна согот. Қайдалык! Қайдалык, анда бир де тамчы суу артпаза! Мындыј базынчыкка мынан ары чыдажар аргам јок!

Абакир кабинадаг түже секирип, алдындагы ок чылап, меге чурап келди. Мен адымды тургузып ийдим.

— Сен мынайда кыйгырар болзон, мен ишти чачыл ийеле, жүре берерим!

Ол сакыбаган эрмекти угала, эдер-тудар аргазын таппай калала, онон сыгырып, мени жаман сөстөрлө арбады:

— Сендий чимириктү академик жок то тужунда Анархай болгон, эмди сен сала берзең, ол түңей ле жемирилбес! Кет, жүр мынаң ойто! Көрзөн, шалдан студентти, айла тыгыркап турар!

Мен абрадан түже калып, камчыны трактордын ары жанын дөөн мергедеп ийеде, туура бастым.

— Тур. Кемел! Анайда эдерге жарабас! Кайдаар браадырың, токто! — деп, кийинимнең Калипа кыйгырды.

Онын кыйгызы мени камчылап ийгендий, алтамымды там түргендеттим.

— Тийбе, баратан жерине ары ла барзын! — деген Абакирдин үни меге жаба жетти. — Онызы жогынаң да алдырышпазыс!

— Сен кижиге эмес, аң, эдү, же нени эдип салдың? — деп, Калипа оны уялдатат.

Олордын анда кыйгырыжып ла керешкилеп турганы меге узак угулган.

Мен алтамдарымды араайлатпай, там ла там мендедим. Кайдаар барар — меге түңей ле болгон. Мени эбире бир де тынду неме, не де жок, мениң алдымда бастыра жолдор ачык жаткан. Мен тоңмокты, бистинг одуны өдөлө, жалбаннын алдында таш кижиге турган жерге жеттим. Өчөгөндү каткырымзып, таш эмеген ме-

ни көзининг оңкок кара орозыла ээчий көрүп, канча чактарга улай жерге бадалып калган бойы анайда ла кыймыгы жок тура калды.

Мен не де керегинде сананбай, барып јаткам. Менде сок јангыс күүн болгон: мынанг канча ла кире капшай, капшай барар, кайдалык, бу каргышту Анархай мында ла јадып калзын.

Менин алдымда чөл ээн ле соок боло берген. Бастыра төгдөр, јуукалар, кобылар — кижининг күүни јангадый, ончозы бир түнгей боло берди. Бу тыны жок, бир түнгей кунукчылду кеберди кем јайаган? Ненинг учун мен, базындырган ла јабыс көрдирген кижи, бу ачу баргаалу боро чөлди кемјип базар болгом? Кайдаар ла көрзөн — эбире тынар тындузы жок ээн чөл. Је бу мында кижиге керектү не бар деп айдар? Ајса ого јердинг үстүнде јер јетпей турган ба? Байагы менинг эртен турадагы амадулу санаам эмди каткымчылу ла неге де келишпес немедий билдирет.

«Батпазанг ол, эмди сеге байагы эге-төгө эжилген баргаалу чөл бу, бат, көрдинг бе, Анархай деп јер сеге бу!» — Бойыма бойым каткырып, базындырганымды ла конор јер де жок јангыскан артканымды арга јокто электеп бараттым.

Устүмде бийик-бийик тегери, эбире учы-кыйузы жок јер эжилип барган, мен дезе бойыма кичинек-кичинек немедий бодолгом; бери кайдан да сок јангыскан азып келгендий, кичинек фуфайкалу, кирзовый сопокту, күнге онуп калган кепкалу барып јададым.

Мен анайда ла барып јаткам. Кандый да јол жок. Мен јангду ла базадым. «Кайда бир јерде темир јолго, байла, чыгарым — деп, санандым. — Темир јолдынг шпалаларыла јаан-јаан алтап бабарым, а анда

кандый-кандый поездке кысталыжып, сала берерим. Улусту јерге барарым...»

Кийинимде аттыг тибирти ле бышкырганы угуларда, мен керек дезе кайа да көрбөдим. Бу кижии Сорокин. Онон өскө келер де кижии јок. Эмди мени оос тудуп, ойто кайра баралы деп јайнаар, керек пе, кайдалык! — Кайра бурылбазым, керек дезе аланзыбазым да.

— Тур! — деп, Сорокин меге араай табыштанды.

Мен токтой бердим. Ады терлеп калган Сорокин јортып келди. Эрмек јоктонг чагкыр көстөриле өнги јок ак-сары кабактарынын алдынаг мен јаар кезем көрүп турала, јаланга алып јүретен сумказын ачып, кызыл листти — мениг комсомольский путевкамды чыгарды. Бу ла листти баштап ла келер күн мен ого өморкоп ло тынзынып табыштыргам.

— Ме, мыны артырарга јарабас — деп, ол меге путевканы табылу сунды.

Онын көстөринег меге кыйгастанган јаманы да, мени бурулаганы да билдирбеди. Ол мени шоотпогон до, меге килебеген де. Бу сакыбаган јанынаг болотон кандый ла учуралга туку ле качан темигип калган, иштинг көбине божобсй турган кижининг тоомјылу ла кату көрүжи болгон. Сорокин саргылтым кату сагал туй өзүп калган чылаган кеберлу јүзин ала-кандарыла уужай тутты.

— Јолдын айрызына једерге турган болзонг, ол туку көрүнип јаткан кобынын алды јаар, чала он јанын көстөп бар—деп, ол меге көргүзеле, адынын тискинин бура тартып, араай кайра јортты.

Мен онын кийининег аргам чыгып, көрүп турдым. Ол нениг учун мени арбабаган, нениг учун ойто ба-

ралы деп мекелебеген? Камалгазы чыгып калган адына минип алган турарда, онын бүдүжи ненин учун коркушту арып калган деп билдирди? Билези—үйи ле балдары — кайда да ыраакта, а ол бойы мында, бу чөлдө, эбиреде жылына жангыскан. Бу та кандый кижги, оны мында, ээн Анархайда, та не тудуп јат?

Не болгонын бойым да билбезим, је мен менгебей онын кийининен кайра бастым.

Эгирде бис ончобыс айылга јуулдыс. Ончобыста табыш јок. Тым болгон, јангыс ла от каа-јаа тызырайт. Ончо керектин бурузы менде. Эрмек-куучын башталгалак. Је Сорокиннин бүрүгкий ле нени де сананган бүдүмин көргөмдө, ол нени де айдарга турган ошкош.

— Је, эмди мынан ары канайдар? — учында Сорокин кемге де агылу айтпай, үнденди.

— А не, Анархайга чайык јайылып келеткен бе айса не? — деп, Абакир өчөгөндү табыштанды.

Бу сөстөрдиг кийининде, Садабек унчукпазынан өрө туруп, айылдан чыга берди. Ол болгон согуштын кийининде Садабек Абакирле эрмектешпей турган. Эмди де онын куучынга кирижер күүни јок болгоны билдирет. Онын карындажы Эсиркеп база барарга көдүрилип јүреле, та нени де сананала, ойто отурды.

Абакир оныла база нак эмес. Бир катап менин сурагыма јөпсинип, Эсиркеп Садабектин тракторына мени прицепщик эдип артырып салала, бойы кере түжине суу тарткан. Айдарда, ол бир эмеш сондой берерде, Абакир ого аркырап чыккан. Је Эсиркеп ого белен багынбаган: ол база согужып билетен. Айла ол менен јүк ле үч јаш јаан ине...

Абакирдин сөзине кем де каруу жандырбады.

— А мында сананатан не бар? — деп, ол кожуп ийди. — Кем ишти үскөн, ол каруузуна турзын.

— Эрмек кем бурулу, кем буру жок болгонында эмес! — деп, ол жаар көрбөй, Сорокин каруу берди. — Мында жиит кижинин салымы керегинде эрмек өдүй жат. Эмди мынаг ары ол канайдар учурлу.

— Анда салым келген база! — Абакир каткырынды. — Мындый академиктердиг салымы туку качаннаг бери јарт, эш-немеге кереги жок, өлүмтиктин улузы! — деп, ол колыла керексинбес јангыды. — Же бойыг да бодозон, Сорокин, олор неге јарагадый? Бис бойыстыг ар-күчисти салып, калаш, курсак эдип турарыста, олор он јылдан, кезиги оног до көп үренгендер. Бис олорды азыраганыс, кийиндиргенис, а олордон кандый туза јеткен? Же неге үренип алган деп айдар? Машинаны билбес, атка комут сугарын аайлабас, керек дезе сопон до јазап тартып болбос ине... Же нениг учун мен ого беринер учурлу, а? Мен онын бийик үредүзине түкүрейин! Таш кижинин исторязын билери меге не керек! А чын керекке чыдалы јетпес. Андый болгон кийининде, айдарда, јүр, кет, улустыг ижине чаптык эдип, үспе! А сен, Сорокин, мени көп бурулаба, мен солынты јогынаг иштеп, кемнинг де алдына түшпей јадым. А керек жок болзом — эртен ле мениг изим мында артпас. Мен јангы ла нени айткам, јаантайын айдарым; мен бастыра ла мындый академиктерди...

— Болор! — деп, Сорокин байагызы ла чылап, Абакир жаар көрбөй, онын эрмегин үсти. — Онызын бис сен јогынаг билерис. Эрмек ол керегинде эмес. А сен, Кемел, бойыг нени сананып турун, айт.

Мен карууны тургуза ла бербедим. Абакирди угуп отурала, онын сөзининг бир кезигинде кандый да чындык бар деп, бойымда санангам. Же онын сөстөри кандый кыыраг, кандый өштөнкөй айдылган! Недег улам? Мен кол жок болгом бо айса Абакирдин билип алган немезин качан да ондоп болбос, көк тенек болуп бүткөм бе? Айса меге менин үредүүм чаптык эдип турган ба? Мыны мен чек ондобой жадым. Же андый да болзо, Сорокинге карууны табыланып, төп берерге кичеендим.

— Мен бого прицепщик болуп иштеерге келгем. Бу керек меге жаан учурлу. А комуттарды ла сопондорды мен ондоп алгам. Бу керекти ончозы билер, Абакир бойы да билер. Мынан да ары бу ла ишти бүдүрер эдим. Же мен суу тартаачы болбозым. Онөтийин ле болбозым.

— Бисте өскө иш жок — деп, Сорокин айтты.

— Айдарда, меге барарга келижип жат — деп, мен унчуктым.

Калипа мен жаар кылчас эдип көрөлө, кунукканду улу тынды.

— Мен сеге, Кемел, бойымнын жеримди береле, суу тартып барар эдим, же сен жөпсинбес инен...

Мындый эрмек сакубаган жанынан угулган. Та бойынын жалакайынан улам эмезе Абакирдин учун жаантайын ла эпжоксынып жүретени учун, айса улай ла ол кыйгырып арбанганда, уйалып жүретени учун, ол эмезе онын кезем ле кату кылыгын не ле де болзо жаантайын ла жымжадарга киченетениненг улам, эмезе база та кандый да өскө керектинг учун айткан, же ол мынайда айдарда ла, мен жазап сананбай да, изү тарыйыла шыт бердим:

— Барарым!

Айылда чек тымык боло берди. Жангыс ла күйүп жаткан от араай тызырайт. Ончолоры алан түжүп, мен жаар көргүлейт. Айса болзо, менин эмеш сананып, ойто мойножорымды улус сагыгылаган болорбо? Меге бир де жакшы күүнзебей, мени көрөр дө күүни жок кижининг колына бойы кап кире конгон немедий болуп олорго билдирген. Же мен өскө эрмек айтпагам. Айткан сөс — аткан ок. Сорокин мен жаар база катап ченегендү көрди.

— Бу чын ба? — деп, ол кыскарта сурады.

— Эйе.

— А меге түңгей ле! — деп, Абакир от жаар түкүрди. — Же озолондыра айдып турум: бир ле кичинек неме болзо, улдаман берерим!—Онын көстөри карануйда кандый да кыйгас, шоодылганду ла ченегендү жалтырт эдип калды.

— А нези түңгей ле? Бир ле кичинек неме болзо?.. Сенин озолодо кезедип турган немең не? — Байагы ла бойынча унчукпай отурган Эсиркеп, тудунып болбой, үнденди.—Күчи једер, көрзөн, кижн эдип болбос кандый коркушту неме деп?! Ол менин салдама иштеген ле эди. Комудабады да, канайтпады да...

— А сенен сурап турган кижн јок. Керегинг јок болзо, кебијендеп киришпей отур. Бойыс билерис. Трактор ло иш учун мен каруулу...

— Болор! — Сорокин јаратпай, катап ла Абакирдин эрмегин үзе согуп, онон меге айтты: — Эртең турадан ары ишти ал. — Ол өрө туруп, эжик жаар басты. — А эмди амыраар керек...

Ол түн мен уйуктабаганга јуук болгом. Абакир ле

менин ижим кандый болор? Бу күнге жетире бис учуралдан учуралга чугужып туратаныс, а эртенги күннен ала жаантайын, түндү-түштү, онын жакарузыла иштеерге келижер. Прицепщиктин эдетен каруулу ижин бүдүрерге чыдамкай ла турумкай да керек болзо, же ол мени коркытпайт. Керектү жерлерде салданын кескижин капшай, чокум көдүрип ле түжүрип, трактордын ижин бир де кичинек үспеске, темигү керек болбой кайтсын.

Же, онын үстүне, мен трактористке бастыра ла жанынан болужар учурлу — машинаны да кичееринде, ремонт то эдер өйдө. Абакирге өскө ключ бе, өскө эрешкин ле гайка ба эмезе база кандый бир немени берип көрзөң, не болор эмеш...

Көрөр болзо, Алдей база уйуктабаган эмтир. Ол карагуйда менин жаныма базып келеле, коштой отуруп, бажымды сыймай тутты:

— Сен сананып көр, Кемел. Оныла сенин эш болор аргагар жок. Сен жалакай, же арай ла чыдалын киргелек. Эткен ижин ого келишпес, сени ол бош ло эдер...

— А мен ого жаразын деп, жалканчыыр да күүним жок. Ол канайып мени бош эдер, мен ончозына калтанжырап калгам.

— Же, бойында, бойың бил — деп, ол араай кимиректенип, уур улу тынала, бойынын жерине барды.

3

Абакир ле менин тартыжуум баштапкы ла күннен башталды.

— Уйуктайла, салданын мистеринин алдына жы-

гылзан, каруузына турбазым! — деп, жерди сүрүп баштаардан озо ол сок жаңыс эрмек айтты.

Же менин уйку керегин ундып койгоном јарт. Мен бир де тутагы јогынан иштеерге белетенип, бастыра кўчимди јууп алган болгом. А билбес јанынан канайып-канайып салданын алдына кирерим деп сананган кийининде ары ла эртеде иштебезим деп, мойножып ийзе торт.

Менин алчайта тееп алган буттарымнын алдында, кранштейнге јаба бектелген болот кескиштер бары чын. Олор чала кыйынынан ээчий-деечий јўскў-леп, качан да сўрбеген жерди јара кескилеп, суузы чыккан кыртыштарды антаргылайт. Баргааларды јерге кийдире бастырып, гусеницаларыла табыштангылап, трактор токтобой кўўлеп барадат.

Абакир менин ижиме бир де катап кайа кўрбўди. Мен жаңыс ла онын ѳчѳш, тыгыску јиткезин кўрўп барададым. Бу иштег мен мойноп барганча эмезе јенў алып чыдашканыма бойы бўтпегенче Абакир мени ченейтени жаңыс бу да кылыгынан јарт билдирген. Айла ол тракторды эмеш те токтотпой, менин шырамды алып, кўўнимди јандырага, ѳнѳтийин ле шоктоп турган болор. Эмеш те селендебес кату темир отургушка кере тўжўне отурып, трактордын ѳртѳп чыгарган газын ла буркураган тоозынды тынарга кандый болгонын је кем-кем билбеген, а Абакир бойы јакшы билер. Же мен багынар деп сананбадым. Бастыра кўргѳним, тындаганым салданын кескиштеринин кемјўўрин туткан колдорым — ончозы жаңыс амадуда болгон. Иштеп јўреле, мен жаңыс та сѳс айтпадам. Керек дезе ол ташту јерлерле машинаны кородогон албан-кўчиле апарып јадарда, салдалар

кезикте јолдон чыга конуп, кату таштарга тийеле, чедиргендерди чачылтып, мени дезе тондолтып, отургуштын үстүне ары-бери мергедеп те турган өйдө бир де эрмек айтпагам. Эңиргери, качан Абакир тракторды токтодордо, коркушту ла тың арыганым билдирди. Мынын алдында качан да мындый болбогон. Оозым, тумчугым, кулактарым, көстөрүм — ончозы кумакка ла тоозынга тунуп калган. Эмди ле јерге јыгылып, мында ла уйуктай берер күүним келген. Је мен турган јеримнен кичинек те кыймык этпегем, Абакирдин јаңы јакарузын сакугам.

— Кескиштерди көдүр! — деп, кабинадан кайа көрүп, ол меге кыйгырган. Онон тракторды сүрген јерден туура чыгарып, мотордын ижин токтодоло, салданын јанына базып келди. Салдаларга энчейип, кескиштеринин мистерин тудуп көрди.

— Мокоорып калган, солыыр керек. Эртен турага јетире солып койгон болзын! — деп, ол айтты.

— Је — деп, каруу јандырдым. — Солыйтан артык кескиштер артырып койоло, тракторды салдалардан туура апарып сал.

Ол менин сурагымды бүдүреле, сөс јогынан оду јаар јүре берди. Мен онын кийининен көрүп турала, Абакирге јаңыс ла ачынып турган эмезим, је күйүнип те турганымды билдим. Бир де эмеш арыбаган чылап, табылу јайканып барадат. Сапаазына јеткенче менин шырамды кандырган да болзо, је бойы база бир де кичинек амырабаган ине. Бот кандый коркушту иштеп билер, көрмөс!

Мен јаан тынала, онон комургај јууп, кучактанып экелеле, салданын јанына чоґо салдым. Салданын кескиштерин түниле солып койорго, меге от салып

алар керек болгон. Комургайды көптөдө чогуу койоло, ажанарга бардым.

Кару, жалакай Алдей! Онын кичеemelдү артырып койгон бешбармагын унчукпазынан капшайлап жигенчем, ол меге кандый килемжилу көргөн эди. Менде десе узак табыланып отурар арга жок. Мен ошон кандый бир учуралга керек болгон тушта алар эдип белетелген фонарьды сурадым.

— Сеге бу не керек? — деп, ол фонарьды берип, сурады.

— Керек. Салданын кескиштерин барып солойын деп.

— Бу не мындый, неге жараар немел? — Алдей Абакир жаар көрүп, кыйгырды. — Ийбезим! Баланы базынарга бербезим!

— А меге не, ийбе! — деп, Абакир уйуктаарга тѳжѳгин белетеп тура, кизирт этти.

— Киришпе! — деп, Садабек үйин токтотты. — Кемелдин бойында баш, санга-сагыш бар.

— Алдырбас, бис сеге болужарыс, Кемел. Бараты, Эсиркеп! — Калипа мениле кожо барарга шыйдынып, туруп чыкты.

— Бойзын, кем жок — деп, мен айттым. — Түймебегер. Мен бойым эдип койорым.

Мынайда айдала, мен айылдан чыгып, жолымды фонарьла жарыдып, бастым.

Эбире учы-түби билдирбес, ын-шын болуп калган тун. Мен суу ичип алар деп, чүрчө ле тонмок суу жаар бурыдым. Суу тебиллип чыгып жаткан жеринде араай-араай болтылдап кайнап, табылу ла серүүн агып жатты. Ол карануй ойдыктын терен түбинен, сананып жаткандый, боромтык өңлө жарыйт. А чынчап

та, төөнүн көзине түңгей. Мыны көрөлө, мындагы кой сугарып жүргөн кыс санаама кирди. Меге мында керек дезе онын адын да сурап угарга келишпей калган. Ол чүрмөштү көөркий кыс эмди кайда жүрет не?

Салданын жанына келеле, узак алаңзыбай, ишти баштап ийдим. Канча кире бар аргазына жетире салданын кескиштерин көдүрөлө, оного от камыстым. Фонарьдын тузалу болгонында эрмек те жок. Мен эрешкиндерди ушта толгоп, оного ойто ло болтторына кийдире эреп, жылытпаска кичеенип, кепкама жууй салдым. Түниле мен салданын алдында жылгажактагам. Эрешкиндерди тыгыда толгоорго күч, анчадала лаптап капсыырга эп жок болуп турды. Олор сүрекей келишпес, колло једип тударга эп жок јерде кондырылгандар. Одым, качажып, кезикте коксып, өчө берет. Мен салданын алдынан, јылан чылап, жылгажактап келеле, јерге кыйын јадып, отты јалбырада үредим. Билбезим, та канча кире ой өтти болбогой, је мен бастыра кескиштерди учына жетире солыганча токунабагам. Оного, торт ло туманнын ортозында неме чилеп, тракторго тентирилип једеле, уйуктаарга, кабинанын ичине кирдим. Сыйрылгылап калган колдорым уйку аразында сыстажып, оорып турды.

Эртезинде мени Калипа эрте ойгозып ийди. Ол суу тартып экелген.

— Радиаторго мен сууны уруп койгом. Барып јунун, Кемел! — деп, ол мени кычырды. — Мен колынга уруп берейин.

Ол менен не де керегинде сурабаган учун мен ого быйанду болдым. Улус јаантайын ла килеп турза, кижии эпјоксына берер. Качан мен јунунып аларымда, ол бричкадан меге түүнчекке ороп койгон аш-курсак,

база бир болуштоп жарма экелип берди. Куурып койгон арбанын жармазынан шүүген чала кычкыл мүнди ичерге кандый макалу деп айдар! Мыны меге Алдей ийгени жарт.

Абакир келди. Нени де айтпады. Айла мени өнөтийин бурулаар да неме жок болгон. Ол унчукпазынан тракторды экелерде, мен ого салданы колбодым. Оног бис катап ла сүретен жерге чыктыс.

Je ол кун салдага мен бүдүмжилү отургам. Мен бойыма бүткөм. Баштапкы ченелтеге чыдашканда, эмди учына жетире туружарым!

Менин алдымда, кабинанын көзнөгинде ол ок өчөш, тыгыску житке элбегдейт. База ла кечегизи чилеп, амыры жогынан трактор күүлейт, күркүрейт. Мен анайда ок штурвалга кадалып калган отурдым.

Тал түште сакыбаган жанынан Абакир мотордын ижин токтодып ийди.

— Түш — деп, ол айдат. — Перерыв — амыралта.

Бис унчугушпай, трактордын көлөткөзине отурдыс. Абакир туткуланганына папиростын учын былча чайнап, таңкылап алала, комбинезонын ла чамчазын суурала, төжөнип, күнге күйерге жада берди. Онын сырты элбек, балтырлу ла килтиркей болгон. Мен база күнге жылынып алар күүним келди. Чамчамды уштып, жерге жайала, жадарга ла жүреримде, Абакир макатыган бүрүңкий жүзин өрө көдүрди.

— Сыртымды тырма! — деп жакарып, тургуза ла онын чөрчөгин бүдүрерге секирип барарыма ажындыра иженип, уур бажын колдорына көңкөрө салды.

Мен тырс та этпедим.

— Уктын ба! — деп, ол бажын өрө көдүрбей, жарындарыла ачынганду силкинди.

— Жок туру!

— Кайда да барбазың, тырмаарың! — ол мен жаар атпас эдип, эки колына көдүринди. — Же, мен сени узак сакыырым ба?!

Мен оноң бир эмеш ырада жылып алдым.

— Сен жаантайын ла бойыңның көксинге согунып, «мен ишмекчи»! дейдин. «Жаңыс ла мен ончозын азырап жадым...» Же сен жаңыс ла иштеп турганыңла ишмекчи, а сениң күүңиң бир де ишмекчи эмес. Сеге бай, бий болорго керек болгон.

— Канайдарың, болор до эдим! А сен мениң күүнимде керегиң жок! — Ол сакыбаган жаңына мениң тумчугыма чертти.

Мен тура жүргүргөн бойыңча, жүдругым түүнип, ого чурап бардым. Абакир качаннаң ла бери мениң тийеримди сакыгандый. Ол калганчы өйлөрдиг туркунына мени көрбөй турган бастыра өчин ле кородогонын бойының коркушту жүдругына түүп алала, согордо, мен тоголоно бердим. Мен жүк ле арайдаң тизе бажына көдүринип, нени эдип турганымды бойым да билбей, коркушту кородогоныма катап ла Абакирге чурап бардым. Оның кажы ла жүдругына мен чыдашпай, мылкыс барып тўжедим.

— Мен жүдругымның амтанын сеге көргүзерим! Мен сеге күүнимди көргүзерим! — деп, чой жүдругы меге тийген ле сайын кекенет.

Же мен катап ла катап тура жүгүрүп, кородогоныма чыдашпай, ого чурайдым. Мен улай ла оның жүзине, ыркырангандый жескинчилү жүзине тийдирерге кичеенедим, а ол десе, эмеш те жаспай, чоп-чокум ичине, кабыргаларыма ла тўжиге согот.

Мен катап ла туруп, мендебестен ого жууктап ба-

радырым. Ол, эт чаап јаткан кижичилеп, колдорын санг өрө көдүрүп, оного мойным орто јудрукла туда берди. Мен јерге көгкөрө јыгылып, бир де кичинек онтобоско, эриндеримди кезе тиштендим.

— Сунаадай бердинг бе, академик! Је, јат ла: јердинг јыды кандый эмеш! — деп, ол уур тынып ла јарылып калган эрдиндеги канды түкүринип, айтты. — Јок, бу сего таш кижичерегинде лекция кычырары эмес эмей.

Ол бистин буттарыстынг алдына тепселген кийимине барып, оны кактап, кандый да јаан иш бүдүргендий, табылу кийинет. Је бу да тартышта менинг јенүүм болгонын ол сеспей калган. Чын, мен јерде де јаткан болзом, је јендиртпей арткам. Чындык учун јудруктажарга да кем јок болгоны меге јарт боло берди. Сени согуп турган кижини согорго до кем јок, согор до керек деп, билип алдым. Меге мыны ондогоным менинг јенүүм болгон...

Абакир комбинезонынын ичине кирип, кийинип турганча, мен тыным сергидип, араай турдым. Качан ол тракторды күүледип ийерде, мен капшай кийинип, салдадагы јериме келип отурдым.

Трактор атыланып, сүрүп койгон јерди кыйкай барды. Ол ло өчөш, тыныску јитке кабинанынг кийининдеги көзнөгинде элбендейт; мен база ла салдалардын штурвалына кадалып калган ол ло ок прицепщик бойым отурдым.

4

Бистин јүрүмисте бир эмеш кубулталар болгон. Биске эки аттынг бричказын үрен аш тартсын деп эке-

дип бергендер. Оныла кожо үстүне база бир кижн келди. Эмди суу да тартып турган кижинин ижи јенгиле берген. Аш үрендеери Садабектин ле Эсиркептин тракторына келижерде, Абакирле бис кыра сүрерин онон ары улалтыс.

База бир јаан солун бар.

Бир канча күн мынанг кайра бис түште ажанып алала, бричкага отурып, јалан јаар ишке барарыста, ол бир кураандар азыраачы кыс тонмок суунынг јанында жүргени меге көрүнген. Мен бричкадан ол тушта түже секиргем. Боожочы мени сақып, аттарды токтодорго сананарда, је Абакир болдырбаган.

— Јорт, саадаба — деп, јаратпай, јакару берген.

Мен кыс јаар жүгүреримде, ол бойынынг койлорын артыргызып салала, удура келди. Је мен ол ло бойынча, ого јетире жүгүрип болбой, иш башталгалакта бричканы јаба једерге сананала, токтой түштим.

— Эзендер! — деп кыйгырдым.

— Эзендер! — деп, ол каруу береле, база токтой берди.

Мен оны база катап көргөниме сүүнзем де, је онон ары нени айдарын чат ла билбедим.

— Суу тартышта слер көрүнбей турганыгар, эмди кайда иштеп јадыгар?

— Эмди мен трактордо! — Оморкогонымды јажырбай, каруу берип кыйгырдым.—Бис ол туку јаланда! Је коомой айтпагар, мен мендеп турум!

— Јүгүригер, жүгүригер! — деп, ол меге колдорыла јаныды.

Мен бричкага једижерге, жүгүрип барадала, сок јаныс катап кайа көрдим. Кыс ол ло јериненг кыймык этпей, менинг кийинимненг көрүп турган. Бричка ток-

тобогон. Же меге жүгүрерге ненин де учун жеңил ле жайым деп билдирди. Ол менин кийинимнең колыла жаңыганына ла бу кеен жаскы чөллө жүгүрип баратканыма мен ырысту болгом.

Эртенгизинде ол бистин сүрүп турган жалаңнын жанына жууктап келген. Бистен ыраак эмес төгнниң үстүне чыгып, оноң кураанду койлорын шиндеп турат. Бир де кичинек ойгө болзо мен оның жанына барып келерге күүнзегем. Же Абакир жаратпас ине, анда кижинин күүнине жөпсинер арга бар эмеш пе? Мен ого бу керегинде нени де айтпадым.

База бир катап кыс ол ло төгдө көрүнип келер өйдө бис Абакирле экү күүлеп турган трактордын жанында болгоныс. Абакир мотордын иштежинең нени де шиндеген.

— Ол неден улам жаантайын келер болды? — деп, Абакир сурады.

— Билбезим.

— А оның ады кем?

— База билбезим.

— Көөркийди ле сени, академик! — ол шоодылганду каткырымзып түкүреле, оноң кыс жаар катап кылчас этти. — А кыс торт ло быжып келген жиилек...

Мен ого кородогон көзимле көрдим.

— Барып бойыңның жерине отур! — ол кизирт этти. Оноң бис катап ла иштей бердис.

Бу өйдө кыс койлорын төгнөн түжүрип, бистин сүрүп жаткан жалаңыстын жүс алтам жанында akka экелди. Эмди ле ого жүгүрип барала, жанына отурып, куучындашкан кижини эмезе оның жакшынак чүрмежине сөс жогынаң тегин ле көрүп отурган болзом...

Трактор кенетийин токтой тўшти. Абакир кабинадан кўрўнип келеле, кыйгырды:

— Рычагты тыңыда толгоп салала, бери кел!

Мен салдадаг тўжеле, аланг кайкап, Абакир жаар ууландым. Иштиг ойинде мени кабинага жууктатпайтан болгон.

— Отур — деп, ол меге бойының јерин берди. — Тракторды магтадып, башкарып ўрен!

Мен кайкай бердим. Мындый немени мен оног качан да сақыбагам. Бу Абакирле не боло берди, айса, меге јалакайлана берди эмеш пе? Мен узак сананбай да, оның бастыра ла јакылгазын бўдўрерге белен болдым.

— Педальды јаппас. Сцепление включать эт. Бот-бот. Эмди педальды араайынанг божот. Фрициондордың рычагынанг тут... тут...

Трактор таркырап, јеринег тап этти. Бис сўрўп койгон јерди кыйкай бардыс. Сўўнгениме тыныжым арай ла буулбай турды. Мен нени де сананбагам, бу ак-јарыкта меге не де керек јок болгон. Бастыра бойым јангыс кўўнге чўгў бергем: тракторды, оның механизмин билип алар! Мен бу керегинде узактан бери амадап келгем! Бот эмди аар-калапту баатыр мениг колыма багынып, гусеницаларыла јерди кезе базып, кату шыгкылдап, ичкери болды. Бу ойдо ишти чокум бўдўрерге кичеенгениме мен бойым да механизм болуп кубула бергендийим.

Сўрген јердинг учына једеле, мен ойто кайра кем јок бурылдым. Чынын айтса, прицепщик јогынанг бурылчыкта бир эмеш јер бўдўн артып калат. Је мында јаан тўбек јок: Анархайда јер ас болгон бо! А мен дезе тракторды магтадып ўренип аларым!

Бис мынайда бир канча катап эбирип келдис. Јүрегимниң тың согулыжын токтодып, мен бойыма бүдүне бердим.

— Коркыба, академик! — деп, Абакир кулагыма кыйгырды. — Мен чүрче ле бир јерге барып келейин. Не-не болзо, мотордың ижин токтодып ий!..

Ол барып јаткан трактордон түжүре секирип, кактанып ла јаранып алала, койчы кыс јаар ууланды. Кыс эмди бистин чек јуугыста болгон. Јангыс ла бу тушта мен Абакирдинг умзанганын сезип калдым. Ол мени кабинага тегиндү эмес отургускан турбай...

Абакир кыстың јанына туруп алала, нени де сананбай, оныла куучындажат. Абакирде не болзын!.. Иш өдүп јат, не-не боло берзе, тургуза ла јүгүрип келер аргалу, трактор јанында.

Меге оның мындый кылыгы јарабаган. Је бу ок өйдө мен ырысту болгом — машинаны бойым мантадып бараткан инем! Эмди ле кабинадаг койчы кыска колымла јангып, кандый бир јакшы неме айдып кыйгырып ийер күүним келет. Эх, јангыс ла Абакир деп неме јок болзо! Акыр, ол анда ого нени айдат не, кыс ого кандый каруу берет не? Кыс чеберленип, ого кату болотон болзо, јакшы болор эди...

Мен трактордон бүдүн јарым часка шыдар, кыс койлорын айдап барарга јеткенче түшпей, иштегем. Абакир келерде, мен оның чырайынан кандый да сүүнчи, једим бедреп таппадым. Јок, оның бүдүминде азыйгы ла јанжыгып калган тенексү тыгзынчагынан өскө не де јок болгон.

— Бойыңның јерине кет, академик! — деп, ол мениң јардыма тажыйла, эриндерин шолјырайта күлүмзиренди.

Мен нени де айтпай, трактордон секирип ийдим.

Бистинг кызыс эртенгизинде база ла келди. Абакир мени катап ла кабинага артырып салала, бойы кыс жаар ууланды. Ол ары ла бого келбейтен болзо, торт болор эди. Тракторды таштап ийер аргам жок, же мындый немени көрүп, керексибей артар арга менде база жок.

«Чебер болзын деп, ого канайда айдып койор арга бар? — Кабинадан омор жаар тезиникпей, улай ла кылчандап, бойымда санандым: — Ого оныла тушташпас керек. Же улусты бой-бойыла куучындаштырбай, канайып токтодор? Кемле, кандый кижиле таныжып турганын ол бойы билер учурлу...»

Бу учуралда кыс капшай ойто сала берерде, мен ого сүүнип арттым. Ол койлорын жолло там ла там капшай айдап, кайа да көрбөй, жүгүрөт.—«Меге өөркөбө, көөркий» — деп, мен каранга ла ичимде оноң сурайдым. — Сениң мындый түрген сала бергенин жакшы. Же бис түңей ле туштажарыс. Эмди келзең, мен тракторго артпазым, сен жаар бойым удур жүгүрерим. А эмди бар, токтобо, чүрмежи жайылган кайран кыс... Мен керек десе сениң ады-жолыңды да билбес инем...»

Же мен бистинг келер туштажыска калас иженгем. Кыс база катап келбеди. Уч күнге улай Абакирле мен бой-бойыска чыгара айтпай, экилебис оны каранга сакыдыс. Абакир күнүнгизинен артык ачыначак ла туткуланчак боло берди. Ол катап ла мен жаар жажыт жогынан өштөңкөй көрөр болды. Кысты ол канайып та өөркөткөн деп сестим. Кандый да карангуй, жеткерлү түбектен ол кысты чеберлеп болбогон кижичилеп, бойымды бурулап жүрдим. Мен бойыма сөс

алындым: эмеш ле эптү айалга боло берзе, оны бед-
реп табала, бастыра ла болгон керектерди жартап,
акту күүнимнен оныла куучындажарым. Мен мын-
дый туштажу керегинде амадаар болдым; тушташка
мен иженгем де, күүнзегем де.

Шак ла бу күндерде бисти јаланда јанмыр баскан.
Ол сақыбаган јанынаг кенете түрген келген. Ол чөл
јердин мөндүрлү ургун јанмыры болгон. Кей күүлеп,
јер көбүкшип, кайнашкан түүнти сууларла чүрче ле
аразына бүркеле берди. Је Абакир трактордын ижин
токтоптойт. Ол трактордын јоругын там түргендедип,
мен јаар бир де катап кайа көрбөди, мен мөндүрлү
јанмырдын алдына алаң ачык арткан инем.

Сууга көөп калган јөң салданын кескижине шыба-
лып, анданбай турды. Сүрген јер илјиреп, алдынаг
өрө сыгылып, мениг будыма једип келет. Јелимжип
балкаштыган болчок јөңдөр трактордын гусеница-
зына шыбалбаган болзо, байла, Абакир чек ле ток-
тобос эди. Бу тушта ол мотордын ижин токтодып,
кабинанын ичине кедейе јадып, танкы күүдүрип тарт-
ты. Ол, байла, кабинага јабылактапарга мени сура-
нар деп бодогон болор. Је меге эмди түней ле... Көк
мөөн болуп бир ле өткөн бойым эмей. Салдадан
түшпей, јанмырдын алдына отурып алала, чачылган
балкаштарды јунуп отурдым. Јанмырдын суузына
өткүрбес деп сок јангыс чеберлеген немем, ол мениг
блокнодым. Блокнотко мен бир кезек шүүлтелеримди
темдектеп ле кычырган книгаларымнаг јараган јер-
лерин бичип алып тургам. Блокнодымды өдүгимниг
кончына сугуп алдым. Јанмырдын јолын кем де туй
алып ийген чилеп, кенетийин токтой берди. Тургуза ла
тенери ачылып, түби јок јалтыркай ла јап-јарык чаң-

кыр боло берди. Жаскы ургун жагмырдын суузыла жуунуып, кеен-элбек чөйилген бу чөлдин жаражын тегери оноң ары улалтып апарып жаткандый билдирет. Анархайдын учы-кыйузы жок телкемдери там элбеп, там кееркеп чөйилген жадат. Бастыра тегерини кечире Анархайдын үстүне жүзин өңдү солоңы ээлип тура берди. Ол элбек жарыктын бир учынан база бир учына кечире чөйиллип, телекейде бар ончо ло жараш өңдөрдү бойына жууп алала, кыймыгы жогунаг бийикте турат. Мен эбире кайкап көрөдим. Чаңкыр, учы жок чаңкыр жукачак тегери, жүзүн өңдөри колынышкан солоңы ла баргаалу өчүп бараткан чөл! Жер түрген кургап баратты, а оның үстүнде чаңкыр тегеринин алдында, тыгыску канаттарын жайа чачып, кыймыктаганы билдирбей, шонкор айланыжат. Ол бойы да, оның канаттары да эмес, оны бу жердин ийделү тыныжы, чыгып жаткан жылу буузы мындый бийикке көдүргендий билдирет.

Мен бойымда катап ла ийде сестим, менин санаакүүним ойто ло көдүрилип, Анархай деп алтай керегинде азийгы амадуларым катап ла ойгоңып келди. Андый, мен эмди жерде бек туруп жадым. Эмди менин амадуларымды кем де үреп болбос, Анархайдын чөлинин кеен келер өйи керегинде санааларымды катап кем де жандыра базып болбос. Мен үлгерчи эмезим, же кезикте школдын стенгазедине менин үлгерлеримди кепке баскылап туратан учуралдар болгон. Бот, мен эмди де кончымнаг байагы блокнодымды чыгарып, тургуза ла чыданыкпай суранып келген баштапкы үлгердин жолдорын чаазыңга бичидим:

Курайдын кырлары ары жанында
Шуурганду карга жалматкан,

Күн-изүге жара каткан,
Чактарга кижн изи баспаган
Анархай чөли чөйилет ырада.
Je мен билерим: өйлөр болор, —
Андый күндер кайда да келип жат —
Анархай кеен, байлык болор,
Баргаалу чөлим, сагып жат.

Улгерим жетире бичилбеген, кажылгак болуп калганын мен бойым билбегем. Мени онын өскө жаны кородоткон: көксиме бадышпай тынгыскыган санаамнын бир де үлүзи бу үлгерде айдылбай калган. Бойымда сезилген күүн-санаамды чыгара канайда айдар, нени эдер деп, ол сок жангыс керектү сөсти бедреп, мен узак кинчектенгем. Je бу өйдө кем де блокнотты колымнан ушта тарткан.

— Сүүш керегинде чоокырлап турган ба? — деп, Абакир туура базып, өчөгөндү айтты. — Кысты үлгерлерле жеңейин деп пе?!

— А, андый ба! — Мен тракторго жүгүргенче барала, отвертканы ала койдым.

— Je-je! — деп, Абакир мени кезетти. — Ме, кандый да эш кереги жок неменди ал. — Ол меге блокнотты берип ийди; а оного бир канча өйдин бажында бастыра чөлгө жаркырада каткырды. — Анархай деп ороон! Ха-ха-ха! Je сен база жүүлгек ле, академик! Бот, шак ла сендий немелерди не-неменин аайын биллип алзын деп, бери сүрер керек!.. Анархай деп ороон! — база тапкан ла эмтиринг. Ха-ха-ха! Ол кандый ороон болгонын, сагып ла жүрзен, сеге көргүзип берер! Бого кыштаарга артсан — өскө кожоң баштаар эмейинг...

— А мен сенен артарын-артпазын сурабазым! Сен онын ордына бойың керегинде санан!

— А мен нени сананатам? — деп, Абакир бүрүңкий каткырымзып, мен јаар энмеерижиди. — Мениң санаам бойымда. Мен кайда да болзом, бойымның керегимди бойым билерим. — Ол мененгуура барарга жүреле, же нени де эске алынып, ойто тура түжеле, оноң меге јаба базып келеле, тунгак үниле айтты: — А сен, академик, ол кыс керегинде санаачактарыңды бажыннан чыгара чачып кой, ымзанба... — Ыга согорым!

— Онызын бис көргөйс!

— А мен ол керегинде сананба да деп, сеге айдадым!

Меге бу санаазы чыгып аамайтып калган, эбире болуп јаткан бастыра ла немеге ачынып, улустың жүрүминең башка жүрүм жүрген кижии кенетийин карам боло берди. Мен ого табылу айттым:

— Сен јаш эмес, јаан кижии инен. Кезикте чын неме айдып јадын. Же онызы учурал болуп, сениң тилиге илинип јат. Кем де кемди де санандырбай, күүнзетпей, амадатпай токтодып, тудуп болбос деп, сен ундыбас учурлу. Улус бойының сананып билериле малдан аңыланып јат ине.

Билбезим, ого та мениң сөстөримниң салтары јеткен, же ол унчукпаган. Јаңыс ла үн јогынаң тракторго базып келеле, силке тартып, машинаны заводить этти. Мотор түрген иштей берди. Биске ишти оноң ары көндүктирерге керек болгон...

Бу өйдөң ала мен бойымның амадуумла эмеш те ырашпадым. Мен оны јенип, оны ундыбай сананар аргам меге ойто келген. Ол амадуларым мени таштабай, мениле кожо жүрер болды.

Эңирде, качан ончолоры уйуктаарга белетенгилей

берерде, мен айылдан чыгып, тонмок суу жаар ууландым. Ненин де учун мен оноор барарга тартылдым, бир эмеш ойгө жагыскан болорго күүнзегем.

Жылдыстарга тегери тыгыш болгон; айдарда, олор јер тегеринин айанынан сан төмөн жүгүрүжип түшкилейт. Је олордын көп јаны эмезе суунун чике үстүндө тургандары — ончозы кандый да кайкалдын күчиле тонмокко тыгылыжып, түби јок немедий билдирген тегерик суунун терегинде мызылдажып јатты. Олор суунун түбинде јалтыражып, бирден өчүп күйгүлейт — керек болзо, сускула сузуп, бызырууш чедиргендерди јаратка чокчойто уруп ийгедий. Анда, тонмоктын агып јаткан јериндеги, жылдыстар, олорло кожо кайкалагылап барала, түбиндеги таштарга тийгилеп, оодылгылайт. Је суунун кыймыктабай, араай сананып јаткан јеринде, жылдыстар, сырагай ла тегеридегизи ошкош, чоокыр болгон. Мыны ончозын көрүп, санандым: кезикте чөлдин тонмок суузы кижинин жарык амадулу санаа-күүнине түгөй боло бергендий болот.

Мен суунун јанында отургам: көргөм, тындаалангам. Бастыра бойым түндеги тымып калган чөлгө чөнгүнип, сананган амадуум аайынча, оны бойымда кубултадым. Бу амадулар керегинде кемге айдар, олорды кемле кожо үлежер? Ненин учун андый болгонун јартаарга күч, је ол чүрмештү, меге эмдиге ады-јолун айткалак кыс, менин бу санааларымды ондойтон кизи деп билдирет. Ол болзо, менин шүүлтелеримди ондоор эди, менин өкпөөргөнимди ол кожо үлежер эди. Айса болзо, бис оныла бу тонмоктын јанында баштап ла туштажып, сууны Төөнин көзи деп адаганыс учун андый?

Ол эмди кайда не, менин ол керегинде сананганымды билет не? Удабас бис јерди кыралап божолорыс, ол тужунда мен оны табала, бери, бу тогмоктын јанына экелип, Анархай деп ороон керегинде куучындаарым. Улгерлеп эмес, јок, — ол кижиге каткырар болор! — тегин ле сөстөрлө, Анархайдын чөлинин келер өйи керегинде канайда сананып турганымды айдып берерим.

Барар алдында, мен јылдыстарга кадаткан тегериге база катап кылчас эттим. Көс тийген бастыра немелерди көрүп, сүүнедим. Је тогнинг бажында јаантайын ла бойы бозом карарып, кебери јок таш кижитуруп ла јадат. Эбиреде болуп јаткан немени эмеш те керексибей, сок јангыс көзиле онын эмди ле кайдаар да ыраада көрүп турганын мен мынаг санаамла сезедим.

Ай чыгып келерде, сүрүп койгон јердиг ол јаныла аалга кыймыктангылап бараткан эки көлөткөни мен көрүп ийдим. Ол јеерендер — чөлдиг эликтери болгон. Олор кайдаар баргылап јат не? Байла, сугатка ууланган. Јеерендер сүрүп койгон јалагнын сырагай ла кырына јеткилеп келеле, бадалгылай бергенчилеп, тура түштилер; темирле, нефтьле јытанган, ыра казылган јерге темиккелек учун, ичкери алтам эдеринен јалтангылайт ошкош. Олор узакка анайда ла кыймык та этпей, айдаг урулган јарыктын алдына билер-билдирбес элбендежип турдылар. Иркеги — айрыланган мүүстү, тижизи — иркегинен јабыс, карануйда мөлтүрешкен јаан көстү эмтир. Ол, иркеги ок чылап, јенил бажын серенгендү өрө көдүрип, нөкөрине там јууктай јапшынат. Олор анайда ла, тургакка туттурып койгондый, тургулады. Олордын

бастыра бүдүминде коркымчы ла сурак болгон: «Бу чёллө не болуп калган? Бистинг эски јолыс кайда барган? Јерди кандый ийде-күч ангдандырган?»

Јеерендер ол ло бойынча сүрүп койгон јерди өдөринег јалтангылайла, кайа болгылап, ээлгир белдерине айдын кунукчылду ла өчөмик јаркынын салгылап ала-ла, табыжы јогынан јүргүлей бердилер. Јердинг андары ары ла амыр ырагылап алзын деп, мен база бир эмеш отурдым. Онон айылга келип, уйуктайтан јеримди карануйда кармадап таап алала, көзимди јумуп болбой, узак јаттым.

Шак бу өйдө меге шымырт угулды. Абакир ле Калипа кожо јаткылаган болгон. Мынын да алдында мындый болуп туратанынан маат јок, је мен азыйда билбегем. Калипа ыйламзырап ла мыжылдап, нени де айдарда, мен ондоп болбой калдым, та нени...

— Је болор, токто—деп, Абакир уйку аразында ки-мирт этти. — Удабастан городко барып, ончозын эдип аларыс. Больницага јаан болзо бир эки күн јаткайыг... Мында кижии комудайтан не бар?

— Мен онын учун комудап, кородоп јаткан эмезим. Бойымды көрөр күүним јок... Сендий гемени та не сүүдим болбогой. Сенег мен нени көргөм, билбейдим... Је сен улуска эмеш те болзо јакшынг јетирген бе? Јок ине, јок, а мен сени, ийт чилеп, ээчип јүредим...

— Меге бардым деп санааркабазыг. Иш божозо—апарарым.

— Јок, санааркаарым. Билерим, кайттым деер деп, бойымды бастыра јүрүмимде бурулаарым. Је андый да болзо, барарым. Јагыскан артар күүним јок...

— Је арайзан! Бери јуук јат. Је бот, туку байадан

мынайда эдер керек болгон, а сен... Бастыра жастыкты кѳстин жажыла кѳк суу эдип койгон...

Мен бажымды туй бѳркендим. Бу менин кыртыжыма тийген куучынды укканча, ары капшай ла уйуктаар кѳѳним келди.

5

Кажы ла кѳн изѳ там ла тыгып турды. Сорокинниг биске келижи кѳптѳй берди. Тѳргендеер керек болгон — ѳй ѳдѳп жат, жер кадып барат. Биске база бир беш кѳнге шыдар сѳретен жер арткан, ѳрендеп турган улуска база мынча кире ѳй керек.

Кѳскиде солок сѳрери, келер жылда бери кѳп тракторлор экелип, мында РТС тудары керегинде Сорокин айткан. Сорокин ончо немени чотоп алган. Ол амыры жогынан чѳлдин кобы-жиктерин, ѳзѳктѳрин ле жуукаларын керип јѳрет. Сорокин чѳлди јанду ла билер эмес — онын калганчы кумагынан бери шиндеп, ончозын бажына салып алган.

Самолетторды ла машиналарды тузаланып, малдын азыралын бери, Анархайдыг чѳлине, кыштын уур ѳйлѳринде ас тарткан эмес, эмди оны токтодор ѳй јеткен. Сорокин мындый эп-аргага канайда једип аларын база билер.

Абакирле бис экѳ эмди орой тѳнге јетире сѳрѳп турар болдыс. Јерде конуп алала, тагла кожо керекти ойто ло баштайдыс. Иш сѳрекей кѳч болгон учун Абакир мениле беришпей барды. Ол, менин барымды сеспей турган айасту, кандый да ајару этпейт. Је ѳн жогынан жажырып алган кыјыран эмдиге ле онын бѳрѳнгий кѳстѳринде јѳргени билдирет. А оног улам

менин жүрүмү коомойтып турганы билдирбейт. Бойымнын керегимди бүдүрүп, бойымнын амадуумла алдынан башка жүредим. Мен төгдөрдүн ары жанында журтаган койчыларга барып, анда чүрмөштү кысты таап жолугар күнди сакугам.

Бу калганчы күндөрдө бис жагыдан жаан жерди сүрөтүн баштадыс. Айса, кижинин санаазы жеткен, күнине жарамыктуу кандый бир жагы керекти баштаарга жаантайын жылбүлү болуп жат. Ару, ак чаазына жагы жолды баштап бичирип мен туку школдо тужумда сүйүп туратам. Эртең тура ончозынан озо кижини баспаган кардын үстүнө изимди артырып, жүгүрөтүн база сүйүтөм. Бу мында бойынын жагы, ару болгонула кижинин күн-санаазын өкпөөртөр кандый да ийде бары жарт. Эмди мында, Анархайда, жагыдан сүрүп баштаган бу учу-куйузы жок жалаң меге чаазындагы жагы строчка, качан да кижини баспаган ару кар ла кем де тийгелек чечек болуп билдирет.

Мен салдага отуруп алала, онын мистери алдындагы жердин баштапкы жолдорун жара кескилеп бараткандарын жылбиркеп көрөдүм. Салданын мистери жерге турумкай кадалгылап, кижинин көзи кылбыккадый болгончо кумакка жылтырада жылжылган канаттар жөнди жеп-женил антаргылап барадат.

Кырындагы салданын мизинин алдынан кенетийин не де жалтырт эдип, толкунун ортозындагы балык чылап, сурт эдип калды. Жалтырууш мистерден отты чачылтып, жөндөрдүн алдына кире конды. Мен талбас эдип, тургуза ла салдадан түжө секиреле, онын жоголып калган жерине калыганча барып, темирдин уур, чала чөйбөк бүдүмдү сыныгын жерден кодоруп келдим. Бу кандый да сан башка жараш неме болгон

учун мен кайкаганыма ла сүүнгениме колымды жайа чачып, кыйгырдым:

— Алтын!

Абакир менин кыйгыма кайа көрөлө, тракторды токтодып салала, тургуза ла жерге түже калыды.

— Сен анда нени таап алдың?

— Алтын! Көрзөн, Абакир, алтын!

Ол озо баштап мен жаар табынча келип жадала, онон түргендей басты. Мен онын колына бу алтын айасту жараш немени сундым.

— А, кажы? — деп, ол менин тапканымды бүдүм-жизи жогынап колго алып, шиндеп турала, жеңиле жыжыл, арчыды. — Оны, алтынды, бого кайдап келген деп? — Ол чыгар-чыкпас үниле кими ректенип, кенетийин једип келген јеткерден коркыган чылап, чырайы кугарат. — Болор аргазы јок — деп, ол албаданып күлүмзиренди. Онон тырмактарыла онын јиктериндеги тобракты арчып, менин көзиме чике көрүп болбой, күүн-күч жогынап бу табылган немени ойто меге берди.

— А ненин учун болор учуры јок! — деп, мен өкпөөрип, мойноштым. — Көр, кандый уур, мында канайтса да бир сегис јүс грамм бар. Он экинчи чакта мында монголдор јуртаган, бери келерден озо олор кыдаттарды јуулап, анап көп алтын эжелген. Болшак анайда алтын бери келген! — деп, мен ненин учун айткам дезе, тапкан немем чын ла алтын болзын деп күүнзейле, айткам. Бойымнын чындыгымды јартаарга, алап түжүп кайкап калган Абакир бүтсин деп, мен оноп ары там көөрөдим: — Сен билерин бе, јердин алдында бу канча чактардын туркунына јатканын? Алтын эмес, өскө темир болгон болзо, туку

де качан татка јидиртип койор, а бу алтыннын бойы учун алдырышпаган. Мында, Анархайдын чөлинде, азыйда көчкүн билелердин согужу болгон. Билерин бе, мында кандый тыг тартыжу өткөн?! Ол өйлөрдө каандардын жыдаларынын саптары алтыннан урулган. Бу јемтик кааннын жыдазынын алтын сабынын шак ла бойы. Бойын да көрзөн—тударга кандый өптү.

Абакир оны алала, узак шигдеп, колыла кемјий тудат.

— Алтын эмес те болзо, а билер улуска көргүзер керек, јилбүлү де ине! — деп айдып, оны карманына салып алды.—Эм тургуза менде болгой, сен оны салдадан ычкынып та ийериннен маат јок.

— Је, кем јок — деп, мен јөпсиндим.

Уур боло берген карманын сыймап, Абакир трактор јаар басты.

Бис оног ары кыймыктап ийдис. Мен бойымнын тапканымды үредүчи Алдияровка сый эдип апарарым деп сананып бараттым. Ол менин тапкан немеме шылтай база кандый бир солунды куучындаары быжу. Оног мен арыганыма байагы алтыным керегинде ундып койдым. Менин камалгамды трактордын серпилип, ары-бери моңдолгоны чыгарат. Абакир эмди машинанын јоругын саг башка апарат: кенетийин аланзулу араайладып, оног кулагымды тундыра күүледип, кенете силке тартырат. Ыш чыгар трубадан койу кара түдүн чөйилип, өчөмик булуттар болуп, кыранын үстүне јайылат, салдалардын ла оның мистеринин алдына киргилейт.

Мынайда бис кере түжүне иштедис. Күн кырга отура да берген болзо, је эмди тура јарык болгон. Абакир кабинадан мен јаар канча ла катап бойынын

ийини ажыра, кандый да јарт аайы билдирбес көрүш-
ле кылчандайт. Бот ол тракторды јангы ла токтодып
ийди.

— Кел бери! — деп, ол колыла јангыды.

Мен кабинага көдүрилдим. Абакир куп-куу, алаа-
тып калган көстөри ары-бери жылыжат. Мандайынын
терин арлап, трактордын күүзининг ортозында айтты:

— Сени уккадый эдип кыйгырар чыдал јок болгон.
Сен барып, салдалардын рычагтарын тыгыда толгой-
ло, ойто кел, тракторго отуруп, бир эмеш јангыскан
кырала. Мен оорып турган ошкожым, ненинг де учун
чыдалым чыгат. Мен ару кейле эмеш базып көрөй-
ин, айса болзо, эмеш ондоло берерим...

— Бар, бар! — дедим.

Мен салдаларга жүгүрүп барала, ойто келгенчем,
Абакир трактордон јерге түжүп калган эмтир. Ол
сырагай ла өңи өчө бергендий куула бертир. Тын
бөкчөйип, ол үн јогынаг тентириле-тентириле, туура
басты.

«Чын ла ол тыг оорый берген болгодый. Байла,
ичи оорып турган, мындый коркушту кура тартылган-
да» — деп, мен сананала, тракторды јеринен кый-
мыктаттым.

Трактор көни иштеп, ичкери болды. Ол катап ла
менинг колымнаг камаанду болуп багынат. Канча ла
катап тракторго отургамда манзаарып туратаным
чылап, оны јолдон чыгарбаска кичеенип, база ла
өкпөөрийдим. Мен кыраныг учына једеле, ойто буры-
лып, тескери ууландым. Бүрүгкий јерге түжүп, кей
соой берген. «База бир эки катап айланып келеле,
јарыткыш отты күүдүрер» — деп, алдым јаар шин-
дей көрүп, бойымда санандым. Алдымда, төгди эдек-

тей кем де түрген ырап баратты. Артка жеделе, ол кижикөңгөрө жүгүрүп, көрүнбей калды. Мен онын жаңыс ла сыртын көрүп калдым. Ол кижикөңгөрө Абакир болгон. Не болды не? Кайдаар жүгүрүп бараткан болоттон? Жарт ла, кандый бир неме көрүп ийген болбойсын. Жалаңнын талортозына жеделе, мен кабинадан чыгып, бут бажына турдым, же Абакир көрүнбеди. Ол кайда кире берди не? Ол оору кижикөңгөрө жок беди. Саг башка. Мен тракторды токтодып, мотордын ижин араайладып ийдим.

— Абаки-ир! — деп кыйгырдим. — Абаки-ир!

Ол табыштанбады. Бу тушта кыйгым угулзын деп, трактордын ижин чек токтодып ийдим.

— Абаки-ир! Сен кайда? Табышта-ан! — деп, мен чөлгө кыйгырдим.

Же эниргери көлөткөлөнгилеп калган жуукалар учушпады.

А кенетийин ол тыг оорый берген болзо? Ол кура тартылып, түзединип болбой, жерде тоолонуп жаткан деп, санаама эбелди. Мен трактордон түже секирип, бастыра күчимле ичкери жүгүрдим. Артты ажала, ары-бери аярындым. Не де жок. Оноң бийик төңгө чыгара жүгүрүп келеле, мынаң өзөктө барып жаткан Абакирди көрүп ийдим. Ол ыраак болгон.

— Абакир! Сен кайда барадырын? — деп, мен кыйгырарымда, же ол кайа да көрбөйт. Оноң, жердин алдына кире берген чилеп, анча-мынча болбой чек жоголып калды.

Мен база бир эмеш туруп жүреле, чала аланзып, кайра бастым. Тенгериде ашкан күннин таңдагынын калганчы жаркыны анда-мында өчөт. Төңдөргө лө өзөктөргө бүрүңкий карачкы араайын жабызайт.

Мен канайдар да аайын билбей, алаатып калган барып јаттым. Эбире јажынган кунукчылду тымыкка мен темикпегенимдий, озор саг башка билдирген. Чол сырагай ла мениг алтамдарымды, мениг санааларымды тындалап јаткандый болгон. Мен Абакир керегинде санангам. Бу јерлерде чындап та озодо не болгоны керегинде айткамда, ол мени базынып, меге бұтпейтен. А бүгүн бу качашкан темирди табала, аай-деей јок көөрөп береримде, ол бұткенине јүүле берген... Јок. Андый улус бажын јылытпас эмей! Ол, байла, мынайда кылынарга туку ла качан сананып алган. Чын санаазын, Сорокинди коркыдаачы кижиде болуп, не ле јерде чыгара айдып салтыр. Айла, оның мында көрөр дө кижизи јок, бастыра улусла тоолой соғужып, керишкени төгүн эмес. А Калипа? Ончозынаг ла артык ол Калипадан јайлаарга сананган. Оның карындап јүрген балазы да, сүүжи де Абакирге керек болзын ба! Је андый да болзо, јал акча аларга јетире бир недеде арткан болзо, ол качпас эди. А эмди ого не—акчаны кече алган, айла ас эмес.

Ол алыжын качан да айылга артырбайтан, јаантайын бойыла кожо алып јүретен. Айдарда, јүк ле јангыс күнге тегин иштеген, табылган неме чын ла алтын болуп калза...

Мениг санаамды Калипанын үни үзе сокты.

— Абак-ир! Сен кайда?

Ол түнде иштезе, бисти тузаланзын деп, бидондорго суу экелген.

— Бу слер кайда барган улус? — деп, Калипа мени манзаарып уткыды. — Коркымчылу боло берген. Сакугам ла сакугам, а трактордо кыймык та јок, слер бойлороор та кайда?!

Je мен ого кандый каруу берер аргам бар? Жажыр-
бай, чынын айттым:

— Абакир ижин чачып ийеле, сала берген.

— А... не... ненин учун? — деп, ол туктурулып су-
рады.

— Билбезим.

Алтын керегинде мен айтпадым. Абакирдин учун
меге уйатту болгон.

— Айдарда, сала берген бе?..—Унчукпай бир эмен
турала, оноң бидондорды бричкадан силке тартып,
жерге уур түжүрди. — Бу сууны мен ненин учун тар-
тып тургам? — деп, эрмегин кемге де учурлаган аайы
жогынан, аргазы чыгып, айтты.

Мен бидонды радиаторго апардым, а Калипа каби-
нага жөлөнүп, коронын бадырып болбой, ыйлады.

Менин арга-сүмөм чыга берди. Оны канайып ме-
келеп аларын билбегем.

— Айса болзо, ол ойто бурылар — деп, мен Кали-
нага кайра бурылып, бүдүмжи жогынан кимирек-
тендим.

— Жок, мен ол керегинде эмезим — деп, ол баарны-
гып мыжылдайла, кенетийин мен жаар көстин жажына
чыкталган жүзиле бурылды. — Бүткөм, амадулу жүр-
гөм! А неге бүткөм? Неге амадагам? — Ол кенетийин
кандый да арыганду, шынырууш үниле кыйгырып
ийерде, керек десе ээн чөл дө ого онтулу жанылгала
каруу жандыргандый болды.—Иштеңкей уул деп бо-
догом, онын жаантайын кородоп жүретени табынча
токтоор деп бодогом. Жалакайымла, сүүжимле онын
өзөк-буурын жымжадып аларга санангам. А ол? Же,
ол керегинде көп нени айдар... Ат база иштеп жат, а
кижи — ол кижин болор учурду, анда элден ле эзо

күүн деп неме болор керек... Ол тушта иш те ырысту болор, эткен керегинде амадаган амаду да болор... А ол, ол нени де ондобогон. Кандый болгон, андый ок бойы жүре берген. Ачымчылу мөңө, кем-кем мыны ондойтон болзо, жок, мынын коронына не чыдаар!

Мен, бурулу немедий, эпжоксынып, унчукпай турдым. Калипаны карамдайдым, оны мынайда кинчектенгени учун килейдим. Андый кижини Калипанын сүүгенин мен чат ла ондоп болбойдым... Же Абакир бүгүн Калипадан качып барганыла, чып ла чын, кандый жаан ырызын ычкынганын бойы билген, ондогон болзо, эмди Калипа эмес, ол бойы, кышкы шуурганга алдырган бөрү чилеп, улыыр эди.

Калипа бричкасына отурала, унчукпазынан жүрүп калды.

Анархайдын чөли амыр уйуктап жатат. Кайдаг да ыраактан, согуландап, баргаалардын жалмуур баштарыла көчүп, паровозтын угулар-угулбас кыйгызы алдынан өрө жедип келди. Айса болзо, Абакир эмди кош тартар поездке кадалып алып, жаңы ла ырап бараткан?.. Же жүр ле ары, ийт, сенде өскө кандый да жол жок! Анархай алдырбас, бис сендий неме жогынан да керектинг учуна чыгып аларыс...

Эмди катап ол керегинде мен эске алынбас деп саянандым. Ишти көндүктирерге керек болгон. Трактор туннин бозомын коркыда таркырап чыкканча, мен оны иштедип болбой, узак муукандым. Онон кабинага отуруп, жарыткыш отторды чагылтып ийдим.

Эмди мен ончо керектер учун каруулу. Мен кенетийин ол бир тогмок суунын жанында туштаган көөркий кыс чүрмежи жайылып, жанымда болзын деп күүнзедим. Бис оныла кожо тогмокко «Төөнүн көзи» деп

ат адаганыс... Эмди ле ол менин јанымда болзо, бу
боромтык баргаздарлу казыр чөлдө Анархай деп
адагган кеен-јараң ороон болорына мен бүдер, бүдер
эдим... Анархай!

БАЖАЛЫКТАР

<i>Издательстводон</i>	4
Кызыл арчуулду терегежим	7
Прологтын ордына	—
Шофердын куучыны	16
Жолдын мастерининг куучыны	139
Эпилогтын ордына	160
Төөнүн көзи	163

АЙТМАТОВ ЧИНГИЗ

Повесети гор и степей

переведено на алтайский язык
с русского издания 1963 года

Редактор *Э. М. Палкин*

Художествен. редактор *И. И. Митрофанов*

Технич. редактор *М. И. Тихтиев*

Корректоры: *Н. М. Тодошева, Г. Д. Голубев.*

Сдано в набор 21/VIII 1964 г.
Подписано в печать 13/XI 1964 г.
Бумага 70×108 ¹/₃₂.
Печ. л. 6,825=9,35. (Уч.-изд. л. 8,42).
Тираж 2000 экз. Заказ № 1978.
Цена 29 коп.

*
Горно-Алтайское отделение
Алтайского книжного издательства,
г. Горно-Алтайск, проспект
Коммунистический, 44.

*
Горно-Алтайская типография,
г. Горно-Алтайск, проспект
Коммунистический, 25.

29 акча

ГОРНО-АЛТАЙСК · 1965